PANAIT ISTRATI—
FOTOGRAF ȘI ÎN FOTOGRAFII
PHOTOGRAPHE – PHOTOGRAPHIÉ

MUZEUL LITERATURII ROMANE • MUSÉE DE LA LITTÉRATURE ROUMAINE

EDITURA MERIDIANE • ÉDITIONS MERIDIANE

FOTOGRAF ȘI ÎN FOTOGRAFII

PHOTOGRAPHE –PHOTOGRAPHIÉ

Studiu introductiv, antologie de imagini și cronologie
CONSTANDINA BREZU STOIAN
Introduction, sélection d'images et chronologie
CONSTANDINA BREZU STOIAN

Versiunea franceză Ion Herdan
Traduit du roumain par Ion Herdan

Sînt impresionată de omagierea soțului meu și prin tipărirea albumului de fotografii Panait Istrati, acum, în anul centenarului nașterii sale. Adunate de-a lungul anilor, a tumultuosului trai dus de scriitor, ele evocă existența lui de excepție, închinată oamenilor. Privindu-le, îmi dau seama cît de bine reînvie aceste fotografii pe devotatul, pe sincerul și inepuizabilul Panait.

Desigur că, prin capitolele stabilite, albumul ritmează o viață deplin angajată, așa cum Panait a înțeles-o, în vremea lui; o viață dăruită frumosului și adevărului, dreptății absolute. Cărțile lui focalizează, filtrate prin conștiința autorului, acest ideal pentru care el a luptat.

Am trăit alături de Panait timp de 5 ani, cît într-o viață! Cum să nu fi fost părtașă a certitudinilor lui, a chinuitoarelor lui întrebări, a zilelor și nopților dedicate muncii de creație, a ceasurilor de tortură provocată de boală? Pe unii dintre prietenii săi apropiați i-am cunoscut bine, ca de pildă pe fotograful Bernard, care l-a inițiat în tainele meseriei; pe renumitul gazetar Frédéric Lefèvre, pe Jéhouda — cu care scrisese „Familia Perlmutter“ în sfîrșit în țară pe Mihail Sadoveanu, Demostene Botez...

Fotografiile acestea, încredințate Muzeului Literaturii Române, le-am văzut zi de zi, lună de lună, în cei 50 de ani care s-au scurs de cînd Panait ne-a părăsit, lăsîndu-ne bogăția vie a cărților sale, numeroasele imagini pe care el le-a luat, cîndva, sau în care el apare, de neuitat... Toate sînt pentru mine amintiri scumpe, iar lumea le poate privi, astăzi, cu ochii lui, lumea pe care a iubit-o.

●

L'hommage rendu à mon mari et l'apparition de l'album de photos consacré à Panaït Istrati à l'occasion du centenaire de sa naissance m'impressionnent profondément. Prises au fil d'une existence tumultueuse, ces images évoquent une vie hors du commun dédiée aux hommes. A les regarder, je m'aperçois qu'elles ressuscitent à merveille l'inépuisable, le sincère, le dévoué Panaït.

Les chapitres de l'album rythment une existence bien ancrée dans son époque, telle d'ailleurs que la concevait Panaït, tout entière consacrée au Beau, au Vrai, à la Justice absolue. Filtrés par la conscience de l'auteur, ses ouvrages incarnent l'idéal pour lequel il combattait.

J'ai vécu auprès de Panaït cinq années — cinq années qui valent toute une vie. J'ai partagé ses certitudes, ses interrogations angoissées, ses journées et ses nuits vouées au labeur, les heures torturantes où l'éprouvait la maladie. Tels de ses amis je les ai fort bien connus; Bernard, le photographe, par exemple, qui l'initia aux secrets de son métier, ou encore Frédéric Lefèvre, journaliste en renom, et Jéhouda, qui écrivait avec lui «La Famille Perlmutter», et aussi, en Roumanie, Mihail Sadoveanu, Demostene Botez...

Ces photos, confiées par moi au Musée de la Littérature Roumaine, je les ai vues tous les jours, pendant le demi-siècle qui s'est écoulé depuis que Panaït nous a abandonnés en nous léguant ses ouvrages, richesses vivantes, et de nombreuses photos prises par lui et tant d'autres sur lesquelles nous retrouvons ses traits inoubliables... Ces souvenirs précieux, les hommes — les hommes qu'il a tellement aimés — pourront les contempler avec ses yeux.

PANAIT ISTRATI FOTOGRAF ȘI ÎN FOTOGRAFII

În vara lui 1923, cînd prestigioasa revistă „Europe“ lansa un nou nume în literatura franceză, așadar pe autorul povestirii „Chira Chiralina“ — urmînd să-i aducă acestuia, peste doar un an, faima universală —, Panait Istrati peregrina pe coasta Normandiei, ca să-și cîștige existența ca fotograf ambulant: „...mă aflam la Bagnoles de l'Orne și Mont Saint-Michel cu aparatul de fotografiat à la minute. Pe atunci eram un om fericit, fiindcă mă bucuram de o sănătate mai bună decît astăzi și nu aveam griji copleșitoare. Eram fericit, apoi, fiindcă fotograf ambulant, liber și voios scrisesem «Chira» și credeam că am făcut o gaură-n cer“.

Profesarea simultană, ori alternativă a două îndeletniciri — aparent convergente — nu explică prea lesne de ce a demarat el, anevoie, în regatul scrisului, unul dintre cele mai dificile începuturi, din cîte se cunosc în literatura română. Starea de spirit pe care i-o dă independența de mișcare, sănătatea ceva mai sigură, în ciuda unor apăsătoare poveri materiale, toate au constituit textura etapei de elaborare a primelor cărți. Reputația — nicicînd sperată de autorul „Chirei“..., cu atît mai puțin obișnuită pentru mediul literar de epocă — răsplătea, probabil, un eroism trezit aproape cu de-a sila de către „demiurgul de la Villeneuve“; fiindcă orice s-ar spune, fără îndemnurile și încurajările tenace, ale lui Romain Rolland, geniul latent, sălășluind în acest prea întîrziat „vagabond“ al lumii, ar fi rămas să se frămînte, pesemne, sub inefabila crustă a personalității sale. Panait Istrati încercase, la urma urmei, de cîte ori, să scrie și pînă atunci, părăsindu-și de tot atîtea ori chemarea, în pofida unei autentice vocații, precum și a tumultuoasei experiențe de viață convertită în substanța fluentă, a prozei pătimașe, așa cum va iradia, în toată opera sa.

Dar nu este exclusiv chinuitoare, doar trecerea peste pragul literelor, cît depășirea hotarului dintre anii acumulați... În efervescența zilelor de sărbătoare, la 3 ianuarie 1921, deprimarea, criza interioară, lenta deteriorare fizică, îl împing să comită un act nesăbuit, devenit numaidecît un public „fapt divers“, pe care el însuși avea să-l explice astfel: „sătul de cei 25 de ani de luptă cu viața“... Sătul de viață la 37 de ani!? Aici intervine, brutal, secțiunea care decupează strict biografia istratiană, deturnînd-o flagrant de la un eșec ce se părea a-i fi fost hărăzit: iată-l ivindu-se la vreme pe prietenul de care are absolută nevoie, fotograful Bernard (cunoscut la Geneva, în 1919), găsindu-se, acum, pe Côte d'Azur, cu aparatul său de fotografiat și oferindu-se, altruist, să-l învețe pe Istrati abc-ul acestei profesiuni care, de la Nicéphore Niepce și Daguère, cîștigă neîntrerupt noi teritorii de afirmare și expansiune tehnică, în prea puține cuvinte, atunci — ca și acum tehnica fotografierii nu se limitează la aspectele strict „tehnice“, la declanșarea aparatului și așa mai departe, nici măcar la combinarea substanțelor chimice care alcătuiesc „baia developantă“, fixînd și apoi reproducînd, *à la minute*, imaginea plăcii de sticlă... Panait Istrati practică, în sfîrșit, o profesiune în care-i implicată și propria-i sensibilitate, nu numai cea a stratului „impresionabil“ al plăcii fotografice. Fără doar și poate,

proaspătul „ucenic“ nu va fi izbutit deodată să asigure acuratețea necesară „amintirilor“ dorite de clienții săi; mai intră în conflict și cu rigorile legii, fiindcă exercită *neautorizat* o meserie care se cuvine a fi... autorizată; destul pentru a-și lărgi involuntar, cîmpul de cunoaștere umană, frecventînd, desigur, forțat, cînd și cînd (scurte popasuri) sediul poliției locale, ceea ce nu-l împiedică să revină, de fiecare dată, cu o îndărătnicie care îi este specifică, cu aparatul de fotografiat, pe Promenade des Anglais, acolo unde își făcuse debutul, continuînd să-și invite clienții la imortalizare, prin sloganul: „Des photos, Monsieur! 15 francs la douzaine! Deux positions différentes!“. Această ipostază evocată de scriitor se confirmă și prin fotografia care-l înfățișează lîngă aparatul său cu trepied, în picioare, așteptîndu-și mușterii fără să-și piardă timpul, motiv pentru care citește „L'Humanité“, cu riscul de a-l îndepărta, astfel, pe clientul burghez mînat de prejudecăți! Altă sfidare istratiană? Oricum, în poza respectivă, se mai disting: cîteva fotografii anume expuse pentru a certifica priceperea meseriașului și trusa cu accesorii; una din copiile acestui instantaneu — larg difuzat, agrementat cu comentariile necesare, de către biografii săi, poartă, pe verso, o adnotare autografă: „Mon début dans la photo ambulante, à Nice. Janvier 1921. Panait Istrati“.

Categoric, trebuie să-l credem pe scriitor, atunci cînd precizează, în confesiunile-i autobiografice privitoare la precara condiție de fotograf-ambulant: deși este înzestrat, de la natură, cu o fire comparabilă cu un „burete“ gata să absoarbă orice, să se armonizeze destul de repede cu ceea ce clipa aduce nou, fie bucurii, fie necazuri, totul pe un fundal caracteriologic dominat de gravitate, de neliniște, el mărturisește a fi fost covîrșit de o „umilință mult mai ucigătoare de suflet“. Care adică? Nu cîștigul redus, nici munca sîcîitoare, la discreția hazardului și a capriciilor celor pozați, îl vor fi torturat nespus, cît — în special — îndatorirea asumată de bunăvoie, de a părea, întotdeauna, destins și superficial, în zilnicul său contact cu o categorie de oameni pentru care nu încerca, în fond, nici o umbră de afinitate. Acum se simte mai apăsat mai constrîns, mai strivit, decît în urmă cu puțini ani, cînd se găsea în Elveția, țară în care, deși a trebuit să facă față unor istovitoare munci, a găsit destule motive pentru a o evoca mai tîrziu cu nostalgia de rigoare, opunînd-o situației sale prezente, de neinvidiat.

Optînd — dacă „opțiune“ se poate numi nevoia de supraviețuire — la 37 de ani, pentru o îndeletnicire în aer liber și, mai ales, în însoritul spațiu al sudului francez. Istrati alege, în deplină cunoștință de cauză și în perfect acord cu firea sa ceea ce-i mai puțin rău din rău... Despre Adrian — personaj istratian exprimîndu-l pe scriitor, cu destulă fidelitate de altminteri, autorul spune că ura munca privîndu-l de cer. Or, se știe cît de greu i-a fost lui Istrati să-și încheie „Chira...“, claustrîndu-se într-un subsol parizian. La 7 ianuarie 1923 îi scrie lui Romain Rolland: „Sînt două luni, de cînd trăiesc, de dimineață, pînă seara, într-o bucătărie la subsol, sclav al acestei coli de hîrtie albă, care nu m-a zălogit niciodată, cu atîta

putere ca acum. Aproape că am uitat culoarea soarelui și chiar lumina zilei". Loc în care, de altfel, și-a șubrezit sănătatea, după cum avea să explice mai tîrziu scriitorul, adnotîndu-și fotografia care, pentru naivi, putea să lase impresia că reprezintă un autentic „cabinet de lucru". Pe cînd aici, pe Coasta de Azur, deși veșnic încordat, așteptîndu-și clienții doritori să se fotografieze pe esplanadă, el încearcă, indiscutabil, o beatitudine izbăvitoare, vecin cum este cu veșnica întindere de atlaz a Mediteranei, semnul permanenței și al frumosului, dînd frîu liber unei imaginații capabile să reorchestreze un întreg univers de simțire și gîndire, ce-l va fi proiectat magic, în universul evadărilor sale terestre de odinioară, de pe celălalt tărm, de unde-și vor trage seva prozele „Răsărit de soare" și „Apus de soare". S-ar putea afirma că nevoia lui imperioasă de a cuprinde, de a pătrunde *cu privirea* esența lucrurilor, raporturile interumane, necesitate creatoare atît de savant descifrată de Goethe-călătorul, să-l fi definit prin naștere; devreme dezvăluită, și cultivată de Istrati cu înțelepciunea omului de la Dunăre: „Pentru stomac mi-e deajuns o bucată de pîine. Pentru ochii mei, însă, lumea întreagă".

Constrîns să examineze, prin obiectivul aparatului său fotografic, fără alegere, o galerie de necunoscuți, exponenți ai vieții mondene, își ocrotește autonomia spiritului. Acum, cînd cursul vieții trebuie să ia o altă direcție, sechelele împrejurării-limită prin care trecuse persistă: nesiguranța traiului zilnic, prin profesarea fotografiatului-ambulant, nu-i înlăturată, ghemul contradicțiilor dăinuie. La fel primejdia altei prăbușiri, inevitabilă alternativă, pesemne, dacă n-ar fi survenit — providențial — corespondența cu Rolland, hărăzită să-i salveze sufletul și pe sine de la pieire. Raporturile epistolare cu marele scriitor francez au fost factorul decisiv, purtînd amprenta hazardului, în stare să mute și să înscrie existența lui Panait Istrati pe o triumfală traiectorie. Altcîndva, în 1919, mesajul disperării istratiene nu i-a parvenit renumitului scriitor, de astă dată, însă, mîhnirile de atunci, fragilitatea și neîncrederea sînt pe deplin compensate: „Toată lumina zilelor mele din 1921 o făceau scrisorile lui..."

Detectînd sub vraja tonului confesiv al scrisorilor primite, ca și al încercărilor literare anume expediate, harul literar al „interlocutorului" său, Romain Rolland se pomenește prins într-o acerbă confruntare — îndemnul la scris adresat lui Istrati, ducînd la un adevărat război purtat între corespondenți, de la distanță — pînă cînd învinsul avea să iasă învingător! Deși destinul — exemplar într-un sens — al muzicianului Jean Cristophe Kraft îl fascinase, literalmente, și-l va fi pus, nu o dată, pe stigmatizatul hoinar, într-o postură interioară acceptabilă, de echilibru, îndemnurile încurajatoare ale maestrului n-au declanșat la Istrati, numaidecît, și atracția spre vîltoarea artei. Creația nu i s-a înfățișat ca un drum bătătorit, pe care să poți păși nestingherit, decis, fără paralizantul trac. Orizonturile-i mișcătoare, hrănite de „măreția lecturilor și apropierea de socialism", avînd drept fundal traiul de neostenit peregrin, fuseseră, pînă aici, circumscrise altor repere, ceea ce l-a

înzestrat cu o solidă ierarhie a valorilor umane: *binele și frumosul, dragostea universală, marea prietenie...* Astfel încît, opera la care năzuise fără încetare, simțindu-se capabil și dator s-o realizeze, se va constitui ca o expresie a crezului său bine structurat.

Vitregia împrejurărilor de viață care i-au marcat trecerea prin timp, existența nestatornică îndurată, s-au turnat exemplar în tiparul unei metafore de neuitat: „ciuline dezrădăcinat"; dar nu i-au fost, în nici un fel, dezrădăcinate, trufia creatorului, setea de afirmare, factorii irezistibili care-l cheamă întruna, pe scriitor, la „bancul lui de lucru". Paradoxal, la Istrati nu s-a produs o „ruptură" a personalității, dimpotrivă, lecțiile existențiale profund asimilate l-au împins către un tip de ficțiune care vizează, deopotrivă, realul social și incidența imaginației, a sensibilității, asupra acestuia. El ajunge să profeseze scrisul cu o aparentă detașare, clădită însă pe temelia unui puternic simț de răspundere, adevăr confirmat de nenumăratele-i tentative eșuate, cînd a renunțat la scris și s-a lăsat propulsat de reflux, pentru ca, în sfîrșit, să se trezească azvîrlit cu brutalitate „...în sfera de cugetare și de acțiune a unei lumi pe care la început nici nu îndrăzneam s-o privesc în față".

Lucid, edificat, Panait Istrati întreprinde saltul dintr-un teritoriu într-altul, săritură virilă și spectaculoasă, pîndită, desigur, de riscuri inerente. Șovăielile care au premers definitiva sa angajare în cîmpul literaturii n-au fost altceva decît reflexul covîrșitorului spirit responsabil cuvenit noii îndeletniciri, continui; ceea ce contrastează, vizibil, cu existența picarescă a anilor de vagabondaj, cînd s-a scăldat, magnific, în valurile libere de orice constrîngere. Asumîndu-și statutul de scriitor, intra — la drept vorbind pentru prima oară — la un stăpîn tiranic, absolutist, de sub dominația căruia, se știe, n-avea să mai scape vreodată. Contract pe viață — imprescriptibil, îndatorîndu-l total, la o existență pe credit, inițial venind în contrazicere cu propria-i natură. Parcurge stări de revoltă, torturante, de abandon, măcinat de întrebări insurmontabile. Precum un nou Moise, „patriarhul" Romain Rolland l-a determinat să dea ascultare iremediabilei chemări, silindu-l să accepte pactul faustic, pînă la definitiva îndeplinire a menirii sale. Mai tîrziu, se știe, în ultimii ani de viață, bolnav fiind, Istrati își va scrie, cu supraomenești eforturi, cărțile... Deocamdată, însă, îmbărbătat de Romain Rolland, deprimat de condiția profesiunii de fotograf ambulant, îndrăznește și izbîndește, asumîndu-și destinul cu o exemplaritate ieșită din comun, la cea mai vibrantă tensiune; ceea ce nu-l va face să regrete apoi, intens, „decît despărțirea de cei mai nobili prieteni".

*

Înaintea „hotărîrii eroice" și capitale, de a accepta sclavia scrisului, Panait Istrati intuise că strictețea muncii creatoare se află la polul opus traiului insolit, pe apucate, așa cum îl petrecuse ca fotograf ambulant. Evadînd din distructivul climat al Nisei, regăsește într-însul resursele

necesare eliberării, pleacă în satele din Alpii Maritimi, ca să-și metamorfozeze stilul de viață, reînviind din propria-i cenușă, „...fotografiind țărani și țărănci la horă, duminica în zilele de sărbătoare, trăind cu ei, chiuind de bucuriile lor simple și însănătoșindu-mă grație exemplului vieții lor firești". Iată reconfortanta, stimulatoria atmosferă care îi îngăduie să se aștearnă la lucru, începîndu-și opera cu povestirea „Sotir", într-un moment în care, accidentîndu-se la mîna dreaptă, se obișnuiește, pentru totdeauna, să țină condeiul între degetul mijlociu și inelar...

Întorcîndu-se la Nisa abia după încheierea sezonului estival 1921 și apucînd să fie aici și la începutul lui 1922, Istrati continuă „a trage clienții de mînecă" pe Promenade des Anglais, pesemne mult mai puțin lezat de manifestările protipendadei de pe esplanadă. Dar numai necruțătoarea lecție de asceză făcută de către Romain Rolland, în scrisorile primite, își va spune cuvîntul încă la citirea rîndurilor ultimative care, literalmente, „l-au ars": „N-aștept de la d-ta scrisori exaltate — aștept de la d-ta Opera", el s-a sustras mereu severității mesei de lucru, acordîndu-și, poate, și destule „circumstanțe atenuante" fiind obligat să iasă la vînătoare de clienți, simțămînt, indiscutabil, frustrant, deoarece lumina cea mai prielnică fotografiatului, ca și orele de promenadă, coincid cu intervalele cele mai prielnice scrisului. Abandonează îndeletnicirea fotografiei ambulante. Privîndu-se, dureros, de cerul liber, pleacă la Paris și, de aici, beneficiind de generozitatea altui vechi prieten de-al său, Gheorghe Ionescu, se retrage la Hautil-sur-Triel, unde, după cîtva timp de însingurare forțată, adună 406 pagini de manuscris pe care i le și trimite lui Romain Rolland. Cuvintele acestuia izbutesc să-l răsplătească prompt: „Am citit, prevederile sînt confirmate. Vino să mă vezi". Întrevedere rîvnită de mult... Evocată de Istrati, scena dobîndește exaltarea tipică celui în cauză; și straniu, claritatea pe care numai o „fericire pură" ți-o dă, o fericire fără preget căutată, visată, nepieritoare pînă și atunci cînd o dobîndești. Tîrziu, din perspectiva anilor scurși, discipolul va reproduce spusele protectorului său: „Creația m-a scăpat de la moarte, de la pierzanie!"

Sub imperiul fericirii acesteia, Panait Istrati își continuă elaborarea operei: „Strălucind de bucurie mă închid apoi trei luni în subsolul lui Ionescu unde scriu «Stavru» și «Chira Chiralina» (care este a doua carte a mea, «prima» fiind «Moș Anghel»), pe care, real omagiu, i-o dedică demiurgului care-l zămislise.

Cele dintîi cărămizi ale întregului edificiu istratian fiind puse, pe scriitor îl preocupă, firesc, desăvîrșirea scrisului său dar și lărgirea universului propriilor cărți. Or, dacă el consimte să-și reia munca de fotograf ambulant, deși este autorul a două cărți în manuscris, iar „materia" celui de-al treilea vuiește interior, o face împins de nevoia traiului zilnic. Deși n-a debutat, încă, editorial, simțămîntul condiției scriitoricești, în sfîrșit căpătat, mai ales după ce Rolland exclamase, plin de admirație: „...nu mai pot aștepta după ce am citit pe nerăsuflate *Kyra Kyralina*, pînă noaptea tîrziu... Trebuie

să ți-o spun imediat: este formidabilă!“, îl protejează de orice contrarietate existențială. Decizia pripită de a coborî iarăși cu aparatul de fotografiat pe Coasta de Azur, trezește dintr-un somn adînc o ființă ce părea a fi, pentru totdeauna, înfrîntă de cealaltă ființă adăpostită în aceeași, unică, personalitate istratiană: povestitorul înnăscut și hoinarul incurabil. Realitatea vitregă, lamentabil și adevărat, îl determină așadar să-și părăsească uneltele noii profesiuni, față de care este, neîndoielnic, înzestrat de la natură. Astfel la 9 februarie 1923, destăinuindu-se lui Romain Rolland, pe un ton acid, revendicativ, iată-l izbutind să transmită ceva din amărăciunea resimțită de un om dotat, atunci cînd se vede întruna predestinat să ducă o existență mizerabilă; binefăcătorul desemnat să fie, totuși, viitor executor testamentar, căci nevoiașul autor nu și-a mai pierdut simțămîntul că are o valoare, că este un scriitor: „Peste trei ore iau trenul și plec la Nisa, ca să mă afund din nou în elementul meu. În cazul că soarta nu-mi va îngădui să te revăd, să te consult și mai ales să-mi încarc bateriile de alimentare a suflului meu artistic la dinamul d-tale, unic, te rog să spui cîndva cititorului meu că n-am vrut să mă opresc aici, povestindu-i fapte diverse“. Și numaidecît, la puține rînduri mai încolo: „Plec diseară la Nisa, la opt și patruzeci și cinci, împreună cu Ionescu, pentru o ședere de o lună el..., eu pentru fotografia ambulantă, elementul meu etern și care — cine știe — mă va înghiți din nou...“. De unde pînă unde să fi bănuit el că evenimentele îl vor contrazice neînchipuit de grabnic? Deocamdată, după lunile de izolare cheltuite pentru scrierea celei de-a doua cărți, îndeletnicirea-pribeagă, „elementul-său-etern“, îi poate oferi atît mijloace de subzistență, fie și modeste, dar și un intermezzo psihic avantajos, o relaxantă evaziune în banalitatea cotidianului. Apariția povestirii „Chira Chiralina“ îl găsește pe autorul-fotograf ambulant în plin sezon estival, atît de nerentabil, motiv pentru care, la Saint-Malo, este tocmai pe punctul de a-și vinde aparatele. O pură întîmplare îl împiedică: în centrul celebrei așezări turistice, într-o vitrină de librărie, se află — la vedere — revista „Europe“ și numele său... A apărut „Chira Chiralina“! Predestinat să fie, necontenit, intersecția supărărilor și bucuriilor năpustindu-se unele peste altele, iată-l pe Istrati convertindu-și, instantaneu, disperarea în euforie: „Noaptea care urmă acestui mare eveniment din viața mea fui bolnav de fericire“.

Succesul repurtat va alunga, prompt, și indiferența editorilor, căci prima carte tipărită îl și consacră, definitiv, pe autor, celebritatea nu-l va mai părăsi defel de aici încolo. Continuîndu-și — timp de cîțiva ani — dubla postură de fotograf ambulant și de scriitor, parcă și mai turmentat, de nesiguranță, dar nutrit sufletește de conținutul plicurilor albastre sosite de la Villeneuve, el închegă acum întîiul ciclu al operei proprii, sub semnul unei tehnici literare pline de eleganță și nostalgie, prefigurînd etapa imediat următoare și întreaga-i operă. Din fericire, Istrati însuși își întocmește „dosarul de creație“, travaliu magistral evocat în „Cum am devenit scriitor“, din copertele căruia nu elimină nimic, nici ambițiile sale, nici slăbiciunile,

nici îndîrjirea fără de care ar fi fost imposibil să navigheze printre curenții extremi, nici rolul polarizant al lui Romain Rolland... Reușita scriitorului român — în plan european — deși îi bucură pe mulți confrați de-acasă, nu-l scutește, chiar și acum, de răutate sau opacitate: opinia critică s-a scindat în admiratori și adversari, antinomie iarăși chinuitoare pentru autor. Simțămintele care-l torturează, din această cauză, pe reputatul scriitor — la răscrucea drumului său literar —, se exprimă transparent în răspunsul dat prin *Scrisoare deschisă d-lui Nicolae Iorga*: nereprimat, sentimentul revanșei luate prin opera realizată, ajutîndu-l să-și plătească, astfel, atîtea rele îndurate, îl scutește de emoții și implicare, acum, cînd se află plasat dincolo de ierarhizări; nimic asemănător cu trecutul nu i se va mai putea întîmpla, atîta vreme cît „un Wells îmi face cinstea la iarnă să se plimbe la braț cu mine pe Promenade des Anglais, la Nisa, cînd voi fi iarăși fotograf ambulant." Vindicativ, lucid și descătușat de îndoieli?!

*

Dacă acceptăm explicația — lapidar formulată de Jean A. Keim — potrivit căreia fotografia reprezintă „esențialmente o imagine a lumii obținută fără acțiunea directă a omului", limitînd definiția strict la perimetrul existenței istratiene, nu ne rămîne, decît, să recunoaștem că atît fotografiile care-l înfățișează pe scriitor, cît și cele rezultate din practicarea meseriei de fotograf, ne oferă o fidelă și greu alterabilă oglindă a universului său, repovestindu-ne, fie și static, cum erau chipurile oamenilor, atitudinile lor, situațiile, priveliștile...

Dar ce este, la urma urmei, fotografia? Iată o întrebare simplă care mai frămîntă, încă, mințile specialiștilor acestui domeniu. Este fotografia un document? O operă de artă? O ilustrație? Interogări legitime, dacă ținem seama de imensele colecții de imagini acumulate de omenire, „O Himalaia" — cum s-a spus, expresiv — ce își revendică „son Louvre", tocmai fiindcă restituie, fidel, *figura* „condiției umane", de un secol și jumătate încoace. Un simptom în plus, al nevoii resimțite de om, de a-și clădi, întruna, pretutindeni, muzeele, focarele trecutului cultural, expozițiile diverse, pe tot atîtea teme cîte tipuri de realități s-au succedat, pe scoarța pămîntului, și de la apariția fotografiei pînă în zilele noastre.

Menirea unui album care doar reunește o parte a belșugului de fotografii moștenite de la Panait Istrati n-are cum să fie alta decît aceea de a surprinde, în conul de lumină, incandescent, o viață de om, de scriitor, așa cum a fost. Prin extensiune, putem să ne referim și la alți scriitori care s-au simțit atrași de aparatul fotografic, ca de un mijloc infailibil cu ajutorul căruia și-au putut „opri", în timp, trăirile, gata oricînd să germineze, în sensibilitatea lor, pagini de carte, de descriere, de amintiri... Astfel, un Emile Zola, despre care s-a afirmat, îndreptățit, că „a fost un excelent fotograf", slujindu-se de imaginile luate de el ca de niște piese documentare extrem de propice genului de literatură cultivat de el; sau un Strindberg; sau

Lewis Caroll...; iar în literatura română, de exemplu, un Liviu Rebreanu, avînd „printre altele, o reală vocație de fotograf" (așa cum ne-a afirmat-o Puia Florica Rebreanu).

Panait Istrati n-a practicat fotografia ca pe un „hobby", tot așa cum n-a profesat literatura ca pe o îndeletnicire pentru „orele libere". S-a implicat, deopotrivă, amîndurora, la fel ca un Man Ray. Căci sosit la Paris în 1921, este silit pentru a-și cîștiga existența — ca și Istrati în același an — să facă reproduceri fotografice după tablourile pictorilor celebri ai timpului, precum și portretele unui Breton, Dali, Artaud sau Coco Chanel. Dintre toate formele de exprimare cu care artistul a fost înzestrat, tocmai fotografia a fost repudiată de el, ceea ce, astăzi, nu-i împiedică pe experți să-i recunoască locul cuvenit în galeria înaintașilor de clasă: Capa, Seymour, Brassaï. Nici la Istrati fotografia nu intră în concurență cu scrisul; dar, ca toate experiențele trăite pînă aici, și acestea își vor fi dat tributul în retorta creației istratiene. Îndărătul obiectivului fotografic, prezența lui rămîne vie, cortegiul de plimbăreți înfățișîndu-i o lume, cu totul alta decît aceea a tovarășilor săi de vagabondaj și de luptă, pe care-i regăsim în paginile cărților sale.

Abia mai tîrziu, cînd întreprinde — în 1929 — anchetele de la Lupeni (spre a face rechizitoriul tragicelor evenimente petrecute în ziua de 6 august) ziaristul se redescoperă dublat de reporterul-fotograf; deși, în nici una din împrejurările importante ale vieții, scriitorul nu s-a mai despărțit de aparat.

Prin coincidență, anul 1921, cînd Istrati și-a făcut debutul de fotograf ambulant, e marcat de o cotitură în evoluția genului; tocmai atunci se redescoperă gustul pentru fotografia pură, „sinceră și directă"; mai strict spus, pentru instantaneu. După șase decenii în care dominase daghereotipia, clișeul negativ, după moda portretului (tip cabinet), aparatul iese în stradă. Nu este locul să supunem unei clasificări, unei interpretări, ceea ce a rezultat dintr-o muncă întreprinsă într-un cu totul alt scop. Mai are totuși, sens să ne întrebăm dacă Istrati — adeptul unei „sincerități" absolute, va fi fost sau nu, preocupat de stilul fotografiei, de vreme ce el lucra în maniera „en vogue"; adică „poza în aer liber". Și-apoi, ce altceva puteau fi instantaneele rezultate din „împușcarea cu aparatul" a clienților săi, dacă nu (măcar) expresia imediată a surprinderii pe viu, în mișcare neîntreruptă, la lumina zilei, și-n cadrul natural? Fără îndoială, cel ce mînuise aparatul, nu va fi stat impasibil, imprimînd tipul său de sensibilitate în reactivarea imaginii, fără a interveni, însă, în realitatea acesteia.

Din păcate, din noianul de seturi fotografice executate la comandă n-au rămas și mostre pe care să le includem într-o secvență de sine stătătoare în sumarul albumului de față, fie și numai sub aspectul curiozității, ca să-l abordăm pe scriitor față-n față cu chipurile pe care le-a reprodus. În schimb, s-a păstrat panoul de reclamă, un diptic edificator, pe care fotograful a lipit — întru clarificarea amatorilor — toate modelele pe care le executa; de fapt, spectacolul uneia dintre cele mai frumoase și elegant populate

esplanade mediteraneene, certificat sub ochii noștri de un text al autorului, ce ar putea fi considerat drept motto-ul activității sale de atunci: „Așa am avut ocazia să fotografiez pe regele Siamului, duci englezi și alți nobili a căror noblețe placa fotografică s-a dovedit incapabilă s-o înregistreze.“

În schimb, destule imagini de mai tîrziu, datorate aceluiași „fotograf“ Istrati, lasă parcă să transpară bucuria pe care i-o produce îndeletnicirea fotografiatului. Fără a fi fost un ilustru practicant al artei „cutiei magice“, (necum să-și croiască un destin, astfel), de la cele dintîi imagini, pînă la cele din urmă, pot fi descifrate schimbările „de unghi“ ale celui ce stă îndărătul camerei; cu timpul îi va face plăcere să-și proiecteze imaginile culese din călătorii. Soția scriitorului, doamna Margareta Panait Istrati, ne mărturisea că el avea, desigur nu întîmplător, un subiect care-l pasiona: *gările* (oriunde se oprea trenul, pregătit din vreme declanșa obturatorul) și nu-i de mirare, căci gara, portul — locul plecărilor și revenirilor sale erau porțile largi existențiale ale orizontului său, atît de mișcător, de turmentat. Două dintre fotografiile scriitorului, împreună cu prietenii-confrați, sînt făcute în Gara fluvială a Brăilei. De altfel aparatul de fotografiat i-a fost furat în trenul care, prin 1931, îl ducea de la Brăila la București, după care Istrati și-a dăruit apoi și aparatul de proiecție.

Oamenii din jur, apropiați, alcătuind grupurile din fiecare cadru sînt priviți cu vizibilă afecțiune, de unde și o serie de „semne de întîmpinare“ pe care unii sau alții le fac. O excelentă fotografie — de acest gen — o înfățișează pe Anna Munsch, în grădina vilei Cimerose la Menton. Prezența naturii în fotografiile istratiene denotă, o dată-n plus, exaltarea scriitorului în fața inegalabilei frumuseți... De altminteri, expediindu-i în 1924 prietenului Constantin Mănescu o carte poștală ilustrată — *Terasa soarelui din Nisa*, începe astfel: „Frate Costică, nu te faci fotograf? Zău merită osteneală! Ia te uită ce mai mîndrețe de colț paradiziac“.

Ori de cîte ori îl regăsim, așadar, pe Istrati alături de neamurile sale de la Brăila și Baldovinești, sau cînd urmărim, doar, firul cronologic... (“Fugit irreparabile tempus“) totdeauna opțiunea e în favoarea poeziei spațiului; locurile sînt însemnate cu sigiliul unor subtile semnificații biografice. Hîrtia fotografică, ajutîndu-ne să reconstituim din fragmente ca într-un *puzzle* imaginea aproape completă a unui mod de viață. Atunci cînd se întoarce — pentru prima oară în țară — scriitorul își fotografiază prietenii — confrații de condei: pe Mihail Sadoveanu, Gala Galaction... La Snagov, plimbîndu-se în grădina casei lui Rosenthal (poza în care apare și Istrati a fost, de altminteri, publicată în „Contimporanul“, sept. 1925). Fie că ne restituie fragmente de climat intelectual sau familial, dovezi ale afinităților sale — elective — ale raporturilor amicale, fie circumstanțe sărbătorești ori solemne, fotografiile lui Istrati și... cu Istrati, deși mai toate personajele sînt trecute în lumea umbrelor, continuă să trăiască sub ochii noștri.

Un singur grupaj din albumul de față, are un caracter unitar — strict tematic: reportajele fotografice realizate de el cu prilejul anchetelor

întreprinse la Lupeni. De astă dată, în sfîrșit, scriitorul colaborează strîns cu fotograful: imaginea devine suport documentar, inatacabil — slujind investigația și spiritul ei, demonstrînd adevărul, de netăgăduit al zguduitoarelor fapte sesizate de scriitorul-ziarist. Rezultat, cu atît mai valoros cu cît el n-a fost în 5-9 august 1929, la fața locului, atunci cînd s-a consumat drama minerilor masacrați, ceea ce nu-l împiedică să relateze corect și „senzațional" modul în care a decurs represiunea.

Apariția lui Istrati în fotografii, alături de văduvele și orfanii victimelor conferă o teribilă veridicitate vehementului rechizitoriu din ciclul foiletoanelor publicate de el în „Lupta" (sept.-oct. 1929). Itinerariul parcurs acum mai are și scopul de a restabili adevărul asupra procesului comuniștilor de la Timișoara, poziția sa de om deplin angajat „social-istoric", îmbogățindu-și mărturiile pelerinajelor la Țebea, la mormîntul lui Avram Iancu și la Gorunul lui Horia... Prezența pioasă a scriitorului în locurile sacre oricărui suflet românesc mărturisește încă o dată, deplina sa adeziune la trecutul de luptă al pămîntului natal. Într-una din corespondențele trimise de la Paris pentru „România Muncitoare" (în ian. 1914), se deslușește, totodată, îndatorirea resimțită față de cauza „marii jertfe" comune internaționale simbolic întruchipate de *Zidul Federaților* de la Père Lachaise; după cum tot astfel zestrea mondială culturală se cuvine a fi respectată; o fotografie (probabil din 1923) ni-l arată pe Istrati la mormîntul lui Chateaubriand...

Și, în același an 1929, iată-l oprindu-se cu aparatul în Piața din Brad, făcîndu-ne prin imaginile sale fotografice, spectatorii unei autohtone scene de tîrg, ai unor chipuri țărănești, din partea locului. Piața cadru adeseori frecventat i-a favorizat, se vede, seducția exercitată de spectacol, așa cum va fi fost, probabil, fermecat și de bazarul oriental ca și de bîlciurile tradiționale din satele Alpilor Maritimi, imortalizate pe placă, în primii săi ani de practică fotografică. Piața Mare din Brăila observată atent de Adrian (în „Casa Thüringer") se împletește miraculos în duelul privirii cu exaltarea oricărei descoperiri.

*

Oricît de succintă ar fi, o selecție operată în mulțimea de fotografii care-l înfățișează pe scriitor, evocă vîltoarea unei existențe unice pentru literatura noastră. Păstrate în cvasitotalitatea lor, portretele și instantaneele, mai toate perfect reperabile din perspectiva biografiei istratiene, ne încredințează că el, fie fotograf, fie scriitor nu s-a sfiit să înlăture orice enigmă privitoare la destinul său, așa cum o făcuse de altminteri și cînd și-a scris — riguros — paginile autobiografice.

În nevoia de a reține perisabila clipă, Panait Istrati a dorit, poate, să-și alunge simțămîntul că efemerul, sub zodia căruia părea a se fi născut, el cel destinat peregrinărilor ostenitoare îl domină. Fixîndu-și în imagini trăirile, întîlnirile, călătoriile, va fi îndurat mai lesne veșnicile despărțiri, rup-

turi de mediu, sau dimpotrivă, acestea îi vor fi cultivat dorul de reîntoarcere. Marea PRIETENIE, întotdeauna în chip credincios slujită de el, îndeplinind un rol decisiv de terapie afectivă, l-a determinat pe Istrati să-și consfințească veneratele legături, fotografiindu-se alături de tovarășii săi de vagabondaj și de luptă, cu scriitorii prieteni, pur și simplu cu prietenii. De la imaginea tînărului de 23 de ani, pozat alături de Mihail Mihailovici Kazanski (datînd din 1907), rînd pe rînd vor apărea, împreună cu el, oamenii drumurilor numeroase și încurcate: Gheorghe Ionescu (în locuința căruia a stat și a scris, la Paris), fotograful Bernard (care l-a învățat, cum am văzut meșteșugul fotografierii), Iacob Rosenthal (în editura pe care o întemeiaseră cei doi tipărindu-și primele cărți în limba română), scriitorii (cu care împărtășește emoțiile întrunirilor literare organizate în cinstea lui). O suită de instantanee — acasă la Frédéric Lefèvre (iulie 1933) sau de la Bilthoven, unde a fost găzduit de olandezul A. M. de Jong (traducător al cărților sale și devotat prieten care-l și vizitase, ceva mai devreme pe Istrati la Brăila), sînt oazele ospitalității de care s-a bucurat pretutindeni. În fine, cu prilejul ultimei călătorii pe Coasta de Azur (toamna 1933 — primăvara 1934) se regăsește cu Josué Jéhouda (coautor al „Familiei Perlmutter"), acolo pe Promenade des Anglais, pe urmele pașilor săi de început ca fotograf și... scriitor.

Privind, însă, laolaltă chipurile temerarilor bărbați care au fost Panait Istrati și Nikos Kazantzakis, legați peste vremuri și neasemănări de aceeași obsesie a mitului odiseic, ni se limpezește sensul rîndurilor încurajatoare adresate de „Marele neîmpăcat" prietenului gata să se sfîrșească: „De-abia acum vom începe să plămădim lumea pe care am adunat-o și să ne jucăm pe țărmul lumii! Mă gîndesc la tine cu atîta dor, încît nici n-ai să poți pleca singur și nici n-am să te las...!"

De neînteles, doar cu Romain Rolland nu l-a surprins aparatul, căci, altminteri „sihastrului dela Villeneuve" i s-au făcut admirabile fotografii, între care îl are alături pe Rabindranath Tagore sau pe Ștefan Zweig. Fotograful-scriitor va schița însă cu acuitate vizuală în evocările sale silueta amfitrionului său, așa cum i s-a întipărit în memorie cu prilejul primei lor întîlniri: „...îl urmării cu privirea cum se îndreaptă spre camera vecină: înalt, spatele adus, gulerul acoperindu-i ceafa, haina închisă la gît."

Realizate, firește, pentru a fi privite, fotografiile n-ar avea nevoie de comentarii! Și totuși contemplîndu-le îndelung te lasă să receptezi cu forța de șoc a impresiei imaginea neștirbită de nota elegiacă. Supunîndu-le unui fel de „lectură", se dovedesc totuși, capabile să potențeze biografia și opera istratiană, ajutîndu-ne să-l redescoperim pe om, pe scriitor îndărătul a ceea ce se cheamă reproducere mecanică.

Portretele lui Panait Istrati, alcătuind una din cele mai frumoase colecții în genul respectiv, dimpreună cu instantaneele „sincere și directe" ne îngăduie după atîția ani să-l însoțim îndeaproape pe scriitor să ne apropiem de timpul lui, apropiindu-l de timpul nostru. Fără a se constitui

DESENELE ȘI CARICATURILE REPRODUSE ÎN TEXT AU FOST PUBLICATE, ÎN MAREA LOR MAJORITATE, ÎN PRESA VREMII, FIIND SEMNATE, PRINTRE ALȚII, DE MARCEL IANCU, NICOL, G VAN RAEDMONCK, COSMOVICI

într-o regulă, acestea nu-i refuză exploratorului istratian o deschidere de perspectivă, din care să sesizeze racorduri cu opera, geneza ei.

Avînd sub ochi întregul fond iconografic — al marelui povestitor neastîmpărul perpetuu care constituie canavaua existenței lui, plecările, sosirile, despărțirile, popasurile, într-un cuvînt CĂLĂTORIA — constituie elementul permanent ce i-a pecetluit personalitatea. Pînă și ceea ce pare a fi mai stabil — autorul la masa lui de lucru — ne oferă surpriza, prin fotografii, de a-l regăsi pe scriitor, mereu, altundeva. A scris ca și Nikos Kazantzakis, pretutindeni unde s-a găsit: la Paris, la Masevaux, la Montana-sur-Sierre, la Menton și Nisa, în Grecia, la Brăila, la Mănăstirea Neamț. Este adevărat că sănătatea-i precară l-a împins, cînd spre aerul pur al munților elvețieni, ori ai Carpaților nordici, cînd spre blîndețea climei mediteraneene, obligat să trăiască, spunea el însuși, în perioada lui franceză „între Paris și restul lumii". După stabilirea definitivă în țară, a răspuns cu maximă bunăvoință apelurilor de a ține conferințe... Așa se justifică unele fotografii de atelier, evocînd — ca și scrisul — traseele istratiene. Un exemplar, unicat, aflat în colecția Muzeului literaturii române, făcînd parte din această categorie, poartă ștampila atelierului fotografic *Ruth von Bergen* din Berlin (1932) de unde deducem c-a fost făcut ad-hoc pentru publicitate, cu ocazia turneului de conferințe intitulat „Artele și umanitatea de azi".

Ultima călătorie a scriitorului în Apusul Europei (toamna 1933 — primăvara 1934) împreună cu soția sa Margareta, se derulează într-o suită de impresionante instantanee, toate pe Promenade des Anglais, unde cuplul parcurge, probabil, zilnic esplanada, altcîndva străbătută de fotograful ambulant în căutare de ocazionali clienți. Mai are vreo importanță faptul că, acum, familia Istrati locuiește într-un elegant hotel, unde scriitorul spre stupoarea recepționerului îl primește pe prietenul Bernard? Și tot spre mirarea acestuia, pe Henri Matisse, înflăcărat admirator al literaturii istratiene. Nisa îi dăruiește climatul necesar redobîndirii forțelor și cadrul generos pentru scrierea cărții „Méditerranée, Lever du soleil".

Panait Istrati și-a oferit cu dedicațiile de rigoare fotografiile, la fel cum și-a dăruit cărțile; le-a folosit, deopotrivă, ca „suport" imagistic al corespondenței personale, expediindu-le celor apropiați, spre a le folosi în același scop; cu alte cuvinte, răspîndindu-se, le-a răspîndit. Atributul lor capital nu este latura inedită, fapt ce nu stirbește interesul față de împrejurările și tipurile surprinse, capacitatea de a recrea universul tulburătoarei personalități a celui ce a făurit, călăuzit de crezul său o OPERĂ.

PANAÏT ISTRATI PHOTOGRAPHE —PHOTOGRAPHIÉ

Pendant l'été de 1923, au moment où la prestigieuse revue «Europe» lançait un nouvel écrivain de langue française, dont le récit intitulé *Kyra Kyralina* allait lui valoir au bout d'un an seulement une célébrité mondiale, Panaït Istrati longeait la côte normande pour gagner sa vie comme photographe ambulant: «... Je me trouvais à Bagnoles de l'Orne et au Mont Saint-Michel, muni de mon appareil photographique „à la minute". A cette époque, j'étais un homme comblé parce que je jouissais d'une meilleure santé qu'aujourd'hui et que je n'étais pas accablé de soucis. Et puis, j'étais heureux parce que, photographe ambulant, libre et joyeux, je venais d'écrire *Kyra* et que je croyais avoir réussi un exploit extraordinaire.»

L'exercice simultané ou alternatif de deux professions apparemment convergentes n'explique nullement ses débuts difficiles au royaume des lettres, et d'ailleurs la littérature roumaine en connaît peu d'aussi laborieux. L'état d'esprit que donne la liberté de mouvement et une santé moins délabrée (en dépit de terribles soucis matériels) marquent l'époque où furent conçus les premiers ouvrages. La célébrité — à quoi l'auteur de *Kyra* n'avait pas aspiré et qui semblait fuir les milieux littéraires — venait récompenser un héroïsme suscité presque de force par le «démiurge de Villeneuve»; car, on a beau dire, fautes des encouragements opiniâtres de Romain Rolland, le génie latent de ce «vagabond» attardé eût couvé, impuissant, sous la cendre. Panaït Istrati n'avait-il pas, en effet, essayé à plusieurs reprises d'écrire et, chaque fois, jeté la plume, au mépris d'une vocation authentique, malgré l'expérience due à une existence tumultueuse destinée à devenir la substance fluide d'une prose passionnée?

Franchir le seuil de la littérature, quel supplice! Secouer le fardeau des ans, quelle affaire!... Et alors, pendant l'effervescence des jours de fête, le 3 janvier 1921, la dépression nerveuse, une crise morale et une lente détérioration physique poussent Istrati à commettre un acte insensé, aussitôt transformé en «fait divers». Lui-même s'en expliquera ainsi: «... dépité de 25 ans de luttes avec la vie».(*) En avoir assez de la vie à 37 ans? C'est alors que, dans l'existence d'Istrati, se produit brutalement une césure qui détourne l'écrivain d'un échec apparemment inévitable: l'apparition en temps voulu de l'ami dont il a besoin; c'est Bernard, un photographe qu'Istrati a connu à Genève en 1919. Le hasard l'a amené sur la Côte d'Azur et il s'offre gentiment à enseigner à Istrati l'a, b, c, d'un métier qui, de Nicéphore Niepce à Daguerre, n'a jamais cessé d'annexer de nouveaux territoires. Soit dit en passant: alors comme aujourd'hui, la technique de la photographie ne se bornait pas à son aspect strictement technique — déclencher l'appareil, mélanger les substances chimiques, développer, fixer, puis reproduire *à la minute* l'image de la plaque de verre... Panaït Istrati pratique enfin un métier qui sollicite sa sensibilité autant que celle de la couche impres-

(*) Les passages cités portent le signe (*) quand ils sont extraits des ouvrages écrits par Panaït Istrati en français. Les autres ont été traduits par Ion Herdan d'après l'original roumain.

sionnable de la plaque. Sans doute, l'apprenti de fraîche date ne fournira pas tout de suite à sa clientèle des «souvenirs» parfaitement exécutés; en outre, il pourrait avoir maille à partir avec la loi, car il n'a pas son permis de travail; toutefois, il en profite, bien malgré lui, pour élargir son champ d'investigation en faisant de brefs séjours au dépôt local; mais sa ténacité foncière le ramène chaque fois sur la Promenade des Anglais, théâtre de ses débuts, armé de son appareil, en compagnie de Bernard, son «maître», invitant d'hypothétiques clients à se faire immortaliser: «Des photos, Monsieur! 15 francs la douzaine! Deux positions différentes!» Ces souvenirs évoqués par l'écrivain sont confirmés par une photo qui nous le montre debout auprès de son appareil à trépied, guettant le client et trompant son attente par la lecture de l'«Humanité» au risque de chasser les bourgeois pourris de préjugés. Est-ce encore par défi? Sur la photo, on distingue une trousse d'accessoires et plusieurs clichés destinés à prouver l'habileté de l'artiste. Une des copies de cet instantané — répandu et agrémenté de commentaires par les biographes de l'écrivain — porte au verso ces mots écrits de la main d'Istrati: «Mon début dans la photo ambulante, à Nice. Janvier 1921. Panaït Istrati».

Quoi qu'il en soit, il nous faut croire l'écrivain sur parole quand, dans ses confessions, il évoque la condition précaire du photographe ambulant; encore que doué d'une nature comparable à une «éponge» capable d'absorber n'importe quoi et de s'adapter assez rapidement à ce que l'instant apporte — joie ou peine —, affligé d'un caractère où dominent la gravité et l'inquiétude, Istrati avoue avoir été bouleversé par des «humiliations infiniment plus cruelles». De quoi veut-il parler? Certainement pas de ses maigres bénéfices, ni du travail harassant qui l'exposera à la merci du hasard et des caprices des clients. Non. Ce qui le torture affreusement, c'est l'abnégation, librement assumée, de toujours paraître décontracté et superficiel dans ses rapports quotidiens avec des gens pour lesquels il n'éprouve aucune affinité. Maintenant, il se sent plus accablé, plus embarrassé, plus abattu qu'au temps où il gagnait durement son pain en Suisse, car il avait alors mille raisons d'évoquer plus tard cette époque avec une nostalgie d'autant plus attendrie que sa situation actuelle est moins enviable.

En optant — si tant est que le besoin de survivre soit une option — à 37 ans pour un métier pratiqué en plein air, dans l'ambiance ensoleillée du Midi, Istrati, en toute connaissance de cause et en accord avec sa nature, choisit le moindre mal... Au sujet d'Adrien — qui s'identifie assez bien au narrateur — l'auteur nous dit qu'il détestait un travail qui l'empêchait de voir le ciel. On sait les difficultés qu'avait Istrati, cloîtré dans un sous-sol parisien, à achever la rédaction de *Kyra*. Le 7 janvier 1923, il écrivait à Romain Rolland: «Voilà deux mois que je vis du matin au soir dans une cuisine de sous-sol, esclave de ce papier blanc, qui ne m'a jamais attiré avec pareille force. J'ai presque oublié la couleur du soleil et même celle du jour»(*). Cette cuisine devait d'ailleurs compromettre sa santé, ainsi qu'Istrati devait l'expliquer lui-même au verso d'une photo dont les naïfs

auraient pu s'imaginer qu'elle représentait effectivement son cabinet de travail. Sur la Côte d'Azur, au contraire, malgré la tension que faisait naître en lui l'attente du client, il était en proie à la béatitude, à laquelle le voisinage de la grande bleue, symbole de la beauté éternelle, n'était pas étranger. Son imagination s'emballait, et il recomposait un univers de sentiments et d'idées dont la magie lui remettait en mémoire ses évasions de jadis et le rivage africain qui allait lui inspirer *Méditerranée. Lever du soleil* et *Méditerranée. Coucher du soleil.* Le besoin impérieux de tout appréhender, de pénétrer du *regard* l'essence des choses et les rapports humains, de créer — ce besoin admirablement analysé par Goethe au temps de ses voyages — lui était inné et Istrati le cultivait en bon Danubien. «Mon estomac se contente d'un morceau de pain, mais pour mes yeux j'ai besoin de tout l'univers.»

A examiner à travers l'objectif de son appareil toute une galerie de mondains, il sauvegarde son autonomie mentale. Maintenant que son existence prend un nouveau tournant, persistent les séquelles des terribles épreuves traversées au cours de toute une vie: photographe ambulant, il n'est jamais sûr du lendemain, le nœud des contradictions n'est pas tranché. D'autres dangers aussi le menacent et il courrait à sa perte, n'était la correspondance providentielle avec Romain Rolland, qui sauvera son âme et l'arrachera lui-même à la mort. Les rapports épistolaires avec le grand écrivain français sont le facteur décisif suscité par le hasard pour assurer le triomphe de Panaït Istrati. Si, en 1919, le message désespéré du photographe ambulant n'avait pas joint Rolland, les chagrins, la fragilité de l'espoir, la méfiance d'autrefois sont aujourd'hui largement compensés: «En 1921, mes journées étaient éclairées par ses lettres...»

Dans la confession de son «interlocuteur» Romain Rolland subodore le talent. Du coup, le voilà confronté à un adversaire à qui il fera la guerre par correspondance — et du combat le vaincu sortira vainqueur. Le destin — exemplaire dans un certain sens — du musicien Jean-Christophe Kraft avait littéralement fasciné le vagabond stigmatisé en lui faisant retrouver son équilibre; toutefois, les encouragements du maître ne le poussent pas à se jeter tout de suite à corps perdu dans le tourbillon de l'art. Créer, ce n'est pas pour lui s'engager sur un sentier battu, d'un pas décidé, sans éprouver un trac paralysant. Nourri de «lectures admirables et de l'approche du socialisme», son espoir fallacieux d'infatigable baladin se fonde sur une solide hiérarchie de valeurs: *le Beau et le Bien, l'amour universel, la grande amitié...* Aussi l'œuvre qu'il se sent capable de créer sera-t-elle au fond une profession de foi.

Les circonstances marâtres qui avaient de tout temps accompagné sa misérable existence s'incarnent en une inoubliable métaphore: «un chardon déraciné»; ce qui, en revanche, ne sera jamais déraciné, c'est l'orgueil du créateur, le besoin de s'affirmer, qui clouera l'écrivain à sa table de travail. Fait paradoxal, on n'assiste pas chez Istrati à une «rup-

ture» de personnalité; au contraire. Ce que la vie lui a appris et qu'il a parfaitement assimilé le pousse à créer un type de fiction où les réalités sociales coïncident avec l'imagination et la sensibilité. Istrati finira par faire preuve en écrivant de beaucoup de détachement, quoiqu'il éprouve un sens aigu de sa responsabilité — témoin ses nombreux échecs. Dejà il a renoncé à la littérature, quand, emporté par le reflux, une lame de fond le projette brutalemente «...dans la sphère de pensée et d'action d'un monde que je n'osai d'abord pas regarder en face».

Lucide, pleinement édifié, Panaït Istrati bondit d'un territoire dans un autre. Bond viril, spectaculaire, guetté par de terribles risques. Ses hésitations avant de s'engager à fond dans la littérature ne sont guère autre chose que le réflexe d'un esprit conscient de ses nouvelles responsabilités. Quel contraste avec les aventures picaresques du vagabond accoutumé à se baigner librement dans les vagues d'une existence houleuse! Devenu écrivain, il se plia, pour la première fois, sous la férule d'un souverain absolu dont il ne devait jamais secouer la tyrannie. Il s'agit d'un contrat viager imprescriptible qui le condamne à vivre à crédit, à l'encontre de sa vraie nature. Torturé par d'insolubles problèmes, il se sent tour à tour révolté, abandonné, accablé. Nouveau Moïse, le «patriarche» Romain Rolland le décide à obéir à sa vocation, à conclure le marché de Faust jusqu'à l'accomplissement de sa tâche. A la fin de sa vie, rongé par la maladie, Istrati, on le sait, écrira grâce à un effort surhumain. Mais, pour le moment, encouragé par Romain Rolland, dégoûté du métier de photographe ambulant, il ose. Victoire! Désormais, tendu à l'extrême, il assume son destin avec une docilité exemplaire. Son seul regret: «devoir se séparer de ses plus nobles amis».

*

Avant de prendre la «décision héroïque» de se soumettre à l'esclavage des lettres, Panaït Istrati avait bien senti que les exigences de son nouveau métier étaient en tout point à l'opposé de l'existence insolite et capricieuse menée par le photographe ambulant. Il quittera donc les distractions de Nice et, trouvant en soi le ressort nécessaire à sa délivrance, se réfugie dans un village des Alpes-Maritimes pour changer sa manière de vivre et ressusciter de ses propres cendres «en photographiant des paysans et des paysannes en train de danser dans leurs atours du dimanche, en menant la même existence qu'eux, jouissant de leurs plaisirs empreints de simplicité, recouvrant la santé grâce à l'exemple donné par une vie proche de la nature». Dans cette ambiance réconfortante, il trouve la force de travailler. Ce sera d'abord un récit intitulé *Sotir*, mais, par suite d'un accident, il s'habituera à tenir la plume entre le majeur et l'annulaire...

La saison d'été a pris fin quand, en 1921, Istrati recommence, sur la Promenade des Anglais, à «tirer le client par la manche». Au début de l'année suivante, il le fait encore, mais apparemment moins agacé par

les promenades du beau monde. Mais voilà que Romain Rolland lui donne d'impitoyables leçons d'ascétisme et s'adresse à lui en ces termes: «Je n'attends pas de vous des lettres exaltées, j'attends de vous, des œuvres».(*) Istrati bondit «sous la flétrissure», lui qui s'est toujours soustrait à la sévérité de sa table de travail en s'accordant des «circonstances atténuantes»: en effet, n'est-il pas obligé de donner la chasse au client — sensation de frustration, car c'est précisément aux heures où il pourrait le mieux travailler que les oisifs se promènent et que le jour est favorable aux prises de vues. Il renonce donc au ciel et à la liberté, abandonne son métier et, profitant de la générosité de Gheorghe Ionescu, un de ses vieux amis, se retire à Hautil-sur-Triel où, pendant une assez longue période de solitude forcée, il écrit 406 pages qu'il envoie aussitôt à Romain Rolland. La récompense arrive sans tarder: «J'ai lu, mes prévisions se confirment. Venez me voir». C'est enfin l'entrevue dont il rêvait depuis si longtemps... Evoquée par Istrati, la scène est empreinte de l'exaltation typique de l'écrivain et de cette clarté que seul dispense le «bonheur pur», un bonheur ardemment recherché, rêvé, immortel même lorsqu'on y atteint. Bien plus tard, dans la perspective des années écoulées, le disciple repètera les paroles de son maître: «Créer m'a sauvé de la mort, de ma perte!»

Eperdu de bonheur, Panaït Istrati ne lâche plus la plume. «Tout étincelant de joie, je m'enferme pendant trois mois dans le sous-sol de Ionescu et j'y écris *Stavro* et *Kyra Kyralina*, mon deuxième livre, (le premier étant *l'Oncle Anghel*)» dont il fait hommage au démiurge qui l'a engendré.

Une fois posées les premières pierres de l'édifice, l'écrivain se préoccupe de perfectionner son style, d'élargir son univers. Mais si, auteur de deux ouvrages non encore imprimés et l'esprit enflammé par un troisiéme projet, il reprend son métier de photographe ambulant, c'est poussé par le besoin. Sans doute, aucun de ses livres n'a paru encore, mais il se sent déjà homme de plume et cette sensation renforcée par l'exclamation admirative de Rolland — «... je ne puis pas attendre, après avoir dévoré, *Kyra Kyralina*, au milieu de la nuit... Il faut que je vous le dise tout de suite: c'est formidable!»(*) — le met à l'abri de toute contrariété. La décision hâtive de retourner sur la Côte d'Azur, l'appareil photographique à la main, arrache au sommeil un être que l'on croyait vaincu à jamais par l'autre créature nichée dans la même âme: le conteur né et l'incorrigible vagabond. La triste réalité le détermine, hélas, à planter là l'instrument de son nouveau métier pour lequel la nature l'a si admirablement doué. Le 9 février 1923, il s'ouvre de son amertume à Romain Rolland avec beaucoup d'humeur et de révolte; ce sont les accents d'un homme plein de talent, condamné par le sort à mener une existence misérable. Il prie son bienfaiteur d'être son exécuteur testamentaire, car le besogneux auteur est maintenant conscient de sa valeur; il est écrivain, et il le sait. «Aussi, — trois heures avant de prendre le rapide de Nice et de replonger dans mon élément, je vous prie,

— au cas que la destinée ne me permettrait plus de vous revoir, de vous consulter, et surtout de recharger mes batteries à votre dynamo unique pour l'alimentation de mon souffle, je vous prie de dire. une fois, au lecteur que me lira, que je n'ai pas voulu m'arrêter là, en lui racontant des faits divers...(*) Et un peu plus loin, il ajoute: «Ce soir, à 8 h 45, je pars à Nice. Ionesco vient avec moi, faire un sejour d'un mois [pour ses affaires pour sa santé, (croit Madame Ionesco)], pour faire la photo, pour me défendre de l'élément éternel, qui, pense-t-il, m'engloutira à nouveau...».(*) Comment pourrait-il prévoir que les événements lui donneront tort dans le plus bref délai? Pour l'instant, au bout de deux mois de solitude consacrés à la rédaction de son second ouvrage, ses déambulations, «élément éternel», lui offrent sa pitance, pour modeste qu'elle soit, et aussi un profitable intermède psychique, une évasion dans la banalité du quotidien. L'apparition de *Kyra Kyralina* surprend l'écrivain-photographe en pleine saison à Saint-Malô, mais le métier rapporte si peu qu'Istrati est sur le point de vendre ses appareils. Un pur hasard l'en empêche: au centre de la ville, à la vitrine d'une librairie, s'étale un numéro de la revue «Europe» portant son nom... *Kyra Kyralina* vient de paraître! Prédestiné à voir les joies et les peines se bousculer, Istrati passe aussitôt du désespoir à l'euphorie: «La nuit qui suivit ce grand événement de ma vie, je fus malade de bonheur».

Ce premier succès met fin à l'indifférence des éditeurs. Définitivement consacré, Istrati est désormais voué à la célébrité. Trois années durant, il exercera son double métier, plus tourmenté, plus hésitant que jamais; toutefois, aiguillonné par les enveloppes bleues de Villeneuve, il achève son premier cycle. Marquée au coin de l'élégance et de la nostalgie, sa technique annonce les ouvrages à venir. Heureusement, Istrati constitue le «dossier de son œuvre», travail magistral évoqué par lui dans *Comment je devins écrivain*. Il dit tout: ses ambitions, ses faiblesses, sa ténacité, faute de quoi il n'aurait pu louvoyer entre tant de récifs, le rôle polarisant joué dans sa vie par Romain Rolland... Le succès remporté dans toute l'Europe par l'écrivain roumain, s'il fait plaisir à certains de ses confrères et compatriotes, ne le met à l'abri ni de la méchanceté ni de l'incompréhension. Les critiques se partagent en admirateurs et adversaires — et Istrati en souffre et s'en explique sans détours dans une *Lettre ouverte à Nicolae Iorga*: Arrivé à un tournant de sa carrère, dit-il, il a pu enfin prendre sa revanche, compenser par son œuvre les souffrances endurées; maintenant il s'est fait un nom et les émotions n'ont plus prise sur lui; le passé est bien mort et ne pourra plus ressusciter «tant qu'un Wells me fait l'honneur de se promener bras dessus, bras dessous, avec moi en hiver sur la Promenade des Anglais, tout photographe ambulant que je serai derechef». Vindicatif, lucide, délivré de ses doutes?

*

Si, reprenant la formule de Jean A. Keim, nous admettons que la photographie représente «essentiellement une image du monde obtenue sans l'intervention directe de l'homme», et que nous l'appliquions à Panaït Istrati, il nous faut convenir que les portraits de l'écrivain ainsi que les photos prises par lui renvoient l'image fidèle de son univers: gens, attitudes, situations, paysages — tout y est...

Mais la photographie, à tout prendre, qu'est-ce? Les spécialistes en sont encore à se le demander. Une photo est-elle un document? Une œuvre d'art? Une illustration? Questions parfaitement légitimes, compte tenu des immenses collections d'images qui ont été constituées. C'est un Himalaya qui exige son Louvre, a dit quelqu'un, parce que, depuis cent cinquante ans, la photo restitue fidèlement la figure de la «condition humaine». Voilà bien un symptôme de plus du besoin permanent éprouvé par l'homme de fonder des musées sur tous les aspects de la vie, de l'apparition de la photographie à nous jours.

Notre album ne réunit que fort peu des innombrables photos léguées par Panaït Istrati, mais, à nos yeux, il déroulera dans un cirque de lumière la vie d'un écrivain. D'autres gens de lettres ont éprouvé, eux aussi, de l'attrait pour la photo, moyen infaillible de figer dans le temps ce qui germait dans leur sensibilité pour donner naissance à des mémoires ou à quelque description... Emile Zola, dont on a pu dire qu'il était «un excellent photographe», se servait de ses images comme de documents fort utiles à son œuvre; Strindberg en usait de même, et Lewis Caroll... Liviu Rebreanu, pour citer un auteur roumain, avait, de l'aveu de Puia-Florica Rebreanu, une véritable vocation de photographe.

Pas plus qu'il ne faisait de la littérature pour meubler ses loisirs, Panaït Istrati ne pratiquait la photographie comme un «hobby». Tel Man Ray, il se consacrait à l'une comme à l'autre avec passion. Arrivé à Paris la même année que Panaït Istrati — 1921 — Man Ray se vit, lui aussi, forcé pour vivre d'exercer le métier de photographe et de faire des reproductions d'après les tableaux des peintres célèbres de l'époque. C'est lui qui tira le portrait de Breton, Dali, Artaud ou Coco Chanel. De tous les moyens d'expression qu'il avait à sa disposition, ce fut la photo qu'il finit par répudier; ce qui n'empêche pas les experts de le ranger aujourd'hui parmi les grands ancêtres: Capa, Seymour, Brassaï. Chez Istrati non plus le photographe ne fait pas concurrence à l'écrivain; comme toutes ses expériences antérieures, celle-ci contribuera à son tour à la naissance de son œuvre. Derrière l'objectif, on retrouve la vivacité de sa présence, tandis qu'il observe ces promeneurs issus d'un tout autre monde que celui de ses compagnons de vagabondage qui, eux, peupleront ses livres.

Plus tard seulement, en 1929, à l'occasion d'une enquête entreprise à Lupeni pour y faire le réquisitoire des tragiques événements survenus le 6 août, le journaliste se doubla d'un reporter-photographe. D'ailleurs l'écrivain n'allait plus jamais lâcher sa caméra.

Il se trouve que l'année 1921, date où Istrati débute dans la photographie ambulante, marque un tournant de l'art photographique. On note alors un goût très vif pour la photo pure, «sincère et directe», autrement dit, l'instantané. Une soixantaine d'années durant avaient régné le daguerrotype, le cliché négatif, les portraits posés. Soudain, l'appareil descend dans la rue. Loin de nous la pensée de classer ou d'interpréter les fruits d'un travail entrepris dans un tout autre but. Il importe toutefois de se demander si Istrati, si fort épris de «sincérité» absolue, s'interrogeait ou non sur son style; n'avait-il pas, en effet, adopté le genre à la mode, c'est-à-dire la «photo en plein air»? Et d'ailleurs, ce qu'il obtenait, n'était-ce pas du «pris sur le vif», du mouvement, de la spontanéité sentie à la lumière du jour, dans un cadre naturel? Le photographe ne demeurait pas impassible; sans doute sa sensibilité entrait-elle en jeu pendant le développement des photos, sans toutefois intervenir dans la réalité fixée sur la pellicule.

Nous ne possédons malheureusement pas de suites de photos susceptibles d'intéresser le lecteur, fût-ce par leur curiosité en confrontant l'écrivain avec ses clients. En revanche, nous avons son panneau publicitaire, un diptyque orné, pour l'édification des amateurs, de tous les modèles exécutés par le photographe, et qui présente à nos yeux le ravissant spectacle de la plus élégante promenade de la Côte. L'écrivain y ajoute ces mots — résumé de son activité: «J'eus ainsi l'occasion de photographier le roi du Siam, des ducs anglais, d'autres aristocrates encore dont la plaque photographique s'est montrée incapable d'enregistrer la noblesse».

Par bonheur, sous nombre d'images ultérieures prises par le même «photographe» perce la joie de photographier. Impuissant à manier la «boîte magique» en artiste, partant à en faire l'instrument de sa destinée, Istrati, de la première à la dernière photo, change ses angles de prises de vues. Un jour, il prendra plaisir à projeter ses photos de voyage. Sa veuve nous disait qu'il se passionnait pour les *gares*. Cet intérêt n'était sans doute point fortuit. A chaque arrêt du train, Istrati prenait des vues. Nous ne saurions nous en étonner: gares ou ports, lieux de départ et d'arrivée, étaient les portes largement ouvertes sur son horizon d'écorché vif. Deux des photos où on le voit en compagnie de plusieurs de ses amis et confrères ont été prises en gare de Brăila. Curieuse coïncidence: sa caméra lui fut volée, en 1931, dans l'express Brăila—Bucarest, après quoi Istrati fit don à un de ses amis de son appareil de projection.

Echangeant des regards affectueux, les amis qui l'entourent s'adressent des signes d'intelligence. Une de ces photos — excellente, d'ailleurs — est celle d'Anna Munsch dans les jardins de la villa Cimerose, à Menton. Devant la nature merveilleuse, Istrati comme toujours tombe en proie à l'exaltation témoin une carte adressée en 1924 à Constantin Mănescu représentant la *Terrasse du Soleil à Nice* et portant les mots: «Mon cher Costică, si tu te mettais à la photographie? Ça vaut le coup, je te jure! Ce n'est pas un coin de paradis, ça?»

Istrati est-il en famille à Brăila ou Baldovinești, toujours, à mesure que le temps passe, («Fugit irreparabile tempus»), il évoque la poésie de l'espace; chaque endroit est marqué au coin de subtiles significations biographiques. Les photos nous permettent de reconstituer, comme dans un puzzle, l'image presque complète d'un certain style de vie. A son premier retour en Roumanie, Istrati photographie ses amis et confrères — Mihail Sadoveanu ou Gala Galaction — dans le jardin de la villa Rosenthal à Snagov. Au mois de septembre 1925, un numéro du «Contimporanul» publiait cette photo, où apparaît aussi notre écrivain. Que ces images nous restituent un climat intellectuel ou familial, qu'elles nous révèlent des affinités électives, qu'elles fixent une heure de fête ou une solennité, les photos d'Istrati ou celles prises par lui nous font revivre à nos yeux des personnes dont la plupart ont rejoint le royaume des ombres.

Dans cet album, il n'y a qu'une seule suite de photos revêtant un caractère strictement unitaire: celles du reportage réalisé par Istrati à Lupeni. Cette fois, l'écrivain collabore étroitement avec le photographe et l'image devient le support irréfutable des assertions du journaliste-écrivain au sujet des faits bouleversants qu'au terme de son enquête il entreprend de révéler. Il y a d'autant plus de mérite qu'il n'a pas assisté au massacre des mineurs (5—9 août 1929); ce qui ne l'empêche pas de faire de la répression un récit aussi sensationnel que correct.

La présence d'Istrati auprès des veuves et des orphelins des victimes confère un caractère terriblement véridique au véhément réquisitoire que constituent les feuilletons publiés par lui dans «Lupta» (septembre-octobre 1929). Le voilà maintenant suivant un nouvel itinéraire; s'il se rend à Timișoara, c'est pour faire la lumière sur le procès intenté aux communistes; désormais, il est socialement engagé. Tour à tour, on le voit se recueillier à Țebea sur la tombe d'Avram Iancu ou devant l'orme de Horia... Ces pieux pèlerinages aux lieux sacrés à tout Roumain prouvent l'attachement de l'écrivain au passé tumultueux de son pays natal. Dans un article écrit à Paris et paru dans «România Muncitoare» (janvier 1914) on sent vibrer son enthousiasme pour la cause internationale scellée par le «grand sacrifice», dont le *Mur des Fédérés* au Père-Lachaise demeure le symbole. L'héritage culturel de l'humanité mérite le respect. Une photo remontant probablement à 1923 représente Istrati devant la tombe de Chateaubriand.

En 1929, voilà l'écrivain à Brad; il en profite pour photographier des paysans en train de faire leur marché. Familier de ces lieux, il en subissait la séduction; de même, il aura du goût pour les bazars orientaux et les foires traditionnelles dans les villages des Alpes-Maritimes, immortalisés par lui au début de sa carrière de photographe. Quelle exaltation dans le regard d'Adrien (*La Maison Thüringer*) quand il découvre le grand marché de Brăila!

*

Pour succinct que soit le choix de photos, il évoque le tumulte d'une existance sans pareille dans la littérature roumaine. Ces portraits, ces instantanés, dont la plupart ont été conservés et que nous pouvons aisément situer dans le temps, prouvent une chose: photographe ou écrivain, Istrati se proposait de dissiper toute énigme quant à sa destinée. D'ailleurs il n'en a pas usé différemment dans ses pages autobiographiques.

Ce besoin de retenir l'instant éphémère n'était peut-être que le désir de chasser de son cœur le sentiment de la fugacité de toute chose dans son existence d'éternel vagabond. A force de fixer par l'image événiments, voyages, rencontres, il supportait avec moins d'impatience la douleur des séparations et des ruptures. Peut-être aussi aiguisait-il ainsi sa nostalgie. L'Amitié (avec une majuscule) — car il fut le plus fidèle des amis — était à ses yeux le meilleur des traitements affectifs et le poussait à immortaliser ces liens en se faisant photographier aux côtés des êtres chers: compagnons de vagabondage, camarades de combat, confrères, amis tout court. En 1907, à l'âge de vingt-trois ans, il pose auprès de Mihail Mihailovitch Kazanski; puis ce seront à tour de rôle tous les vieux copains: Gheorghe Ionescu (qui l'hébergea à Paris), Bernard, le photographe qui lui enseigna le métier, Jacob Rosenthal, l'éditeur qui publia ses premiers ouvrages écrits en roumain, les écrivains avec qui il partageait les émotions des soirées littéraires offertes en son honneur. Voici maintenant une suite d'instantanés pris chez différents amis: Frédéric Lefèvre (juillet 1933), A.M. de Jong, son traducteur hollandais qui, établi à Bilthoven, était venu voir Istrati à Brăila; partout il jouit des bienfaits de l'hospitalité. Enfin, lors de son dernier séjour dans le Midi (automne 1933— printemps 1934) il retrouve Josué Jéhouda (avec qui il avait écrit *La Famille Perlmutter*) et déambule en sa compagnie sur la Promenade des Anglais, où avaient débuté le photographe et... l'écrivain.

A contempler l'un auprès de l'autre les hommes téméraires que furent Panaït Istrati et Nikos Kazantzakis, obsédés tous deux par le mythe de l'Odyssée en dépit de leurs dissemblances, on comprend la signification des encouragements prodigués par le «Grand Angoissé» à l'ami qui se mourait: «C'est maintenant à peine que nous commencerons à forger le monde dont nous avons recueilli les fragments et à jouer au bord de la mer! Je me languis si fort de toi que tu ne pourras pas partir tout seul. D'ailleurs je ne le permettrai pas...!»

Fait inexplicable, Romain Rolland est le seul à ne pas s'être fait photographier avec Istrati, alors que nous possédons d'admirables portraits de «l'ermite de Villeneuve». L'écrivain-photographe se rattrappera en esquissant dans ses souvenirs avec une étonnante acuité visuelle la silhouette de son hôte, telle qu'il l'avait vue le jour de leur première rencontre: «Et allant promener son dos voûte dans la chambre voisine — je le suivis des yeux, — grand, faux col très haut, gilet fermé jusqu'au cou, — il revint avec une boîte dans la main».(*)

Faites pour être regardées, les photos pourraient se passer de commentaires. Contemplons-les longuement et nous éprouverons un choc qui ne doit rien à la tendresse. Que si on les soumet à une sorte de « lecture » elles nous aideront à mieux pénétrer l'existence et l'œuvre d'Istrati, à redécouvrir l'homme, l'écrivain, derrière la reproduction mécanique.

Les portraits de Panaït Istrati forment une des plus belles collections du genre; quant aux instantanés « sincères et directs », ils nous permettront, aprés tant d'années, de nous familiariser avec l'écrivain, de nous rapprocher de son époque en le rapprochant de la nôtre. Qui interroge ces images pourra y découvrir des points de contact avec la naissance de l'œuvre.

Que nous disent les images du merveilleux conteur? Un fonds d'inquiétude permanente, des départs, des arrivées, des haltes — en un mot: le VOYAGE, élément foncier de sa personnalité. Il n'est pas jusqu'au caractère apparemment le plus stable — le labeur de l'écrivain — qui ne nous montre Istrati tantôt ci, tantôt là. A l'instar de Nikos Kazantzakis, il écrivait partout: à Paris, à Marsevaux, à Montana-sur-Sierre, à Menton comme à Nice, en Grèce et à Brăila, au couvent de Neamț. De santé précaire, il se voyait forcé de rechercher tour à tour l'air pur des Alpes suisses ou des Carpates septentrionales et la douceur du climat méditerranéen, et de vivre « entre Paris et le reste du monde ». A son retour définitif en Roumanie, il se montra ravi de faire des conférences... C'est là l'explication de plusieurs photos exécutées par des photographes professionnels; non moins que ses ouvrages, elles évoquent les voyages de l'écrivain. Le musée de la Littérature roumaine possède, par exemple, un portrait signé Ruth von Bergen, Berlin 1932. Sans doute s'agit d'une photo publicitaire prise à l'occasion d'une tournée de conférences faites par Istrati sur « Les arts et l'humanité actuelle ».

Du dernier voyage effectué par l'écrivain et sa femme en Occident — de l'automne 1933 au printemps 1934 — nous possédons une collection d'impressionnants instantanés, tous pris sur la Promenade des Anglais, où le couple allait prendre l'air tous les jours, là où jadis le photographe ambulant s'était mis en quête d'éventuels clients. Maintenant — fait au fond dénué d'importance — les Istrati sont descendus à l'Hôtel du Colisée, un palace, où, à la stupeur du réceptionnaire, l'écrivain accueille son vieil ami Bernard, et aussi — sans provoquer une moindre stupeur chez le même réceptionnaire — Henri Matisse, son fervent admirateur. Le climat de Nice lui permet de retrouver ses forces et le cadre favorable à la rédaction de *Méditerranée. Lever du soleil.*

Panait Istrati dédicaçait autant de portraits que de livres; il s'en servait comme de « supports » visuels de sa correspondance et les adressait dans ce but à ses intimes. A les gaspiller, il se gaspillait. Leur principale vertu n'est pas l'inédit, mais grâce à elles nous reconstituons l'univers d'un esprit troublant qui, guidé par sa foi créa une ŒUVRE.

LA PLUPART DES DESSINS ET CARICATURES PUBLIÉS DANS LE VOLUME ONT PARU DANS PLUSIEURS JOURNAUX DE L'ÉPOQUE. ILS SONT SIGNÉS ENTRE AUTRES PAR MARCEL JANCO, NICOL, G VAN RAEDMONCK, COSMOVICI.

CRONOLOGIE

1884. 11 24 august (scrisoare din 28 iunie 1930, colecția M.L.R.) Se naște, la Brăila, Gherasim Panait Istrati. Mama Joița Istrati originară din Baldovinești. Tatăl (nelegitim) Gherasim Valsamis — originar din Faraclota, Cefalonia.

1884 1889. Copilăria la Baldovinești, la bunica Nedelea și unchii din partea mamei, Anghel și Dumitru Istrati.

1891—1897. Elev la Școala primară nr. 11 din Brăila.

1897 1904. La stăpîn: băiat de prăvălie și de alergătură, ucenic la Atelierele docurilor din Brăila (1898), diferite slujbe și meserii. Cunoștința cu Mihail Kazanski — prieten de vagabondaj și de trudă.

1904. La București, în biroul de plasare al lui Ghiță Cristescu.

1904—1912. Peregrinări în țară (Giurgiu, Sinaia, București, Constanța). Între 1906 și 1912, șapte „evadări" în Egipt (Alexandria) și Liban, unde «petrece cîteva ierni însorite».

1905. Contactul cu mișcarea socialistă.

1907. Debutul publicistic la „România muncitoare" cu articolul „Biserică și popi" (4 febr.). Activitate publicistică intensă între 1907 și 1912.

1907—1912. Activitate (intermitentă) în cadrul mișcării socialiste din orașul natal. Arestat împreună cu I. C. Frimu, după o întrunire a Cercului România muncitoare. Secretar al sindicatului muncitorilor din portul Brăila. Conduce împreună cu Ștefan Gheorghiu greva muncitorilor portuari (1909).

1913—1914. Prima călătorie în Occidentul Europei. La Paris, găzduit de cismarul Gheorghe Ionescu. Corespondență din Paris la „România muncitoare".

1914—1915. Părăsește Parisul. Moartea lui Ștefan Gheorghiu. Scrie în „Tribuna transporturilor" (6 martie 1914) în memoria prietenului dispărut.

1916—1920. În Elveția. Izbucnirea primului război mondial. Scutit militar. La Leysin/Village, pentru îngrijirea sănătății. Itinerariul elvețian: Lausanne (Azilul de noapte — stigmatul de vagabond). Vallé de l'Orbe, Geneva (corvezi istovitoare, pe tractor, defrișări de păduri, zugrav, garajist). Internat în sanatoriul Silvana-sur-Lausanne. Învață limba franceză. Tentativă de a intra în legătură cu Romain Rolland, autorul lui „Jean Cristophe", în trecere prin Interlaken. Colaborare la „La Feuille"; post de al doilea expeditor al gazetei.

1920. Franța, Paris.

1921. Nisa. 1 ianuarie, „Ultimele cuvinte" — scrisoare către Romain Rolland. 3 ianuarie, tentativă de sinucidere.
Fotograf ambulant pe Promenade des Anglais. 15 martie 1921 — începutul corespondenței cu Romain Rolland.

1921—1923. Acceptarea „eroică" a scrisului, la îndemnul lui Romain Rolland, paralel cu fotografia ambulantă. 4 sept. 1922 — primul manuscris de 406 pagini („Oncle Anghel") expediat marelui prieten. În octombrie, întîlnire la Villeneuve cu Romain Rolland. Elaborarea „Chirei Chiralina"; manuscrisul este trimis spre lectură, în 11 decembrie, cu dedicația: À Romain Rolland...

1924. mai. Debut editorial cu volumul de povestiri „Kyra Kyralina" la editura Rieder; „Oncle Anghel", la aceeași editură.

1925—1926. Încheie cu „Haiducii" ciclul „Povestirilor lui Adrian Zograffi". „Prezentarea haiducilor", „Domnița din Snagov" (ed. Rieder, 1925, 1926).

1925. Toamna, în România, după zece ani. Cu rudele și prietenii la Brăila. Salutat de presa de stînga și de grupul scriitorilor ieșeni, în frunte cu Mihail Sadoveanu. „Codine — Copilăria lui Adrian Zograffi" (scris în 1922) publicat la ed. Rieder.
Primele cărți publicate în românește de editura Renașterea („Trecut și viitor", „Moș Anghel"). Conferință la Geneva despre rolul artelor și artiștilor (la invitația lui Josué Jéhouda). O cunoaște pe Marie-Louise Baud-Bovy (Bilili). Internat în sanatoriul Montana-sur-Sierre.

1927. „Familia Perlmutter" (Ed. Gallimard N.R.F.) scrisă în colaborare cu Josué Jéhouda. Participă la Congresul P.E.N. club, Bruxelles (iunie). Vizitează Olanda; prietenie cu scriitorul A. M. de Jong. Începe elaborarea cărții „Ciulinii Bărăganului" la Meudon-Val-Fleury, încheiată în 1928 la Chifissia — Grecia (Ed. Grasset, iunie 1928). „Mihail- Adolescența lui Adrian Zograffi" (ed. Rieder), „Nerantsoula" (Collection de notre temps. Les éditions de France). Invitat să viziteze Uniunea Sovietică cu ocazia aniversării a 10 ani de la Revoluția din Octombrie. Întîlnirea cu Nikos Kazantzakis; marea prietenie cu scriito-

rul elen. Călătorie de la Odesa în Grecia. Întoarcerea în U.R.S.S.; vizită la Gorki; voiaj pe întinsul țării în compania lui Kazantzakis. Eleni Samios și Bilili.

1929. august-octombrie. În România. Investigații cu privire la desfășurarea procesului comuniștilor de la Timișoara. Anchetă asupra masacrului minerilor de la Lupeni. Foiletoane demascatoare în ziarul „Lupta" (sept.-oct.).

1930. Stabilirea în țară. Ruptura de Bilili. Eseul „Pentru a fi iubit pămîntul" (ed. Denoël, publicat inițial la „Les Nouvelles Littéraires", 20 febr. 1930). „Țața Minca" (scrisă la Cîmpulung-Muscel și Muids/Nyon). Apare la ed. Rieder, iar ediția de lux, cu ilustrații de Henri Boissonas, la ed. Mornoy. Scrie „Casa Thuringer". Șezători literare cu scriitorii ieșieni.

1932. Căsătoria cu Margareta Izescu. Turneul de conferințe „Artele și umanitatea de azi". în Austria și Germania. Retragerea la mănăstirea Neamț pentru îngrijirea sănătății (iul. 1932 — febr. 1933). Termină „Casa Thuringer", începută la Brăila în 1931.

1933. Se stabilește la București. Ultima călătorie în Europa, împreună cu soția sa Margareta: Paris, Amsterdam, Nisa. Elaborarea cărții „În lumea Mediteranei. Răsărit de soare". Ciclul „Viața lui Adrian Zograffi", editat la Rieder, „La Maison Thuringer" și „Le Bureau de placement" (1933).

1934. „Mediterranée, Lever du Soleil". Întîmpină în singurătate împlinirea a 50 de ani de la naștere.

1935. Panait Istrati moare la 16 aprilie. „Mediterranée. Coucher du Soleil" apare postum.

CHRONOLOGIE

1884. Le 11 – 24 août (lettre du 28 juin 1930. coll. M.L.R.) naissance à Brăila de Gherasim Panaït Istrati, fils illégitime de Joița Istrati, née à Baldovinești, et de Gherasim Valsamis, originaire de Faraclota (Céphalonie).

1884—1889. Panaït Istrati passe son enfance à Baldovinești chez Nedelca, sa grand-mère, et ses oncles maternels Anghel et Dumitru Istrati.

1891—1897. Le futur écrivain fait ses premières classes à l'école primaire n° 11, à Brăila.

1897—1904. Garçon de courses et de magasin puis apprenti aux Ateliers des docks de Brăila (1898). Istrati exerce différents métiers. Il se lie avec Mikhaïl Kazanski, fidèle compagnon de ses années d'errance et de misère.

1904. Istrati occupe un emploi au bureau de placement de Ghiță Cristescu, à Bucarest.

1904—1912. De Giurgiu à Sinaia, de Bucarest à Constantza, Istrati vagabonde à travers la Roumanie. Entre 1906 et 1912, il «s'évade» à sept reprises en Egypte (Alexandrie) et au Liban pour y «passer plusieurs hivers ensoleillés».

1905. Istrati prend contact avec le mouvement socialiste.

1907. Un article intitulé «L'Eglise et les prêtres» (4 février), paru dans «România muncitoare», marque les débuts d'Istrati dans le journalisme. De 1907 à 1912, il publiera un nombre considérable d'articles.

1907—1912. Activité intermittente d'Istrati au sein du mouvement socialiste dans sa ville natale. Arrêté en même temps que I. C. Frimu à la suite d'une réunion du cercle «La Roumanie ouvrière», il se voit nommé secrétaire du syndicat des travailleurs du port de Brăila. Aux côtés de Ștefan Gheorghiu, il organise la grève des dockers (1909).

1913—1914. Premier voyage en Occident. A Paris, Istrati est l'hôte du cordonnier Gheorghe Ionescu et devient le correspondant de la «România muncitoare».

1914—1915. Istrati quitte Paris. Mort de Ștefan Gheorghiu. «Tribuna transporturilor» publie, le 6 mars 1914, un article écrit par Istrati à la mémoire de son ami disparu.

1916—1920. Istrati se rend en Suisse. La guerre éclate. Réformé, Istrati se fait soigner à Leysin-Village. De Lausanne (où ce vagabond impénitent est le pensionnaire de l'asile de nuit), il passe par la Vallée de l'Orbe pour gagner Genève. Tour à tour conducteur de tracteur, peintre en bâtiment, garagiste, il exerce les métiers les plus pénibles, défriche des forêts, etc. avant de se faire hospitaliser à Silvana-sur-Lausanne.
Il y apprend le français. Passant par Interlaken, il essaie de joindre Romain Rolland, l'auteur de «Jean-Christophe». Il collabore à «La Feuille», où il occupe l'emploi de second expéditionnaire.

1920. Istrati retourne à Paris.

1921. *Il séjourne à Nice, d'où le 1 er janvier, il adresse une lettre à Romain Rolland* **(Les derniers mots...)**. *Le 3 janvier, il se livre à une tentative de suicide.*
Photographe ambulant sur la Promenade des Anglais, il commence, le 15 mars 1921, à correspondre avec Romain Rolland.

1921—1923. *Encouragé par R. Rolland, il devient écrivain «par héroïsme», tout en continuant d'exercer son métier de photographe ambulant. Le 4 septembre 1922, il expédie à son grand ami son premier ouvrage:* **Oncle Anghel**, *un manuscrit de 406 pages. Au mois d'octobre, il rencontre R. Rolland à Villeneuve. Istrati compose* **Kyra Kyralina**. *Le 11 décembre, il envoie au service de lecture le manuscrit dédicacé à Romain Rolland.*

1924. *Au mois de mai paraissent successivement aux Editions Rieder* **Kyra Kyralina** *et* **Oncle Anghel**.

1925—1927. *Le cycle des Récits d'Adrien Zograffi est clos par* **Les Haïdouks**. *Paraissent ensuite* **La Présentation des Haïdouks** *et* **Domnitza de Snagov** *(aux Editions Rieder, 1925, 1926).*

1925. *Après dix ans d'absence, Istrati retourne en Roumanie pour y passer l'automne. Il retrouve à Brăila des parents et des amis. Salué par la presse de gauche et les écrivains de Iași, notamment Mihail Sadoveanu, il publie* **Codine — L'enfance d'Adrien Zograffi** *(écrit en 1922, paru en 1926 aux Editions Rieder). Les Editions «Renașterea» publient les premiers de ses ouvrages écrits en roumain:* **Trecut și viitor** *(«Passé et avenir»),* **Moș Anghel** *(«Oncle Anghel»). A Genève Istrati fait, à l'invitation de Josué Jéhouda, une conférence sur le rôle attribué à l'art et aux artistes et rencontre Marie-Louise Baud-Bovy (Bilili). L'écrivain est hospitalisé à Montana-Sur-Sierre.*

1927. *Les Editions Gallimard — N.R.F. publient* **La Famille Perlmutter**, *ouvrage écrit en collaboration avec Josué Jéhouda. Istrati prend part à Bruxelles au congrès du Pen-Club (juin, 1927). Au cours d'un séjour en Hollande, il se lie avec l'écrivain A. M. de Jong. A Meudon-Val-Fleury, il commence la rédaction des* **Chardons du Baragan**. *Achevé en 1928 à Kifisia, en Grèce, l'ouvrage paraît, au mois de juin 1928, aux Editions Grasset. Ce sont ensuite* **Mikhaïl, l'adolescence d'Adrien Zograffi** *(aux Editions Rieder) et* **Nerrantsoula** *(Collection «Notre Temps», Editions de France). Istrati est invité à se rendre en Union Soviétique, qui fête le 10 e anniversaire de la Révolution d'Octobre. Il y fait la connaissance de Nikos Kazantzakis et se lie intimement avec lui. D'Odessa il part pour la Grèce, avant de regagner l'Union Soviétique. Il rend visite à Gorki et parcourt l'U.R.S.S. en compagnie de Kazantzakis, Eleni Samios et Bilili.*

1929. *Istrati passe l'été en Roumanie. Il suit le procès intenté aux communistes de Timișoara et fait une enquête sur le massacre des mineurs de Lupeni. En septembre et octobre paraissent dans «Lupta» des articles véhéments d'Istrati.*

1930. *L'écrivain s'établit à demeure en Roumanie et rompt avec Bilili. Tour à tour paraissent un essai* **Pour avoir aimé la terre** *(Editions Denoël), publié d'abord par Les Nouvelles Littéraires (20 février 1930),* **Tsatsa Minnka** *(ouvrage rédigé à Cîmpulung-Muscel et Muyd-sur-Nyon).*

Paru aux Editions Rieder, le livre fait l'objet, aux Editions Murnoy, d'une édition de luxe illustrée par Henri Boissonas. Istrati écrit **La Maison Thüringer**. *Réunions littéraires avec les gens de lettres de Iași.*

1932. *Istrati épouse Margareta Izescu et entreprend en Allemagne et en Autriche une tournée de conférences sur «L'Art et les hommes de notre temps». Il se retire ensuite au couvent de Neamț pour s'y soigner (juillet 1932-février 1933). Il achève la composition du roman* **La Maison Thüringer** *commencée à Brăila en 1931.*

1933. *Istrati, établi à Bucarest, effectue en compagnie de sa femme son dernier voyage en Europe: Paris, Amsterdam, Nice. Il écrit* **Mediterranée. Lever du soleil**. *Les Editions Rieder publient* **La vie d'Adrien Zograffi, La Maison Thüringer, Le Bureau de Placement** *(1933)*

1934. **Méditerranée. Lever du soleil,** *L'écrivain fête son cinquantième anniversaire dans la solitude.*

1935. *Panaït Istrati s'éteint le 16 avril.* **Méditerranée. Coucher du soleil** *paraît après sa mort.*

Ani de pribegie
Années d'errance

Frumoasă, la treizeci de ani, ca o fată de curînd măritată, se zbîrlea și indispunea pînă și societatea cea mai plăcută, de îndată ce-și simțea amenințată independența, de îndată ce i se vorbea de căsătorie; la gîndul că cel de-al doilea soț ar putea fi brutal cu tine, devenea sălbatică precum o tigroaică.

[*Moș Anghel*]

Belle, à trente ans, comme une jeune fille, à peine mariée: (...) elle devenait farouche et empoisonnait la meilleure société dès qu'on touchait à son indépendence, dès qu'il s'agissait de la marier à un homme: l'idée que le nouveau mari pourrait être brutal avec toi, la rendait sauvage comme une tigresse. (*)

[*Oncle Anghel*]

1

2

1. Joița Istrati mama scriitorului.

Joița Istrati, mère de l'écrivain.

2. Panait Istrati alături de mama sa, Joița Istrati, cu alți membri ai familiei (Atelier: „Foto-Arte, J. Onodi și M. Kuttner, Brăila, str. Regală nr. 11; probabil 1910—1911).

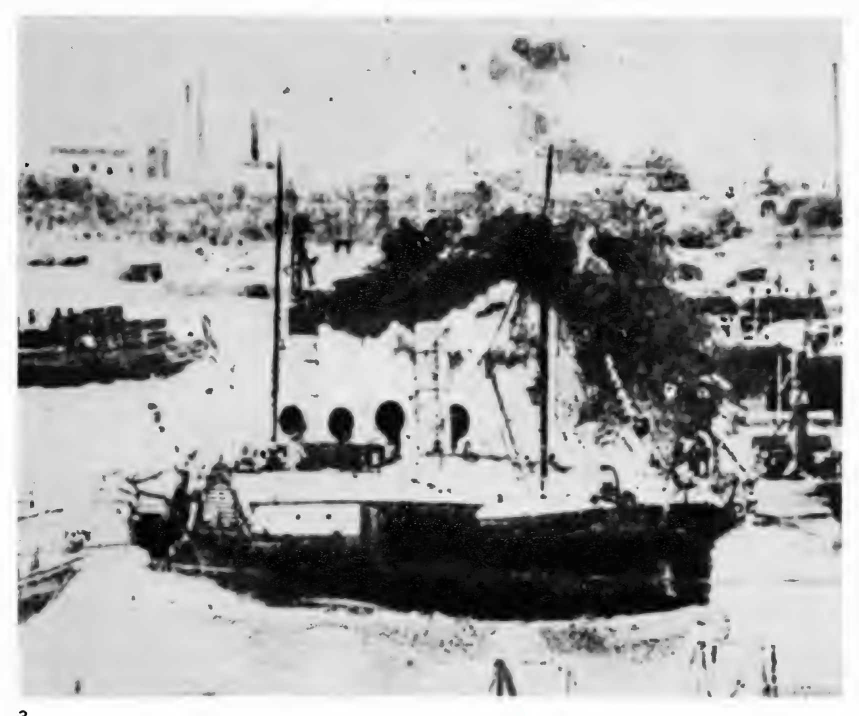
Panaït Istrati et sa mère en famille. (Photo «Foto-Artes». J. Onodi et M. Kuttner, Brăila, Str. Regală nr. 11, vers 1910—1911).

3. Vedere a portului Brăila la început de secol, oraș situat pe Dunăre unde s-a născut, la 11 -24 august 1884 Panait Istrati.

Le port de Brăila sur le Danube, au début du XXe siècle. Panaït Istrati y naquit le 11/24 août 1884.

4. Panait Istrati și prietenul său de „vagabondaj", dar și de trudă, Mihail Mihailovici Kazansky (Egipt, 1907).

Panaït Istrati et Mikhail Mikhailovitch Kazansky, son «compagnon d'errance et de souffrance» (Egypte, 1907).

3

4

De obicei, portul și Dunărea erau ținta plimbărilor mele preferate de joia. Vara, portul mă atrăgea pentru munca uriașă ce se depunea acolo.

Habituellement, le port et le Danube (mon Danube!) c'était là ma promenade passionnément aimée du jeudi. En été, le port m'absorbait dans son immense labeur.(*)

Știu ce este o carte frumoasă, dar știu și mai bine că, oricît de emoționantă ar fi, ea nu poate înlocui un om pe care-l iubești; nici o carte pe lume nu mi-l va putea înlocui vreodată pe *Mikhaïl Mikhaïlovici Kazanski*. Eu nu plîng amintindu-mi de-o carte, dar plîng adesea atunci cînd îmi aduc aminte de anumite clipe trăite împreună cu acea haimana păduchioasă.

Je sais ce que c'est qu'un beau livre, mais je sais mieux où ce papier émotionnant ne peut plus remplacer un homme qu'on aime: aucun livre du monde ne pourra jamais me remplacer *Mikhail Mikhailovitch Kazanski*. Je ne pleure pas au souvenir d'un livre, mais je pleure souvent en me rappelant certaines minutes vécues avec ce vagabond pouilleux.(*)

5

6

5. Panait Istrati și Ștefan Gheorghiu — „cea mai reprezentativă figură de apostol ieșită din rîndurile lucrătorilor noștri“ — împreună cu care a condus în 1909, marea grevă a hamalilor din Brăila (1910).

Panaït Istrati et Ștefan Gheorghiu, «la plus haute figure d'apôtre sortie du rang de nos ouvriers». C'est avec celui-ci qu'Istrati prit, en 1909, la tête de la grande grève des porteurs de Brăila (1910).

6, 7. Panait Istrati cu I. C. Frimu într-un grup de combatanți ai mișcării socialiste (probabil 1910).

Panaït Istrati et I. C. Frimu dans un groupe de combattants du mouvement socialiste (vers 1910).

7

Văd apărînd din, negura unui trecut de vis, făptura învășmîntată de revoltă sinceră a lui Ștefan Gheorghiu, altă față aprinsă de ftizie galopantă, dar cît de deosebită de cea dintîi. Unul se poticnește de bolovanul ignoranței omenești, cade, se ridică numai pe jumătate și se retrage în lumea gîndirii nepătate și nestăvilite. Celălalt, cu și mai mult avînt, ridică pumnul împotriva zidului prostiei universale, își dă seama de grosimea lui și în loc să dispereze, el aleargă după artileriști, îi cheamă la luptă nu se îndoiește o clipă de răsunetul glasului său, dar amuțește într-o zi primăvăratecă de martie, în sanatoriul de la Filaret, singur în odaia lui cu credința sa neclintită în viitorul unei lumi făurite de cei care vor trebui să aleagă între luptă și ftizie.

Je vois paraître dans les ténèbres du passé l'être plein de révolte sincère de Ștefan Gheorghiu, un autre visage enflammé par le même mal, mais combien différent du premier! Le premier se bute devant l'ignorance humaine, il tombe, se relève à moitié et se retire dans le monde de la pensée immaculée et infinie. L'autre brandit le poing plus enthousiasmé encore, contre le mur de la sottise universelle, il se rend compte de son épaisseur et, au lieu de désespérer, il court après les artilleurs, il les appelle à la lutte, il ne se doute pas un moment du retentissement de sa voix mais il succombe un jour de Mars, dans le sanatorium Filaret, seul dans sa chambre, avec sa croyance inébranlable dans l'avenir d'un monde créé par ceux qui devront choisir entre la lutte et la phtisie.(*)

8

8. Alee în parcul de la Lacul Sărat — stațiune balneoclimaterică pentru vindecarea reumatismului articular, loc în care Panait Istrati a fost portar de noapte la „Hotel Bobescu", împreună cu Mihail Kazansky, în 1908.

Une allée du parc de Lacul Sărat, station climatique pour le traitement des rhumatismes articulaires. Panaït Istrati et Mikhail Kazansky y furent portiers de nuit à l'Hôtel Bobesco en 1908.

9. Unul dintre prietenii scriitorului — Samoilă Petrov — pictor, dar și sobar, zidar pentru a-și cîștiga existența dispărut în primul război mondial.

Samoilă Petrov, un ami de Panaït Istrati. Pour gagner sa vie, ce peintre était tour à tour poêlier ou maçon. Mort pendant la Grande Guerre.

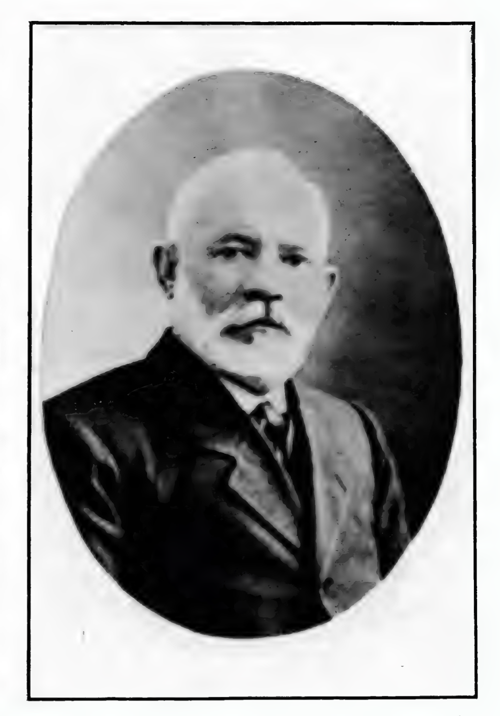
9

Dar Petrov nu era numai artist, ci și una dintre cele mai rare perle ale amiciției distinse și dezinteresate, un suflet generos, o inteligență rafinată care se va avînta cu sete spre tot ce interesează gîndirea, un om în a cărui prietenie s-ar fi putut desfăta prietenul cel mai greu de mulțumit.

Loin de n'être qu'artiste, Petrov était une des perles les plus rares de l'amitié — amitié tendre et désintéressée; âme généreuse, esprit raffiné, il était passionnément porté vers tout ce qui intéresse la pensée. De cette amitié l'ami le plus exigeant pouvait faire ses délices.

10

11

La moș Binder, orice flămînd, orice prigonit al civilizației moderne și mai ales al... civilizației române găsea sprijin, sfat, îndrumare. Nu cunosc în viața mea plină de chipuri, cinci oameni de talia lui Herman Binder. Și poate că peste puține umbre dispărute am să mă plec cu atîta evlavie în literele mele de mîine.

Qui avait faim, qui était une victime de la civilisation moderne — et surtout de la civilisation roumaine — trouvait chez papa Binder conseil, soutien, appui. Dans ma vie, peuplée de tant de personnages, je ne compte pas cinq êtres de la taille d'Herman Binder. Et, sans doute, il est peu d'ombres devant lesquelles, dans mes ouvrages futurs, je m'inclinerai avec autant de piété.

10. Vedere din Egipt, țară în care Panait Istrati a trăit „cîteva ierni însorite" între 1906–1912.

Vue d'Egypte. Entre 1906 et 1912, Panaït Istrati passa en Egypte «plusieurs hivers ensoleillés».

11. Herman Binder, „idealist gălățean", ajuns birtaș la Alexandria.

Herman Binder, «l'idéaliste de Galați», cabaretier à Alexandrie.

12

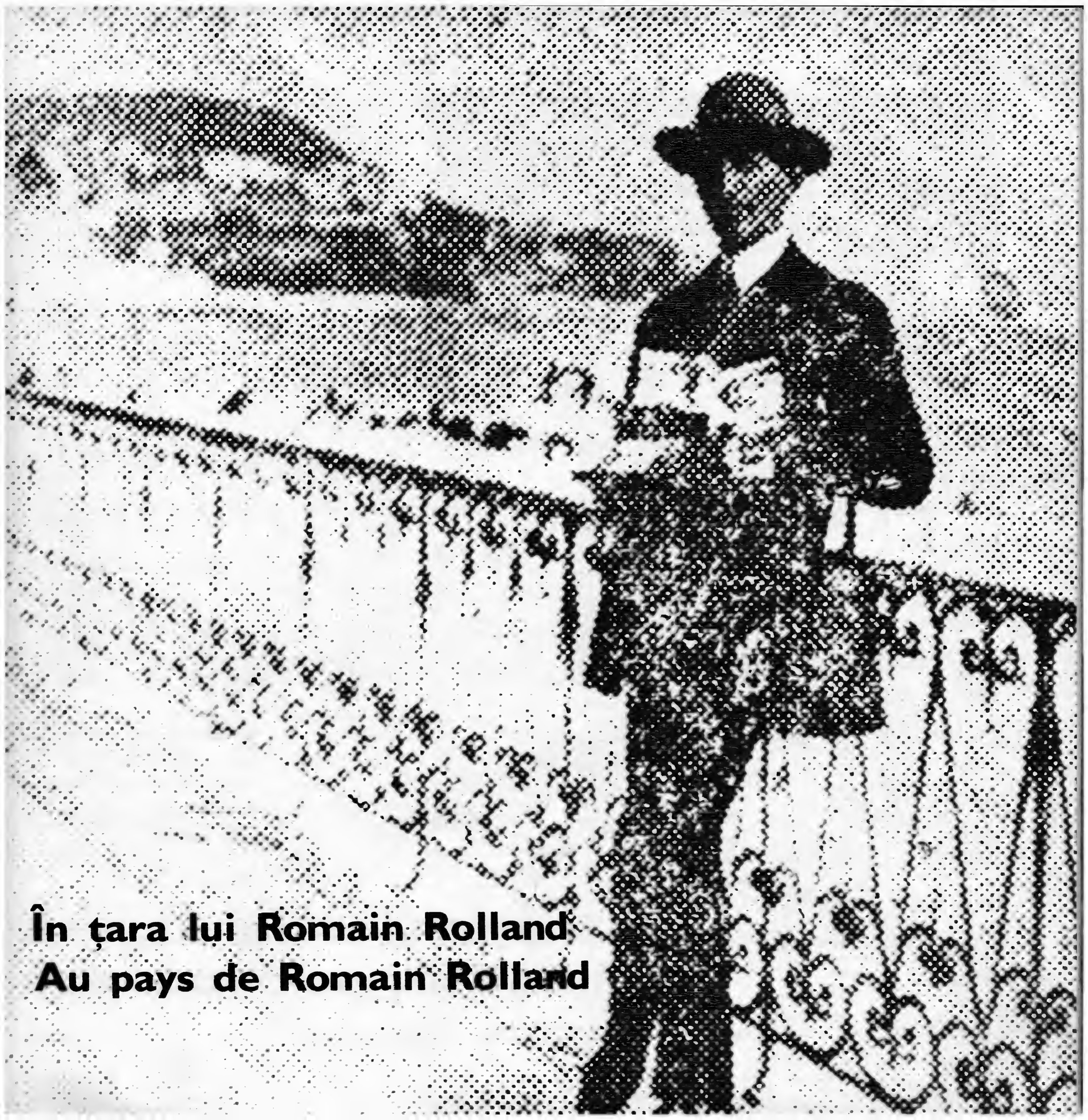
13

12. Panait Istrati, fotografie tip pentru paşaportul cu care călătoreşte în Elveţia — martie 1916 — cînd se stabileşte temporar la Leysin-Village.

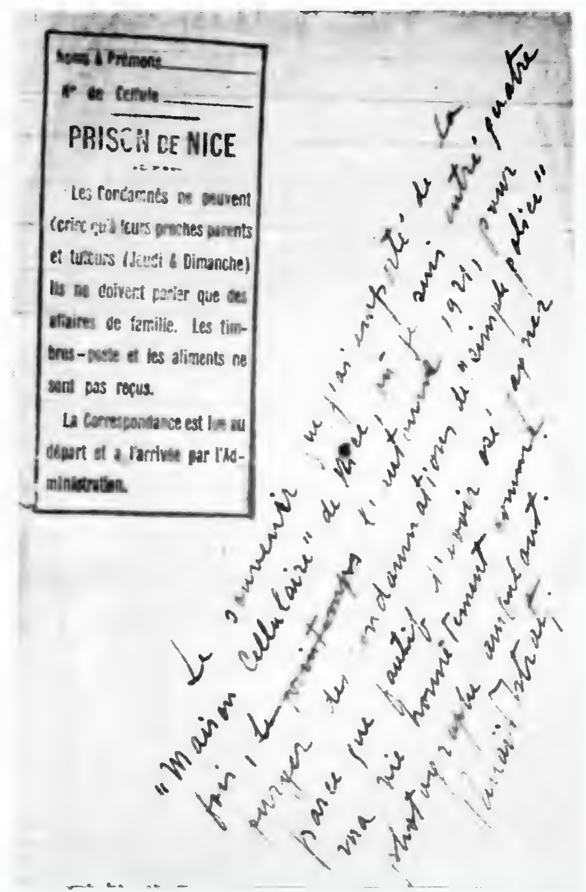
Panaït Istrati. Photo de passeport. En mars 1916, l'écrivain séjourna pendant quelque temps à Leysin-Village, en Suisse.

13. Vedere — Leysin. Elveţia.

Vue de Leysin

În țara lui Romain Rolland
Au pays de Romain Rolland

Nom & Prénoms ___

N° de Cellule ___

PRISON DE NICE

Les Condamnés ne peuvent écrire qu'à leurs proches parents et tuteurs (Jeudi & Dimanche). Ils ne doivent parler que des affaires de famille. Les timbres-poste et les aliments ne sont pas reçus.

La Correspondance est lue au départ et à l'arrivée par l'Administration.

2

1

1. Fotograf ambulant la Nisa. Imagine adnotată: „Mon début dans la photo ambulante, à Nice, Janvier 1921. Panait Istrati“ (originalul în colecția Jean Stănescu din Menton).

Panaït Istrati, photographe ambulant à Nice. L'image porte ces mots: «Mon début dans la photo ambulante, à Nice. Janvier 1921. Panaït Istrati» (Collection Jean Stănescu, Menton).

2. Formularul de incarcerare la închisoarea din Nisa, adnotat de scriitor.

Formulaire d'incarcération (prison de Nice), annoté par l'écrivain.

3. Panou de reclamă cu mostre din fotografiile pe care le execută Panait Istrati.

Panneau publicitaire de P. Istrati, photographe.

4. Panait Istrati împreună cu prietenul său Bernard, cel care l-a învățat meșteșugul fotografiatului ambulant, și Iacob Rosenthal (probabil 1921).

Panaït Istrati avec son ami Bernard, qui lui avait enseigné le métier de photographe ambulant, et Jacob Rosenthal (vers 1924).

3

4

Mă întorc acasă în camera mea, după ce, timp de două ore, am umblat pe Promenadă în lung și în lat, urmărit de polițai, pisălogit de clienți care nu sînt clienți și, mai ales, copleșit de inimă albastră. Nu mai pot. „Domnilor, Doamnelor, fotografii frumoase șase la 8 franci! Doamne, ce tîmpenie! Doamne ce porcărie! Să fii supărat de mii de ori în timpul zilei și să te întorci acasă seara cu doisprezece franci în pungă! Asta-i o viață de om, de om ce simte, clocotește, dorește?...

Je rentre dans ma chambre après avoir patrouillé des heures sur la Promenade, traqué par des agents, embêté par les clients qui ne sont pas des clients, et surtout assommé par mon cafard. Je n'en peux plus! — «Messieurs, Mesdames, des belles photos, 8 F. les six»/...Oh, que c'est bête! Oh, que c'est ignoble! Etre mille fois dérangé dans une journée et rentrer le soir avec une douzaine dans le sac! C'est cela qu'on appelle une vie d'homme qui sent, qui bouillonne, qui veut?...(*)

5

6

5. Panait Istrati în postură de fotograf-ambulant pe Promenade des Anglais (1924 – 1925).

Panaït Istrati, photographe ambulant, sur la Promenade des Anglais (1924 – 1925).

6. Vedere — Nisa, Promenade des Anglais.

Nice. Promenade des Anglais.

7

La 15 august s-au împlinit unsprezece ani de la publicarea primei mele povestiri, *Kyra Kyralina* în revista „Europe".
Pe atunci eram un om fericit. În primul rînd, fiindcă mă bucuram de o sănătate mai bună decît cea de astăzi şi nu aveam griji copleşitoare. Eram fericit, apoi, fiindcă — fotograf ambulant liber şi voios — scrisesem *Kyra* şi credeam că am făcut o gaură în cer" —.

Le 15 août dernier, il y a eu onze ans depuis la publication de mon premier conte, *Kyra Kyralina* dans le revue *Europe*.
J'étais alors un homme heureux. Je l'étais, premièrement parce que j'avais une meilleure santé que celle d'aujourd'hui et point de soucis écrasants. Je l'étais, ensuite, parce que — libre et joyeux photographe ambulant — je venais d'écrire *Kyra* et je croyais avoir fait «un gros trou dans le ciel.»(*)

8

7. Romain Rolland. „Toată lumina zilelor mele din 1921 o făceau scrisorile lui..." (Panait Istrati).

Romain Rolland. «La lumière de mes journées venait uniquement de ses lettres...» (Panaït Istrati).

8. Fotografie trimisă lui Romain Rolland. Pe imagine se poate citi: «Et voici le „Gorki " Balcanique» (1924).

Photo envoyée par Istrati à Romain Rolland et portant les mots: «Et voici le «Gorki» Balkanique»!... (1924).

9

10

9, 10. Panait Istrati împreună cu cea de-a doua soție, Anna Munsch. În fotografia de jos, soția se află în plan secund

Panaït Istrati et Anna Munsch, sa seconde femme. En bas, au second plan, la femme de l'écrivain.

11

12

11, 12. Panait Istrati cu Gheorghe Ionescu, prietenul care l-a găzduit la Paris — Rue du Colisée nr. 24 — împreună cu soția și cumnata acestuia.

Panaït Istrati et Gheorghe Ionescu l'ami qui l'hébergeait 24, rue du Colisée à Paris, avec la femme et la belles sœur de celui-ci.

13

14

13. Panait Istrati însoțit de Iacob Rosenthal și ziaristul Ionescu Vion, la Nisa, în 8 februarie 1925 (fotografie expediată drept carte poștală ilustrată scriitoarei Aida Vrioni).

Panaït Istrati, Jacob Rosenthal et Ionescu Vion, journaliste, 8 février 1925, Nice (carte postale adressée à Aïda Vrioni, femme de lettres).

14. Panait Istrati și Iacob Rosenthal — „Pe cînd rătăceam pe Promenade des Anglais, cu aparatul de fotografiat, — un bărbat cu înfățișare de voinic și figură jovială, mă strigă în românește: Nu ești tu, Istrati? — Astfel l-am cunoscut pe Iacob Rosenthal directorul marilor ziare democratice, unde debutasem în chip strălucitor, cu douăzeci de ani înainte".

Panaït Istrati et Jacob Rosenthal. «Tandis que je déambulais avec mon appareil sur la Promenade des Anglais, un costaud à la mine joviale m'interpella en roumain: Istrati, c'est vous? C'est ainsi que je fis la connaissance de Jacob Rosenthal, directeur des grands journaux démocratiques où j'avais fait de brillants débuts vingt ans plus tôt.»

15. Panait Istrati, în centrul imaginii, alături de doctorul Gillard (care l-a îngrijit) și Jacob Rosenthal...

Panaït Istrati (au centre) avec le docteur Gillard qui l'avait soigné et Jacob Rosenthal.

16. Panait Istrati cu Anna Munsch și Alecu Constantinescu „...singurul militant socialist cu înrîurire asupra mea" (Paris, probabil 1925).

Panaït et Anna Munsch en compagnie d'Alecu Constantinescu «...le seul militant socialiste dont j'aie subi l'influence». (Paris, vers 1925).

17. Panait Istrati cu Anna Munsch și Gheorghe Ionescu, probabil în Alsacia, la Masevaux, locul de origine al soției scriitorului.

Panaït et Anna Munsch avec Gheorghe Ionescu; photo probablement prise à Masevaux, en Alsace, d'où la femme de l'écrivain était originaire.

15

16

17

18

18. Panait Istrati însoţit de o prietenă

Panaït Istrati en compagnie d'une amie.

19

20

21

19. La Deauville, stațiune pe coasta normandă. În dreapta scriitorului prietena sa, cîntăreața Yvonne.

Panaït Istrati à Deauville. A la droite de l'écrivain son amie Yvonne, chanteuse.

20. Anna Munsch la Menton, în grădina Vilei Cimerose (probabil 1925).

Anna Munsch dans les jardins de la villa Cimerose à Menton (vers 1925).

21. Anna Munsch și sora ei pe Promenade des Anglais (1925).

Anna Munsch et sa sœur sur la Promenade des Anglais (1925).

22

9/14

Paris, 22/6/27

Dragă Nicule, ieri am
întâlnit pe Rosenthal și mi-a
spus că ți-a trimis 10 mii
lei. Alți 10 mii îi vei pri-
mi peste 2-3 săptămâni.
Eu i-am vărsat toată suma,
3000 de fr. franțuji pentru 20
mii lei. Scrie-mi de primire.
Am primit și frumoasa
cămașă a Iordanei. Spune-i
că mi-a făcut mare plăcere.
Aci contra: proprietara
mea, Ionescu, amica mea,
și nevasta lui Ionescu.
Cu bine și sănătate
al tău Panait

23

22, 23. Panait Istrati împreună cu Marie-Louise Baud-Bovy — Bilili — pe care o cunoaște în 1926 la Geneva, cu Gheorghe Ionescu, Martha, soția acestuia și proprietara casei în care locuia scriitorul. Pe verso, textul adresat prietenului, frizerul Nicu Constantinescu din Brăila (Paris, 1927).

Panaït Istrati et Marie-Louise Baud-Bovy — Bilili — dont il venait de faire la connaissance à Genève en 1926. Gheorghe et Marthe Ionescu et la propriétaire de l'écrivain. Au verso le texte adressé à son ami Nicu Constantinescu, coiffeur à Brăila (Paris, 1927).

Paris, 23/6/27
Dragă Nicule, ieri am întîlnit pe Rosenthal și mi-a spus că ți-a trimis 10 mii lei. Alți 10 mii îi vei primi peste 2—3 săptămîni.
Eu i-am vărsat toată suma, 2000 de fr. franțuji pentru 20 mii lei. Scrie-mi de primire.
Am primit și frumoasa cămașă a Iordanei. Spune-i că mi-a făcut mare plăcere.
Aici contra: proprietara mea Ionescu, amica mea, eu si nevasta lui Ionescu.
Cu bine și sănătate

al tău Panait

Paris, le 23/6/27
Mon cher Nicou, hier j'ai rencontré Rosenthal, qui m'a dit t'avoir envoyé 10 000 lei. D'ici deux à trois semaines tu en recevras encore autant.
Pour ma part, je lui ai remis toute la somme: 2 000 francs français, soit 20 000 lei. Tu m'en accuseras réception.
J'ai reçu aussi une belle chemise de la part de Iordana. Dis-lui qu'elle m'a fait grand plaisir.
Ci-contre: ma propriétaire, Ionescu, ma petite amie, moi, la femme de Ionescu.
Bien à toi,

ton Panaït

24

25

24. 25. Panait Istrati și Bilili în locuința lor din Paris. Avenue des Ternes (august 1929). Masa la care lucra scriitorul fotografiată din alt unghi.

Panaït Istrati et Bilili dans leur appartement parisien, Avenue des Ternes (août 1929 . Le bureau de l'écrivain photographié sous un autre angle.

26

27

26. Bilili cu Romulus Cioflec, în fața imobilului din Av. des Ternes.

Bilili photographiée devant l'immeuble qu'elle habitait. Avenue des Ternes, en compagnie de Romulus Cioflec.

27. Panait Istrati la Jean Reiss. Hôtel „Les Sapins" Rue de la Maison Russe; de la stînga la dreapta: Co de Jong (soția scriitorului olandez A. M. de Jong), Paul Faisan, un personaj neidentificat , Bernard Felstein (prieten de suferință), proprietarul vilei și scriitorul (Menton, 1929).

Panaït Istrati chez Jean Reiss. Hôtel des Sapins, rue de la Maison Russe; de gauche à droite: Co de Jong (épouse de l'écrivain hollandais A. M. de Jong), Paul Faisan, un inconnu, Bernard Felstein (ancien compagnon de misère de l'écrivain), propriétaire de la villa, P. Istrati. (Menton, 1929).

28. Panait Istrati în mijlocul unei familii de muncitori francezi cu care era prieten și-i ajuta (probabil 1929).

Panaït Istrati dans la famille d'un ouvrier français de ses amis qu'il aidait à subvenir à ses besoins (vers 1929).

29. Panait Istrati cu soția doctorului Gillard și fetele acestora (Nisa, probabil 1931).

Panaït Istrati, Madame et Mesdemoiselles Gillard (Nice, vers 1931).

30. Panait Istrati la mormîntul lui Chateaubriand (Saint-Malo; probabil 1923).

Panaït Istrati devant la tombe de Chateaubriand (Saint-Malo, vers 1923).

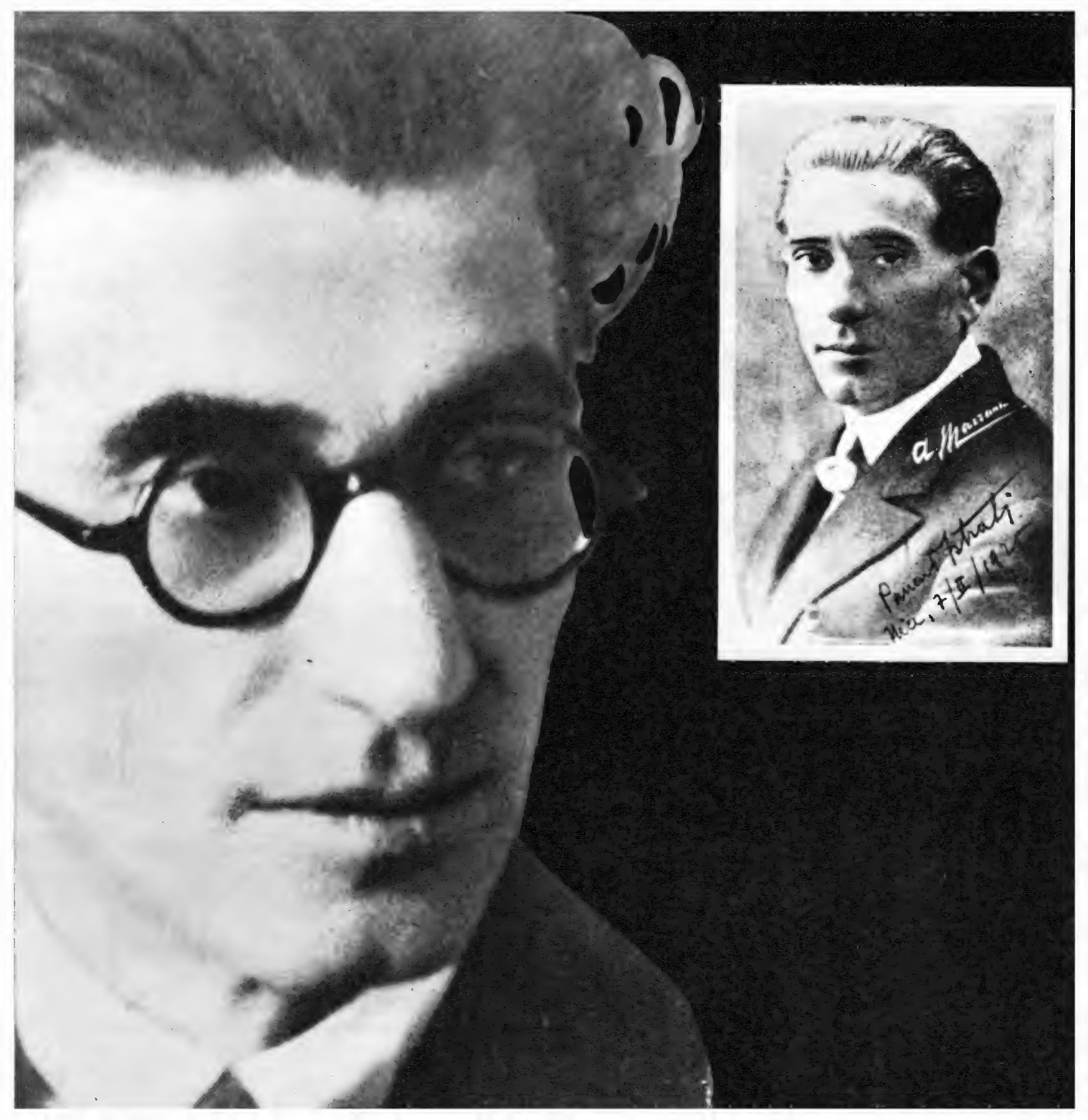
28

29

30

Panait Istrati
Nice, 7/II/1925

...de trebue să'și dăruiască sufletul lacomu-
...unări, albia lui se schim... ...ă
...roditoare ce se întinde înt... ...ați.
...a s'o tai în toată lățimea... ...aces...
...ncei, cari își zic „cei de pe... ...ot
...că în mai puțin de două e... ...a.
de vastă.

Dimensiunile neobișnuite ale ... albii,
mărinimia ei, bătrânul ... -lu...
...felul lor. Își spun că și ... t,
suflet, la el în noi oamenii ... bi...
După plecarea lui din Tulcov... ...în
o luminoasă zată de care se ... ...nfă...
Siret hotărî s'o conducă, n...
la Marea Neagră și chiar mai departe, ...gă...

Un scriitor
la masa de lucru
Un écrivain
à sa table
de travail

Deși nu mi le-ai cerut, te consider prea bună prietenă ca să nu-ți fac plăcere de a-ți trimite aceste două fotografii, dar cu o condiție: *să le ferești de gazetari*. Sunt comandate, așa cum le vezi, de „L'Ami du Lettré", *care mi-a impus să fie inedite*.
Te rog mult să nu-mi faci bucluc.

(Panait Istrati către Aida Vrioni)

Quoique tu ne me les aies pas demandées, nous sommes trop liés pour que je me prive du plaisir de t'adresser ces deux photos. Mais à une condition: *tu les cacheras aux yeux des journalistes*. Comme tu vois, elles sont commandées par «L'Ami du Lettré», *qui exige de l'inédit*.
Ne va surtout pas me causer d'ennuis.

(Panaït Istrati à Aïda Vrioni)

...[Pe Sotir] m-am așternut să-l evoc de îndată ce am putut ține un condei între mijlociu și inelar, așa cum fac și azi și voi face toată viața ce-mi rămîne de trăit.

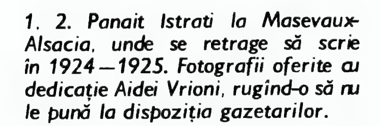
Dès que j'ai pu tenir ma plume entre l'annulaire et le majeur — comme je le fais et que je continuerai à le faire le restant de mes jours — je me suis hâté d'évoquer Sotir...

1

2

1. 2. Panait Istrati la Masevaux-Alsacia, unde se retrage să scrie în 1924—1925. Fotografii oferite cu dedicație Aidei Vrioni, rugînd-o să nu le pună la dispoziția gazetarilor.

Panaït Istrati à Masevaux, en Alsace, où il s'était retiré pour écrire (1924 1925). Photos dédicacées à Aïda Vrioni avec prière de ne pas les mettre à la disposition des journalistes.

3

4

3. 4. Panait Istrati în subsolul imobilului din Rue du Colisée nr. 24. fotografie făcută după apariția Domniței din Snagov (Atelier: H. Martinie. „Ses Portraits". Paris. 19 rue de Panthièvre Elysée). Oferită cu dedicație în 1927 lui Nicu Constantinescu din Brăila. Adnotată pe verso: „Acelora care vor crede că ăsta e cabinetul meu de lucru. spune-le că nu e decît beciul lui Ionescu. de care să mă ferească Sfîntul, că umezeala lui m-a trimis la Sanatoriu.

Panait

Toate gravurile de pe perete sînt desemnuri de marele Frans Masereel. Una e o leacă obscenă". (1926).

Panaït Istrati dans son sous-sol de la rue du Colisée. Photo exécutée après la parution de «Domnitza de Snagov» (Atelier H. Martinie. «Ses Portraits». Paris, 19. rue de Panthièvre. Elysée). Dédicacée à Nicu Constantinescu (Brăila) en 1927. la photo porte au verso ces mots: «A qui croira que c'est là mon cabinet de travail. tu diras que c'est la cave de Ionescu. Dieu me préserve d'y moisir. car l'humidité m'a envoyé tout droit à l'hôpital.

Panaït

Les gravures accrochées aux murs sont toutes du grand Frans Masereel. L'une d'elles est un tantinet obscène». (1926).

5. Panait Istrati la sanatoriul „Victoria" din Montana-sur-Sierre. în Alpii elvețieni. unde este internat din octombrie 1926 pînă în ianuarie 1927. În „Journal de Genève", 6 7 ianuarie 1965, fotografia a apărut cu explicația „Panait Istrati la masa lui de lucru   Geneva. 1928).

Panaït Istrati au sanatorium Victoria (Montana-sur-Sierre. Suisse) ou il sera hospitalisé d'octobre 1926 à janvier 1927. Publiée dans le «Journal de Genève». 6 7 janvier 1965 la photo a paru accompagnée de la légende: «Panaït Istrati à sa table de travail   Genève. 1928.»

5

6

Nu știu dacă scrisul meu va avea darul să facă dintr-un om rău unul bun, nu știu dacă va reuși să schimbe cu o iotă mersul crîncen al vieții nemiloase. Ceea ce știu, însă, e că arta mea nu va fi arta acelora care transformă suferințele omenești în monedă bine cotată la bursa literelor de tarabă.

Je ne sais pas si mes écrits auront la propriété de transformer un homme mauvais en un bon, je ne sais pas s'ils arriveront à changer tant soit peu la marche dure de la vie cruelle. Ce que je sais, c'est que mon art ne sera pas celui qui transforme les souffrances humaines en une monnaie bien cotée à la Bourse des Lettres.(*)

7

8

6. Sanatoriul „Victoria“ din Montana-sur-Sierre.

Le sanatorium Victoria, Montana-sur-Sierre.

7. Scriitorul pe terasa sanatoriului „Victoria“.

L'écrivain sur la terrasse du sanatorium.

8. Panait Istrati în Crimeea, la Ialta (1928).

Panaït Istrati à Yalta, en Crimée (1928).

9. Panait Istrati după revenirea în țară, la Brăila (1931).

Panaït Istrati, de retour en Roumanie (Brăila, 1931).

9

Acasă, printre confrați

L'écrivain chez lui parmi ses confrères

Am cunoscut pe Galaction la *Viața Socială*. Eram și eu la revista lui Nicu Cocea, un fel de a cincea roată la căruță [...] Și acum, iată-l că-mi apare sub înfățișare de moșneag [...] El și-a urmat drumul lui, iar eu pe al meu. Ce ar fi fost deci dacă un Galaction, om cu vastă cultură și sfîntă simțire — nu un îndrugă verzi și uscate ca mine — s-ar fi înhăitat cu haimanaua de pe-atunci și am fi colindat lumea împreună? Grea ne-ar fi fost viața, dar ce fericită răsplată!

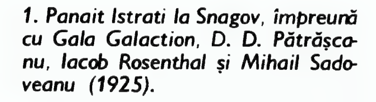
J'ai fait la connaissance de Gala Galaction à la rédaction de *Viața Socială*, la revue de Nicou Cocea. J'y étais la cinquième roue du carrosse [...] Et le voilà maintenant qui m'apparaît sous l'aspect d'un vieillard. [...] Il est allé son chemin, je suis allé le mien. Où en serions-nous si Galaction, si cultivé et de sentiments si élevés — si différent d'un raconteur de bobards comme moi — s'était acoquiné au vagabond que j'étais pour courir le monde en sa compagnie? Nous n'en aurions pas mené large — mais, quelle magnifique récompense!

1

2

1. Panait Istrati la Snagov, împreună cu Gala Galaction, D. D. Pătrășcanu, Iacob Rosenthal și Mihail Sadoveanu (1925).

Panaït Istrati, Gala Galaction, D. D. Pătrășcanu, Jacob Rosenthal, Mihail Sadoveanu — Snagov, 1925.

2. Panait Istrati își fotografiază confrații (de la stînga la dreapta): D. D. Pătrășcanu, Iacob Rosenthal, Mihail Sadoveanu, Gala Galaction, cu prilejul întoarcerii sale în țară. Snagov, acasă la Iacob Rosenthal (septembrie 1925).

Panaït Istrati photographie ses confrères. De gauche à droite: D. D. Pătrășcanu, Jacob Rosenthal, Mihail Sadoveanu, Gala Galaction. Photo prise chez Jacob Rosenthal, à Snagov, aprés le retour de l'écrivain. Septembre 1925.

TEATRUL NAȚIONAL IAȘI

MERCURI 28 OCTOMBRIE 1925

VA AVEA LOC UN

Mare FESTIVAL

ARTISTIC-LITERAR

Dat de Ateneul popular Păcurari pentru sporirea fondurilor necesare statuei din Iași a marelui nostru poet

MIHAIL EMINESCU

cu concursul D-lor: MIHAIL SADOVEANU

care va ține O CONFERINȚĂ asupra lui EMINESCU

PANAIT ISTRATI

literatul cu renume european, care va citi din operele sale inedite

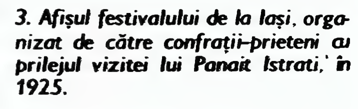
G. Topârceanu, Dem. Botez, I. și Al. Teodoreanu care vor citi din operele lor, N. TEODORESCU prof. la Conservator care va cânta din VIOLONCEL acompaniat de D-l prof. RADU CONSTANTINESCU, D-RA NASTORESCU Profesoară de Canto la Conservator, care va cânta romanțe din Eminescu a D-lui A. Ghitescu, D-rei Melinte, și D-nei Braesky de la Teatrul Național și a Corului Ateneului Tătărași etc.

Inceputul la ora 9 seara

Biletele la BRAȘCU.

3

4

5

3. Afișul festivalului de la Iași, organizat de către confrații-prieteni cu prilejul vizitei lui Panait Istrati, în 1925.

Affiche du festival organisé par les confrères et les amis de l'écrivain, à l'occasion de sa visite à Iași (1925).

4. Vedere din orașul Iași — Palatul Culturii.

Iași. Palais de la Culture.

5. Ceahlăul — a cărui priveliște îl încîntă pe Panait Istrati, cu prilejul excursiei inițiate de Mihail Sadoveanu la Cheile Bicazului, septembrie 1925.

Le Ceahlău, dont s'enchantait le regard de Panaït Istrati pendant une excursion aux Gorges du Bicaz organisée par Mihail Sadoveanu (septembre 1925).

6. Panait Istrati, George Topîrceanu, primarul orașului, Demostene Botez, dr I. I. Mironescu, frizerul Nicu Constantinescu, Mihail Sadoveanu, în gara fluvială Brăila (1932).

Panaït Istrati, Georges Topîrceanu, le maire de la ville, Demostene Botez, le dr I. I. Mironescu, Nicu Constantinescu, coiffeur, et Mihail Sadoveanu à la gare fluviale de Brăila (1932).

7. Panait Istrati alături de Mihail Sadoveanu, Demostene Botez, George Topîrceanu, tot în gara fluvială Brăila (1932).

Panaït Istrati, Mihail Sadoveanu, Demostene Botez, Georges Topârceanu, à la gare fluviale de Brăila (1932).

După ce a intrat astfel în trecut şi sub pădure, cu prietenească viclenie, noi vînătorii l-am dus pe celebrul străin şi pribeag către muntele nostru cel mare Ceahlăul.

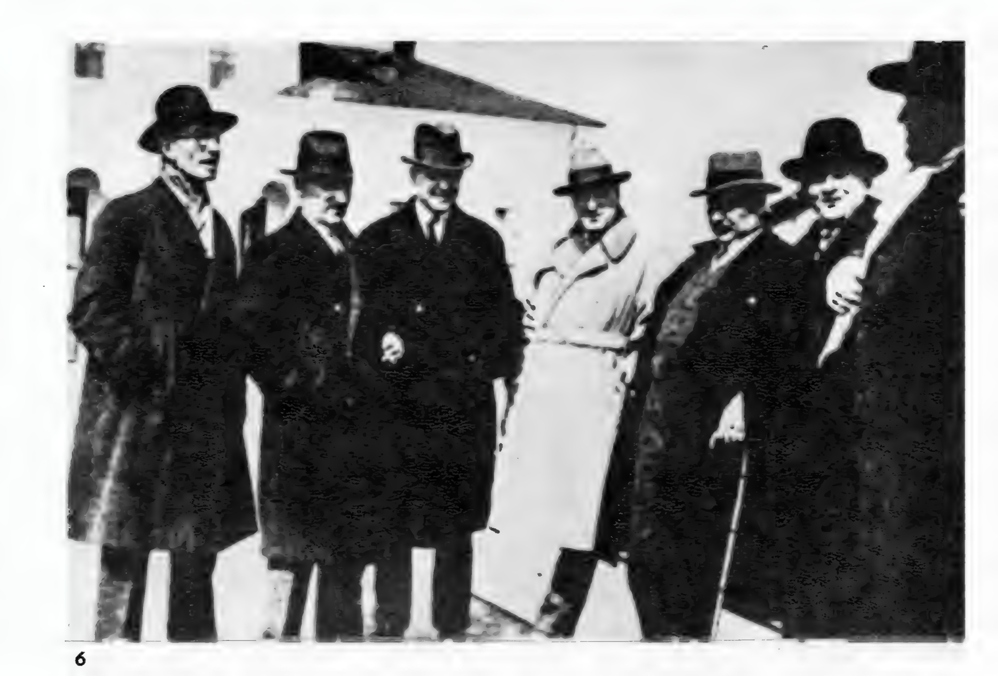
Dès qu'il eut pénétré dans le passé et le sous-bois, nous autres, chasseurs, nous nous avisâmes d'une ruse affectueuse pour conduire le célèbre étranger, l'errant, vers le Mont Ceahlău, la plus haute de nos montagnes.

Mihail Sadoveanu

Împrejurările au făcut să nu fiu lîngă Istrati la eliberarea lui definitivă din suferinţă, sau mai curînd la evadarea lui dintr-o lume în care a căutat, pentru cei obijduiţi, din care se trage, dreptatea [...].
Aş fi vrut să-i strîng mîna să-i spun, la revedere. La revedere dintr-o creangă, dintr-un zbor de pasăre, dintr-un zîmbet de floare din locurile pe care le-am văzut împreună, cînd el s-a întors din pribegia lui în străinătate.

Il s'est trouvé que je n'étais pas auprès d'Istrati à l'heure de sa délivrance définitive, ou plutôt de son évasion d'un monde où, pour les opprimés dont il était, il avait cherché la justice [...].
J'aurais voulu lui serrer la main et lui dire que nous nous retrouverions sur une branche, dans un vol d'oiseau, dans le sourire d'une des fleurs que nous avions vues ensemble au cours de nos promenades, à son retour de ses années d'errance à l'étranger.

Mihail Sadoveanu

6

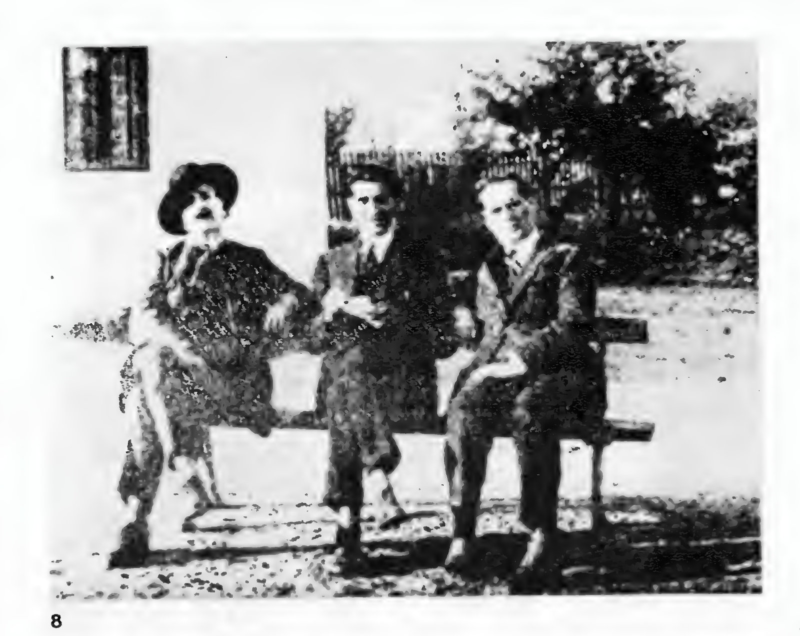
7

8. *Panait Istrati cu compozitorul Stan Golestan și editorul Iacob Rosenthal.*

Panaït Istrati aux côtés du compositeur Stan Golestan et de l'éditeur Jacob Rosenthal.

9. 10. *În mijlocul unor confrați, la Căminul Scriitorilor din Bușteni (18 august 1934). În prim plan, scriitorul împreună cu soția sa Margareta Istrati și compozitorul Stan Golestan.*

Panaït Istrati au Foyer des Ecrivains de Bușteni (18 août 1934) Au premier plan, l'écrivain, Margareta, sa femme, et le compositeur Stan Golestan.

8

9

10

11. De la stînga la dreapta, în prim plan, poetul Ion Th. Ilea, Panait Istrati, Margareta Istrati, Stan Golestan, editorul Ignat Hertz; plan secund: Ieronim Șerbu un personaj neidentificat . Camil Baltazar, Pericle Martinescu. Octav Șuluțiu.

De gauche à droite: au premier rang le poète Ion Th. Ilea, Panaït Istrati, Margareta Istrati, Stan Golestan, l'éditeur Ignat Hertz; au deuxième rang: Ieronim Șerbu, un inconnu, Camil Baltazar, Pericle Martinescu. Octav Șuluțiu.

12. Panait Istrati cu Stan Golestan. fotografie făcută de I. M. Samarineanu (Bușteni 1934).

Panaït Istrati et Stan Golestan. Photo prise par I. M. Samarineanu Bușteni, 1934 .

13. Panait Istrati cu soția sa Margareta Demostene Botez și Al. O. Teodoreanu, la Iași (probabil 1934).

Panaït et Margareta Istrati, Demostene Botez et Al. D. Teodoreanu Iași (vers 1934).

12

11

13

Lupeni, Brad, Timișoara.
Reporter-fotograf
Lupeni, Brad, Timișoara.
Photographe et reporter

1

2

1. Panait Istrati alături de văduvele minerilor din Valea Jiului, victime ale masacrului de la Lupeni.

Panaït Istrati et les veuves des mineurs massacrés à Lupeni (Vallée du Jiu).

2. Văduvă de miner. Fotografie a scriitorului.

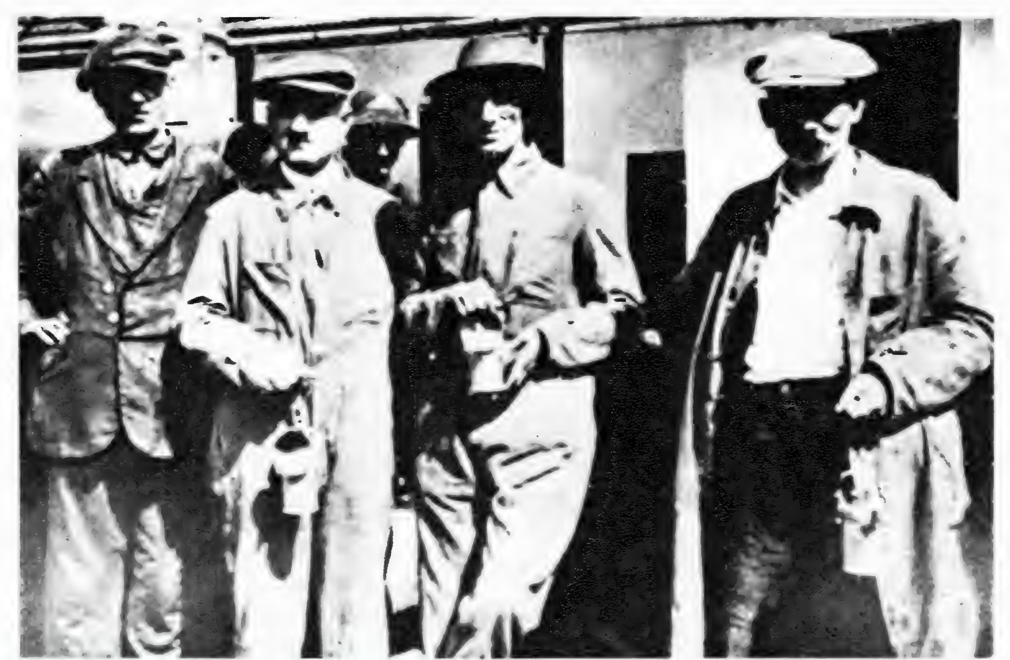
Une veuve de mineur. Photo prise par l'écrivain.

„...vedeam grozava prăpastie care desparte pe omul din mină de cel de la soare. Vedeam neînduplecata nemilostivire a omului care nu bănuiește cît sînge închegat conține un bulgăre de cărbune, cîte minute infernale cuprinde o viață de miner".

(*Ce am văzut la Lupeni?*)

...je voyais le précipice sans fond qui sépare l'homme de la mine de celui qui voit le soleil. Je constatais l'impitoyable inflexibilité de l'homme incapable d'imaginer la quantité de sang coagulé contenue dans un boulet de charbon, ni le nombre incalculable de minutes infernales que compte une vie de mineur.

(*Ce que j'ai vu a Lupeni?*)

3

5

4

3. Panait Istrati și Romulus Cioflec împreună cu cîțiva mineri, la ieșirea din mina de aur Brad, județul Hunedoara — instantaneu surprins, probabil, de Bilili.

Panaït Istrati et Romulus Cioflec en compagnie de quelques mineurs, à la sortie des mines d'or. Brad (département de Hunedoara). Instantané exécuté probablement par Bilili.

4. Panait Istrati și Bilili la Moreni.

Panaït Istrati et Bilili à Moreni.

5. Panait Istrati la mina Brad, împreună cu un personaj neidentificat.

Panaït Istrati et un inconnu. Mine de Brad.

6

7

6. Panait Istrati cu aparatul de fotografiat. Piața din Brad.

Panaït Istrati muni de son appareil photographique au marché de Brad.

7. Piața din Brad. Vedere panoramică. Fotografie a scriitorului.

Vue panoramique du marché de Brad. Photo prise par l'écrivain.

8

9

10

11

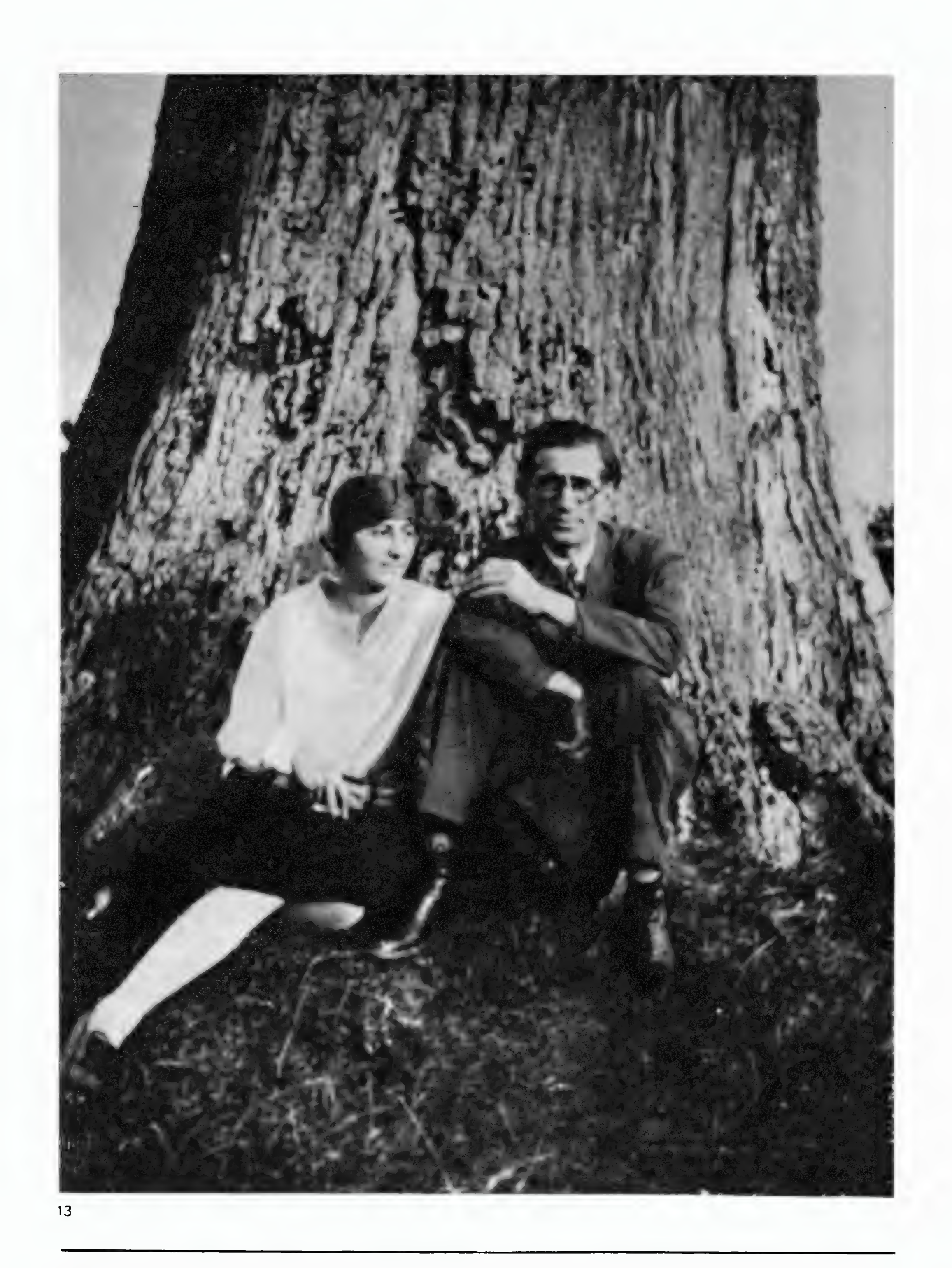
8. 9. 10. 11. Ţărani la piaţa din Brad. Fotografii luate de Panait Istrati.

Paysans au marché de Brad. Photos prises par Panaït Istrati.

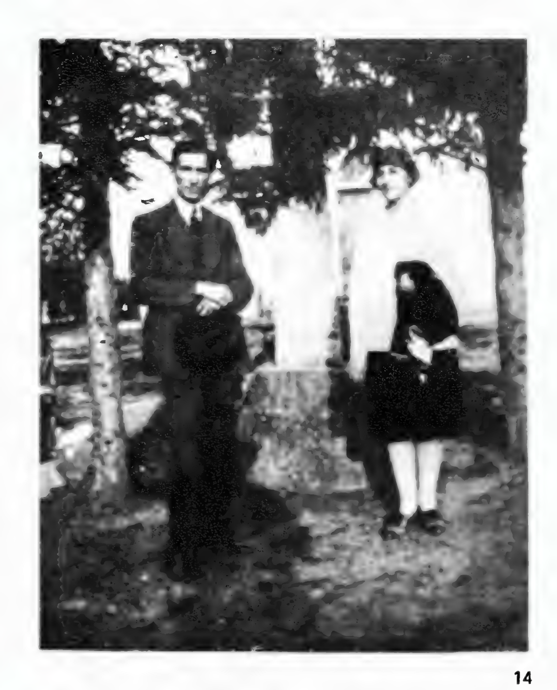
12. Panait Istrati la Gorunul lui Horia

Panaït Istrati devant le «Rouvre de Horia». (Horia, un des meneurs de la jacquerie transylvaine, fut martyrisé en 1774).

12

13

14

13. Panait Istrati și Bilili la Gorunul lui Horia.

Panaït Istrati et Bilili devant le «Rouvre de Horia».

14. Panait Istrati și Bilili la Țebea, la mormîntul lui Avram Iancu.

Panaït Istrati et Bilili à Țebea, devant la tombe d'Avram Iancu (meneur de la révolution transylvaine en 1848).

15. Panait Istrati cu aparatul de fotografiat la Timișoara (septembrie 1929).

Panaït Istrati muni de son appareil photographique à Timișoara (septembre 1929).

15

16

17

16, 17. Panait Istrati cu soții Romulus și Antonia Cioflec — în prima fotografie — și cu alte două personaje neidentificate, la Timișoara. Fotografii făcute, probabil, de Bilili.

Panaït Istrati en compagnie de Romulus et Antonia Cioflec. En bas, les mêmes dans un groupe d'amis. Photos probablement prises par Bilili.

rău că n-am
țară, și. Tot
mi-au
în Egipt unde
cum mă vezi...
o oroare!...
Și el
și vedeam bine că

Pagini din călătorii

Frații Săraci

Partea întâia

I

[illegible] Oameni [illegible] țări noi. – Hotel de la Poste.

Era la începutul lui [illegible]. Mă întorceam din Italia în Alexandria Egiptului, pe care o vedeam [illegible] mai frumoasă, mai [illegible] [illegible] cu patru luni în urmă. [illegible]

Cu neamurile la Brăila

Panaït Istrati en famille à Brăila

1

2

1. Panait Istrati împreună cu Moș Dumitru și gazdele sale, Polixenia și Nicu Constantinescu — ultimii din dreapta (Brăila, 1925).

Panaït Istrati en compagnie du père Dumitru et de Polixenia et Nicu Constantinescu, ses hôtes (Brăila, 1925)

2. Panait Istrati între soții Nicu și Polixenia Constantinescu, în fața casei acestora din Brăila. Moș Dumitru, al doilea din dreapta.

Panaït Istrati photographié avec Nicu et Polixenia Constantinescu devant leur maison à Brăila. De gauche à droite, avant dernier le père Dumitru.

3

3. Panait Istrati cu Moș Dumitru la Baldovinești.

Panaït Istrati et le père Dumitru à Baldovinești.

4, 5, 6. Împreună cu Moș Dumitru, Nicu și Polixenia Constantinescu la mormîntul mamei sale (Brăila, 1925)

Panaït Istrati devant la tombe de sa mère, en compagnie du père Dumitru et de Nicu et Polixenia Constantinescu (Brăila, 1925).

7. Panait Istrati la mormîntul mamei sale (Brăila, 1925).

Panaït Istrati devant la tombe de sa mère. (Brăila 1925).

4

5

6

Marea mea dragoste care mai mă ținea în picioare de departe, mama, murise în aceeași săptămînă cu mama celui care-mi vorbea prin gura lui Jean Cristophe despre deznădejdea filială, aceeași în toate inimile iubitoare și despre deșertăciunea aspirațiilor noastre în ziua cînd nu mai aveam pe cine iubi.

Ma plus grande affection, la seule qui me tenait encore debout, de loin, ma mère venait de s'éteindre elle aussi, dans la même semaine que la mère de celui qui me parlait, par la bouche de Jean-Cristophe, du désespoir filial, qui est le même dans tous les cœurs aimants, et de la vanité de nos aspirations le jour où nous n'avons plus qui aimer.(*)

7

8

10

9

11

8. Panait Istrati într-un grup de prieteni fotografiaţi, probabil, de Bilili.

Panaït Istrati et plusieurs de ses amis. Photo probablement prise par Bilili.

9. Bilili în horă, alături de Moş Dumitru. Fotografia scriitorului.

Bilili entrant dans la ronde avec le père Dumitru. Photo exécutée par Panaït Istrati.

10. Bilili la masă cu prietenii... Fotografia scriitorului.

Bilili déjeunant avec des amis. Photo prise par l'ecrivain.

11. Cu barca pe Dunăre. În centrul imaginii, Bilili, soţii Nicu şi Polixenia Constantinescu. Fotografia scriitorului (Brăila, 1929).

En barque sur le Danube. Au centre, Bilili, Nicu et Polixenia Constantinescu. Photo prise par l'écrivain (Brăila, 1929).

12. Panait Istrati cu mama lui Nicu Constantinescu şi soţia funcţionarului brăilean Apostolache Dinu. (Brăila, 1929).

Panaït Istrati, la mère de Nicu Constantinescu et la femme d'Apostolache Dinu, employé. (Brăila, 1929)

12

13

14

13, 14. Acasă la Moș Dumitru, la Baldovinești; Moș Dumitru cu soția și fiica sa. Fotografii luate de scriitor.

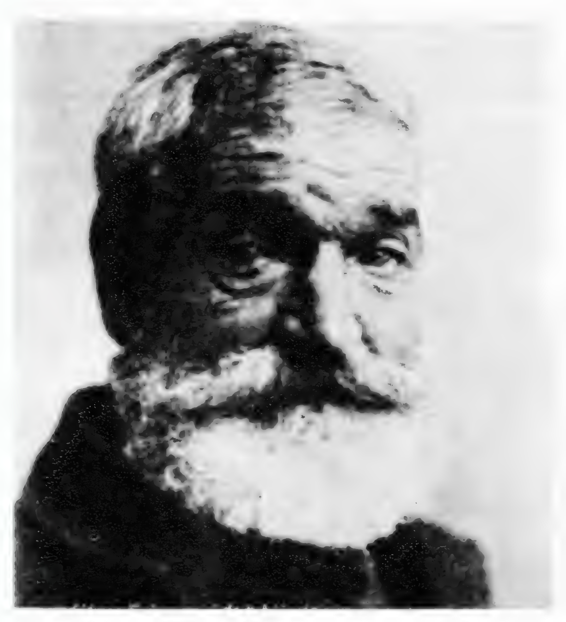
Le père Dumitru chez lui, en compagnie de sa femme et de sa fille Baldovinești. Photos prises par l'écrivain.

15. Moș Dumitru („Foto Marco Klein" Brăila, 1931).

Le père Dumitru («Foto Marco Klein». Brăila, 1931).

16, 17. Moș Dumitru cu cavalul, fotografie apărută în „Les Nouvelles littéraires", 20 februarie 1930, ca ilustrație la eseul „Pour avoir saimé la Terre" semnat de Panait Istrati.

Le père Dumitru jouant du chalumeau. Photo parue dans les «Nouvelles littéraires», 20 février 1930. Illustration pour l'essai intitulé «Pour avoir aimé la Terre» de Panaït Istrati.

15

17

16

Moş Dumitru era un muncitor fără seamăn și apoi cînta din caval, ca nimeni altul în tot ținutul. Coasa lui era în fruntea cosașilor și cavalul lui îndemna la joc și pe cei mai bătrîni, ori mai ursuzi. Era un om cu lipici. Deși părea posac, avea în el un haz stăpînit. Semăna a țigan, cu fața smeadă, cu sprîncenele stufoase și veșnic încruntate și cu glumele lui neașteptate

[Père Dumitru] c'est qu'il était un travailleur incomparable et un joueur de flûte comme on n'en trouvait pas deux dans la région. Sa faux tenait la tête des faucheurs, et sa flûte décidait les plus vieux à s'engager dans la danse. A part ça, il était sympathique, avec son air bourru doublé d'un humour qui maîtrisait le rire, sa face de tzigane aux sourcils riches et toujours froncés, l'impromptu de ses boutades.(*)

18

18. Panait Istrati cu Bilili.

Panaït Istrati et Bilili.

19. Bilili.

Bilili.

20. Bilili în fața grădinii publice din Brăila. Fotografie a scriitorului (1929).

Bilili photographiée par l'écrivain devant le jardin public de Brăila.

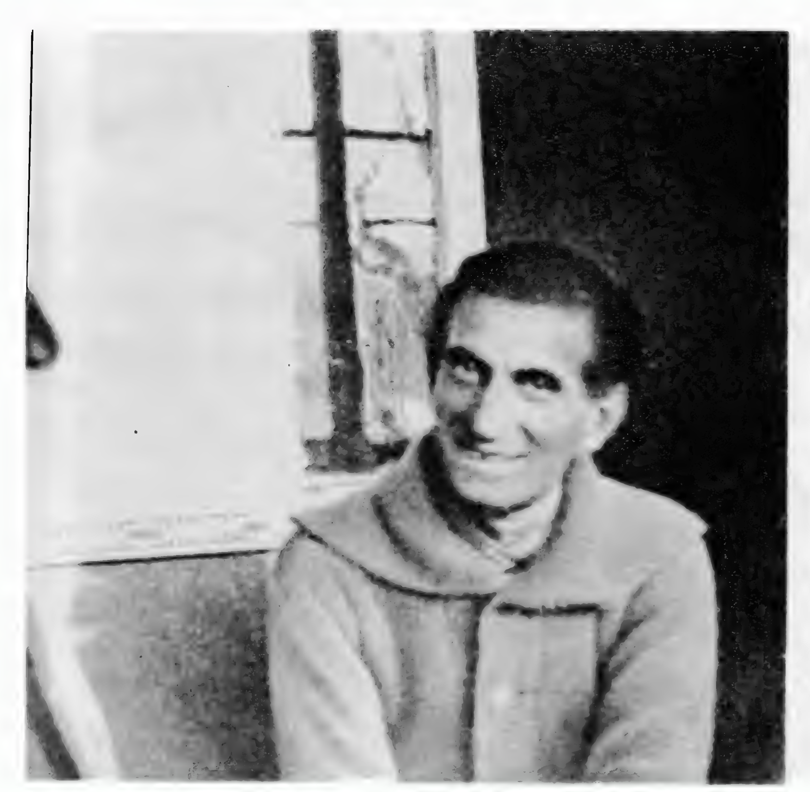
19

20

21

22

23

21. Bilili la Brăila, fotografiată de scriitor (1929).

Bilili photographiée par Panaït Istrati à Brăila (1929).

22. Panait Istrati cu mama lui Bilili, soţia lui Daniel Baud-Bovy directorul Conservatorului din Geneva.

Panaït Istrati et Mme Daniel Baud-Bovy, épouse du directeur du Conservatoire de Genève et mère de Bilili.

23. Bilili în costum popular rusesc, fotografiată de scriitor.

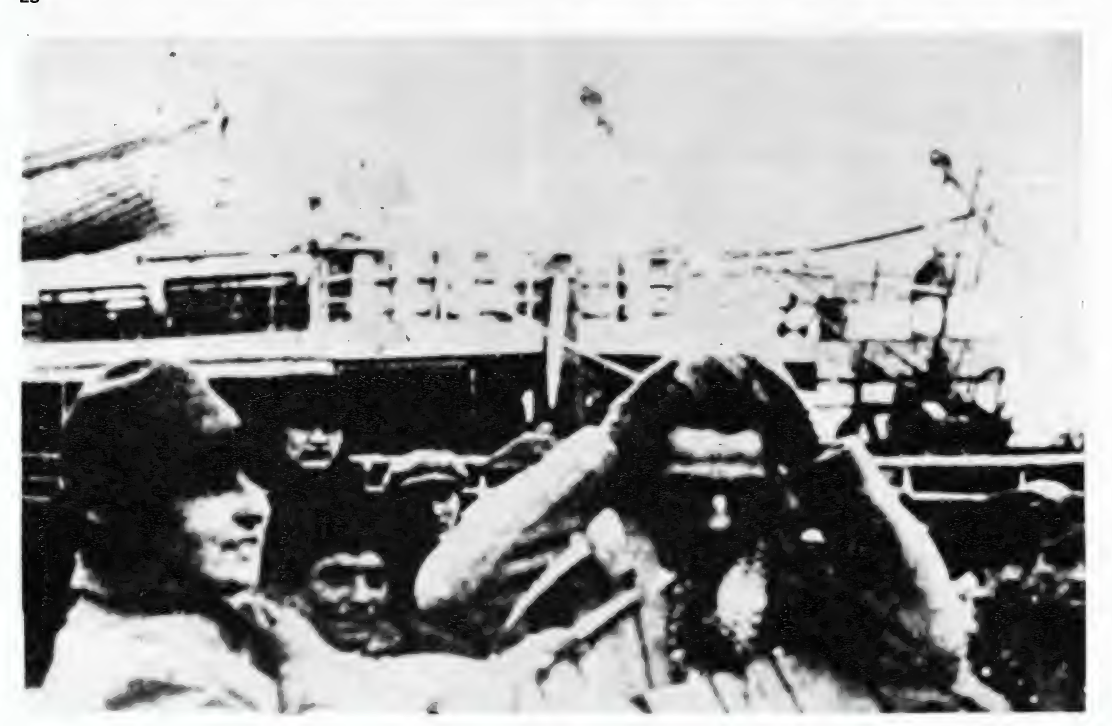
Bilili photographiée par l'écrivain en costume populaire russe.

24

25

26

24. Panait Istrati cu Bilili.

Panaït Istrati et Bilili.

25, 26. Panait Istrati și Bilili îmbarcați în Grecia, pe vasul Cicerin, (februarie 1928).

Panaït Istrati et Bilili en Grèce, montant à bord du Cicerin (février 1928).

19

commencees, dès à présent, à viser avec une telle vitesse

...rrière" qui coûtera beaucoup de larm...

demain;

...donc plus à Braïla, et tu me promet...

...oyer, chaque fois que tu auras dénich...

...afin d'en jouir égoïstement!

...t Neihaik confus: 12388/

Il sera toujours temps de te mordre les doi...

...à deux, en la compagnie d'un gaillard

...me toi, n'est que trop séduisant pour un jouisseur de mon...

...ndrais avoir aucune part de responsabi...

...ommenceront à pleuvoir bientôt.

...es d'aventuriers: ceux qui courent le mon...

...d'exploiter ses défauts, et ceu...

...ans le désir de lui être utiles. La prem...

...diplomates; la seconde, des cadavre...

...e aux étudiants en médecine. Nous...

...rie. Et la médecine ne s'instruit...

...que le monde en ses diplomates.

Repaus cu prietenii
Moments de loisir.
Les amis

1

1. Panait Istrati cu Frédéric Lefèvre, gazetar la „Les Nouvelles Littéraires“ (Paris, 1930).

Panaït Istrati et Frédéric Lefèvre, journaliste, collaborateur des «Nouvelles littéraires» (Paris, 1930).

2

3

4

2. Acasă la Frédéric Lefèvre. Alături de Panait Istrati soția sa Margareta. În dreapta, Frédéric Lefèvre și soția acestuia purtînd o ie dăruită de Margareta Istrati (Le Hêtre Rouge 23 iulie. 1933).

Panaït et Margareta Istrati chez Frédéric Lefèvre. A droite, Mme Lefèvre portant une blouse roumaine offerte par Margareta Istrati (Le Hetre Rouge) 23 juillet 1933.

3. Același grup. Istrati dă indicații fotografului. Pe verso: „En souvenir d'une bonne journée 23 juillet, Le Hêtre Rouge.“

Les mêmes. Istrati donne des conseils au photographe. Au verso: «En souvenir d'une bonne journée, 23 juillet. Le Hêtre Rouge».

4. Panait Istrati la Le Hetre Rouge (23 iulie. 1933).

Panaït Istrati au Hêtre Rouge (23 juillet 1933).

5. Panait Istrati la Le Hêtre Rouge; în dreapta scriitorului fiica ziaristului francez, Frédérique.

Panaït Istrati au Hêtre Rouge. A la droite de l'écrivain, Frédérique, fille de Frédéric Lefèvre.

6. Panait Istrati la Saint-Prix.

Panaït Istrati à Saint-Prix.

6

5

Toată viața lui Istrati a fost devorată de pasiune: pasiunea de a vedea, de a iubi și care se contopea cu pasiunea de a ajuta, de a scrie în această minunată limbă franceză, pe care și-a însușit-o din dragoste, fără profesori, numai citind pe clasicii noștri.

Toute la vie d'Istrati fut dévorée par la passion: passion de voir, passion d'aimer qui se confondait avec la passion d'aider, passion d'écrire dans ce beau langage français que, sans professeur, sans autre intermédiaire que la lecture de nos classiques, il fit sien à force d'amour.(*)

Fréderic Lefèvre

7

8

9

10

7, 8. Scriitorul împreună cu Frédéric Lefèvre şi soţia sa, Margareta Istrati, în vecinătatea Parisului, la Saint-Prix.

Panaït et Margareta Istrati en compagnie de Frédéric Lefèvre à Saint-Prix, dans les environs de Paris.

9. Panait Istrati şi soţia sa, la Saint-Prix (1933).

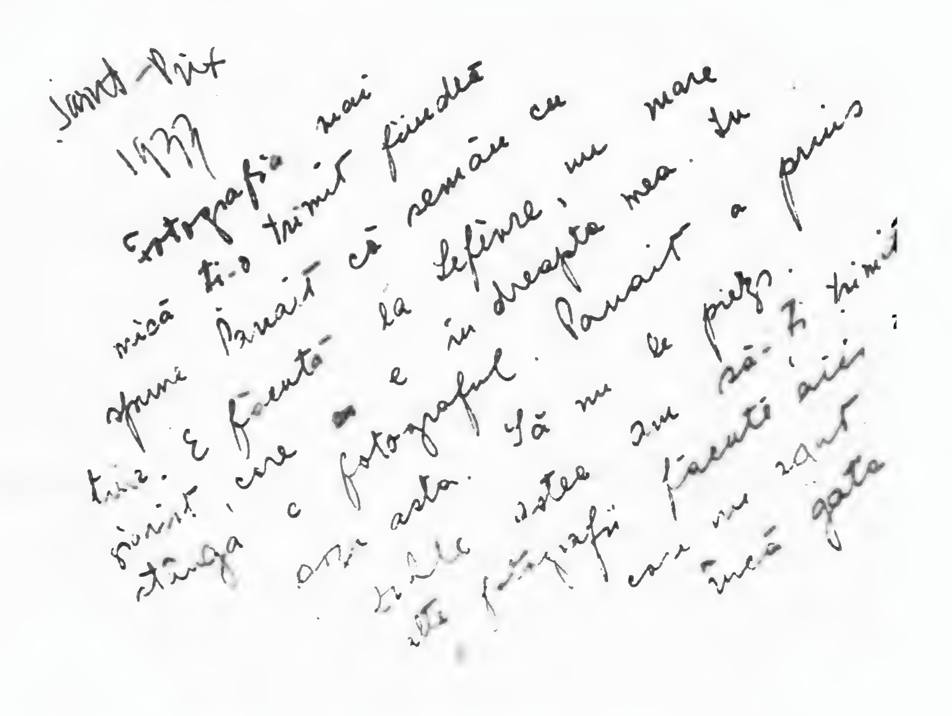
Panaït Istrati et sa femme à Saint-Prix (1933).

10. Panait Istrati la Saint-Prix.

Panaït Istrati à Saint-Prix.

11

Saint-Prix
1933
Fotografia mai mică ți-o trimit fiindcă spune Panait că semăn cu tine. E făcută la Lefèvre, un mare ziarist, care e în dreapta mea. În stînga e fotograful. Panait a prins poza asta. Să nu le pierzi. Zilele astea am să-ți trimit alte fotografii făcute aici care nu sînt încă gata

Fotografia mai mică ți-o trimit fiindcă spune Panait că semăn cu tine. E făcută la Lefèvre, un mare ziarist, care e în dreapta mea. În stînga e fotograful. *Panait a prins poza asta.* Să nu le pierzi. Zilele astea am să-ți trimit alte fotografii făcute aici și care nu sînt încă gata.

Je t'envoie la petite photo parce que Panaït prétend y trouver une ressemblance avec toi. Elle a été prise chez Lefèvre, un grand journaliste, qui est à ma droite. A gauche, le photographe. C'est Panaït qui a pris la photo. Ne les perds pas surtout. Un de ces jours je t'en enverrai d'autres faites ici, mais qui ne sont pas encore prêtes.

Margareta Panaït Istrati

12

13

14

11. Margareta Istrati cu Frédéric Lefèvre și fotograful care a executat celelalte imagini de la Saint-Prix (fotografia scriitorului). Pe verso, rîndurile adresate de Margareta Istrati mamei sale. Zoe Izescu.

Margareta Istrati, Frédéric Lefèvre et le photographe qui a exécuté les autres clichés à Saint-Prix. Au verso, quelques lignes adressées par Margareta Istrati à Zoe Izescu, sa mère. Photo prise par Panaït Istrati.

12, 13, 14. Panait Istrati la Bilthoven, Olanda, acasă la scriitorul A. M. de Jong, tălmăcitorul cărților sale în limba olandeză (august, 1933).

Panaït Istrati à Bilthoven, en Hollande, chez A. M. de Jong, son ami et traducteur (août 1933).

15

16

Sînt oameni născuți cu un suflet și o stare de spirit ce nu le îngăduie odihna, niciodată și nicăieri. Au în sînge nostalgia depărtărilor. Ar putea fi comparate cu copilul care ține morțiș să vadă ce se petrece la orizont, fără a-și da vreodată seama că orizontul, deși există în aparență, nu-i decît o himeră în realitate, depărtîndu-se pe măsură ce încerci să ți-l apropii. Istrati a fost un atare căutător de orizont".

Il est des êtres dont l'âme et l'humeur leur refusent tout repos — toujours et partout. Ils ont la nostalgie du lointain dans le sang. On dirait d'un enfant qui s'acharne à vouloir explorer l'horizon, sans comprendre que l'horizon, encore qu'il existe apparemment, est en réalité une chimère qui s'éloigne à mesure qu'on s'en approche. Istrati fut toute la vie en quête de l'horizon (...).

A. M. de Jong

17

15. Familia lui A. M. de Jong.

La famille d' A. M. de Jong.

16. A. M. de Jong — desen de pictorul olandez Jan Boon, oferit cu dedicație lui Panait Istrati.

A. M. de Jong. Dessin du peintre hollandais Jan Boon, dédicacé à Panaït Istrati.

17. Gudi Jong cu jucăriile sale (februarie, 1933).

Gudi Jong avec ses jouets (février 1933).

18, 19, 20, 21. A. M. de Jong la Brăila. Fotografii făcute de Panait Istrati.

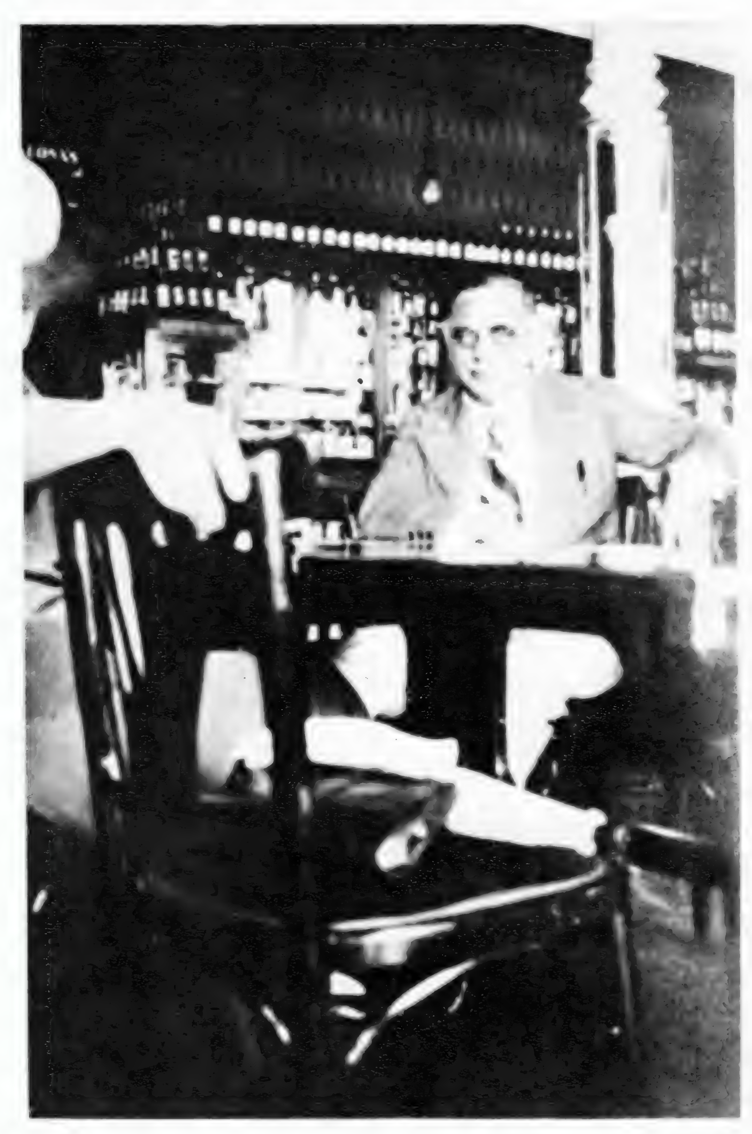
A. M. de Jong à Brăila. Photos prises par Panaït Istrati.

18

19

20

21

22

23

22. Panait Istrati cu A. M. de Jong (Brăila. 1932).

Panaït Istrati et A. M. de Jong (Brăila. 1932).

23. Mels — fiul lui A. M. de Jong in stînga imaginii (februarie. 1933).

A gauche. Mels. fils d' A. M. de Jong (février. 1933).

24

25

Un câine, o lulea,
şi darul de vai.
Isac –
Sept. 1934

Panaït, en souvenir
nos lectures
François

26

Petit souvenir de vos amis

Ernst Bendz

Greta Bendz

Göteborg 18 mai 1930 (jour de mon 50e anniversaire)

24. Isac Harovitz, fotografie cu dedicație pentru familia scriitorului: „Un câine, o lulea și dorul de voi. Isac, Sept. 1934)“.

Isaac Horovitz. Photo dédicacée à la famille de l'écrivain. «Un chien, une pipe et toute ma nostalgie. Isaac», septembre 1934.

25. François Franzoni — poet grafolog, devotat prieten al scriitorului. Fotografie cu dedicație (Atelier: „Photographie Boissonas à Genève“).

François Franzoni, poète et graphologue, fort lié avec l'écrivain. Photographie dédicacée. («Photographie Boissonas, Genève»).

26. Ernst Bendz — critic suedez, prieten cu Panait Istrati — cu soția. Fotografie cu dedicație: „Petit souvenir de vos amis. Ernst Bendz, Greta Bendz. Goteborg, 18 mai 1930. (Jour de mon 50e anniversaire)“.

Ernst Bendz et sa femme. Le critique suédois ajoute à la photo la dédicace suivante: «Petit souvenir de vos amis, Ernst Bendz, Greta Bendz. Goteborg, 18 mai 1930 (jour de mon 50e anniversaire)».

L-am cunoscut și ne-am întreținut, după lectura „Chirei“ în 1924. De la prima vedere m-a izbit la el un fel de distincție moștenită de la cine știe ce strămoș, reflectată prin comportarea sa degajată și naturală, prin ținută îngrijită. Detesta dezordinea, în ciuda existenței sale, adesea turmentate. Scriitor autodidact, — ce se considera un „intrus“ în literatură — și vagabond poliglot, și-a cîștigat gloria literară printr-o muncă supraomenească și o existență cotidiană ordonată și cît mai firească.

Je l'ai connu et je me suis entretenu avec lui en 1924, après avoir lu *Kyra*. Ce qui me frappa en lui à première vue, ce fut une certaine distinction héritée d'on ne sait quel ancêtre, et que traduisaient sa liberté d'allure, son naturel, les soins dont il entourait sa personne. En dépit de son existence si souvent tourmentée, il avait le désordre en horreur. Ecrivain autodidacte — ne se qualifiait-il pas d'intrus dans la littérature? —, vagabond polyglotte, il conquit sa renommée à force de labeur surhumain, en s'imposant une existence proche de la nature et strictement réglée.

Ernst Bendz

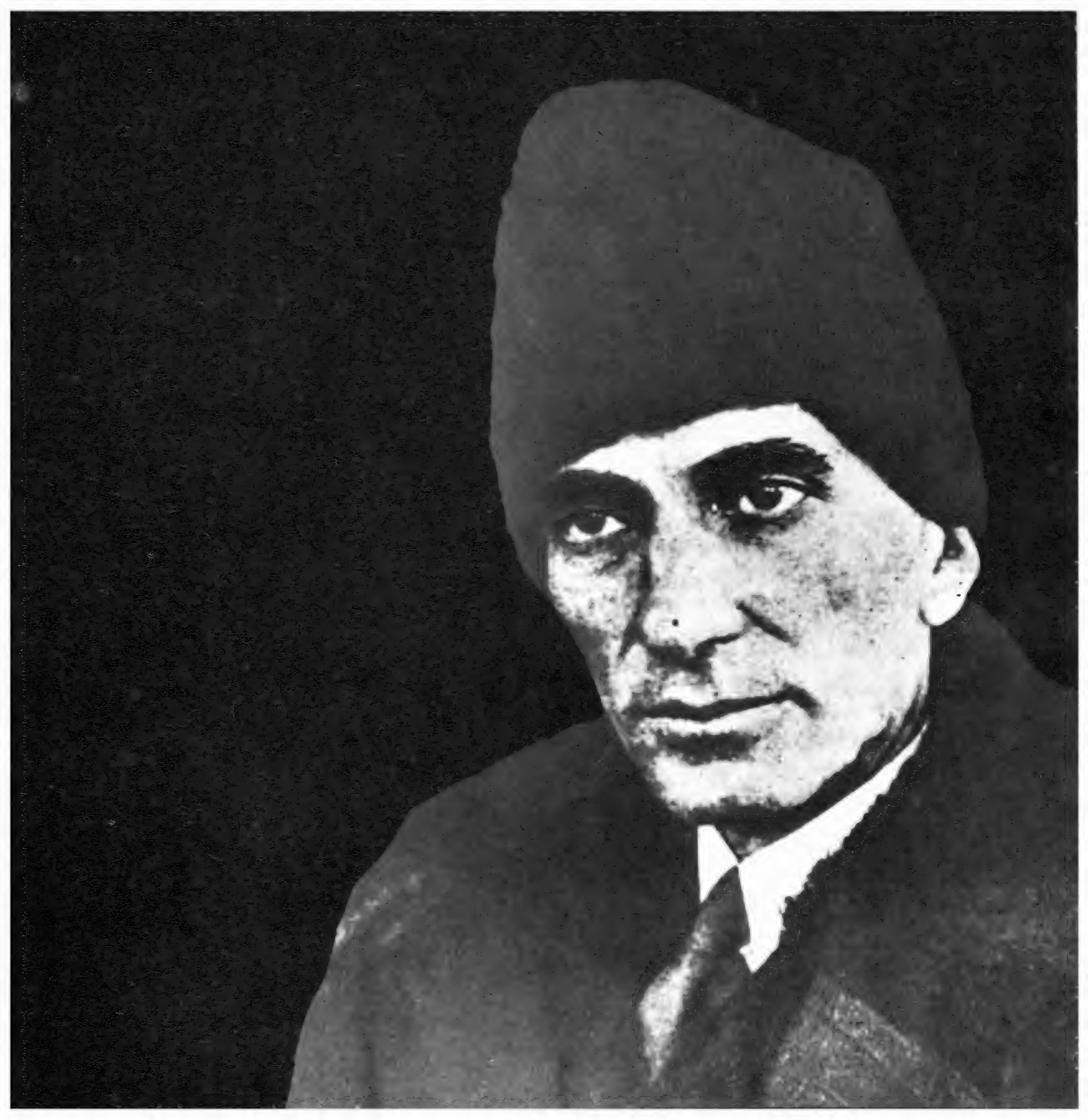
morării" unui an de la moartea marelui
prieten și-mi cade tot atunci sub ochi
pagini din „Tribuna Transilvaniei", organ
al muncitorimei basilene întemeiat de
Ștefan. M. C. profită de comemorarea pun-
tului de Ploești săptămâni înainte,
și declară că „nu trebue să vedem un mij-
loc bun de propagandă revoluționară chiar în
moartea unui revoluționar, căci doar nu
suntem doctori să-i scăpăm viața!...
Atâta lipsă de bun simț chiar și la omul
cel mai instruit, cel mai cultivat și mai
prietenos din mișcare, m-a exasperat, și deci
n-am devenit încă cu inima să-i părerea
mea pentru prietenie e prea deosebită.

- - - - - - - - - - - - - - -

Cu această stare sufletească am cunoscut
pe Moș Popa după cele ce povesteau jurnali-
din port asupra acestui bătrân cinstit, înțelept
cu apucături de sihastru – el era singurul om

Panait Istrati-Nikos Kazantzakis

Un om înalt, ciolănos, cu capul gol, puțin adus de spate, cuprinse cu o privire deschisă întreaga încăpere de cum puse piciorul înăuntru.
— Bună ziua!
Atunci am observat că avea un cap de pasăre de pradă; negricios, fruntea teșită, un smoc de păr zburlit în creștet; sprîncene negre ca abanosul, stufoase și răsucite, ca niște mustăți rebele; ochii perfect rotunzi, ca de bufniță, dar negri; umerii obrajilor proeminenți; la colțul buzelor, două dungi adînci verticale îi contractează obrajii și-i leagă cu o zăbală gura, amestec de senzualitate și renunțare.
Bustul e larg. Un ac de aur înfipt într-o frumoasă monedă antică ține loc de cravată cămășii cu guler răsfrînt. Ființa lui nu degajă pic de suplețe, totuși felul lui de a vorbi devine uneori deosebit de cald, insinuant atunci cînd se apleacă ca un copac asupra ta și te cercetează cu o privire plină de înțelegere și inteligență.

Un homme haut de taille, osseux, tête nue, légèrement courbé, embrassa toute la pièce, à peine le seuil franchi, d'un regard pénétrant.
— Bonjour!
Je remarquai alors sa tête sombre d'oiseau de proie; le front bombé, la touffe de cheveux hérissant le crâne; les sourcils d'ébène en broussaille et en croc, telles des moustaches rebelles; les yeux d'une rondeur parfaite, pareils, mais en noir, à des yeux de hibou, les pommettes saillantes; à la commissure des lèvres, deux rides verticales profondes contractent les joues et brident à la manière d'un mors une bouche toute de sensualité et de renoncements. Le buste est large. Une épingle en or fixée à une belle monnaie ancienne tient lieu de cravate sous le col rabattu. Rien de souple dans toute sa personne; néanmoins sa manière de parler se fait chaleureuse, insinuante, quand il se penche sur vous, tel un arbre, et qu'il vous scrute d'un regard empreint de compréhension et d'intelligence.

1

1. Panait Istrati cu Nikos Kazantzakis (1927 sau 1928).

Panaït Istrati avec Nikos Kazantzakis (1927 – 1928).

2

3

2. Panait Istrati cu Nikos Kazantzakis între două statui reprezentînd două zeităţi egiptene (1928).

Panaït Istrati et Nikos Kazantzakis entre deux statues de divinités égyptiennes (1928).

3. Panait Istrati, Nikos Kazantzakis, Eleni Samios şi Bilili fotografiaţi în diverse împrejurări.

Panaït Istrati avec Nikos Kazantzakis, Eleni Samios et Bilili en voyage.

4. 5. La poalele Acropolei. În prima imagine cu Nikos Kazantzakis iar în cea de-a doua cu Bilili şi un personaj neidentificat. (1928).

Au pied de l'Acropole (1928). En bas, Panaït Istrati en compagnie de Bilili et d'un inconnu

5

Istrati este fericit să-şi audă vocea, fericit să privească viaţa, să rîdă şi să plîngă, să-şi desfete sufletul şi să chiotească de bucurie. Toate ideile abstracte i-au hrănit sufletul frumos de om naiv. (...) El a trăit dincolo de etichetele trecătoare ale frazeologiei contemporane. El este pur şi simplu sufletul ce se zbate în trup pentru a-şi dobîndi libertatea.

Istrati est heureux d'entendre sa voix, heureux de contempler la vie, de rire et de pleurer, de cajoler son âme et de crier de joie. Toutes les idées abstraites ont nourri sa grande âme de naïf. (...) Il a vécu au-délà des étiquettes éphémères de la phraséologie contemporaine. Il est, tout simplement, l'âme qui se débat dans le corps humain pour acquérir la liberté(*).

Nikos Kazantzakis

6

7

6, 7, 8, 9. Nikos Kazantzakis, Eleni Samios și Bilili fotografiați de Panait Istrati în diverse împrejurări.

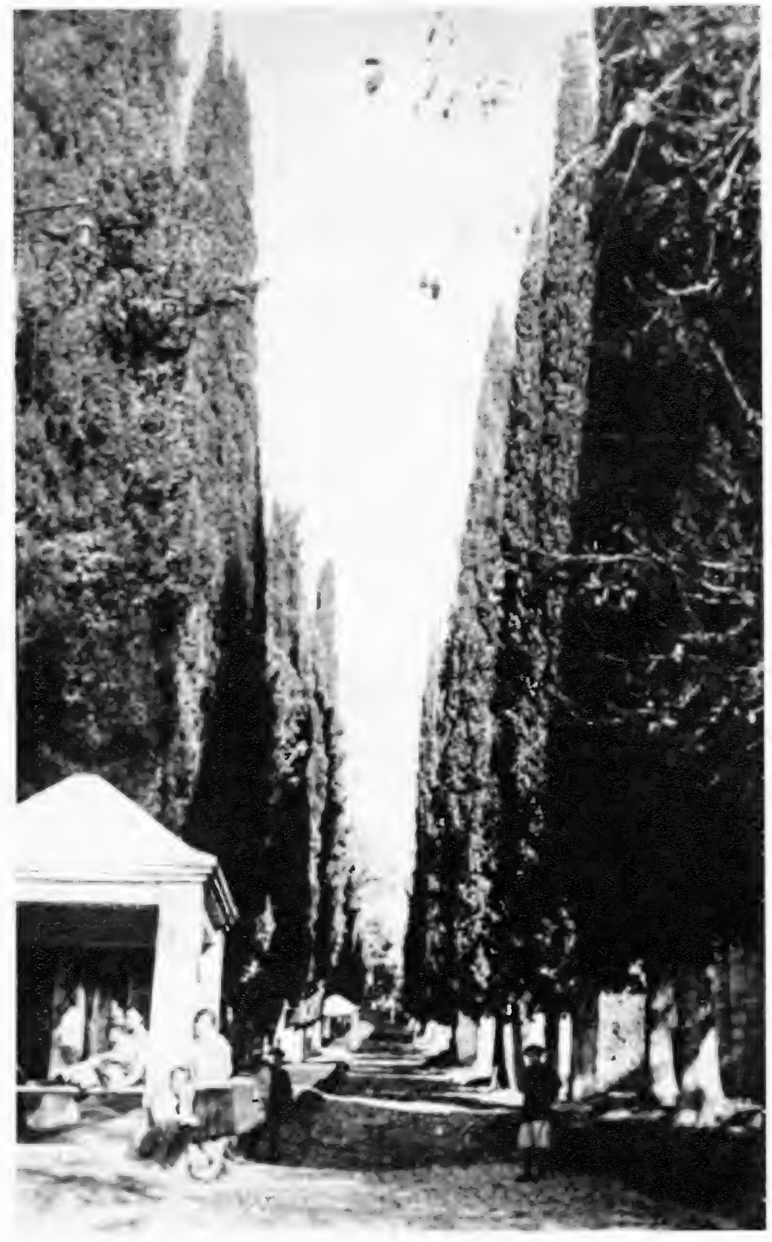
Nikos Kazantzakis, Eleni Samios et Bilili. Photos prises par Panaït Istrati.

8

9

10

11

10, 11, 12, 13. Nikos Kazantzakis, Eleni Samios și Bilili fotografiați de Panait Istrati în diverse împrejurări.

Nikos Kazantzakis, Eleni Samios et Bilili. Photos prises par Panaït Istrati.

14. Panait Istrati — călătorul (1928)

Panaït Istrati — Le voyageur (1928).

12

13

15

16

15, 16. Nikos Kazantzakis — primul din dreapta, Eleni Samios și Bilili fotografiați de Panait Istrati în diverse împrejurări.

Nikos Kazantzakis (à l'extrême droite), Eleni Samios et Bilili en voyage. Photos prises par Panaït Istrati.

Retragerea la matcă
Retour aux origines

1

1. La treierat cu Moș Dumitru (1930).

Panaït Istrati et le père Dumitru au battage du blé. Baldovinești (1930).

2, 3. Pe malul Siretului cu un prieten; la vie, însoțit de Nicu Eremie

Panaït Istrati et un de ses amis sur la berge de Siret. Panaït Istrati et Nicu Eremie à la vigne.

4. Panait Istrati în decembrie 1930.

Panaït Istrati, décembre 1930.

2

3

Eu sînt și țin să fiu autor român. Țin la aceasta, nu din cauză că mi s-a contestat acest drept, (el mi s-a contestat de oameni care nu au nici o cădere!), ci fiindcă simțirea mea, realizată azi în franțuzește printr-un extraordinar hazard, izvorăște din origini românești.
Înainte de a fi „prozator francez contemporan“, — așa cum se menționează pe coperta colecției lui „Rieder“, — eu am fost prozator român înnăscut.

Je suis, je veux être un écrivain roumain. J'y tiens, non point parce que ce droit m'a été contesté (par des gens qui n'y entendaient rien), mais parce que ma sensibilité — exprimée en français par suite d'un hasard extraordinaire — est foncièrement roumaine.
Avant d'être ce que la couverture de la collection Rieder appelle un «prosateur français contemporain», je fus un prosateur-né roumain.

Panaït Istrati

4

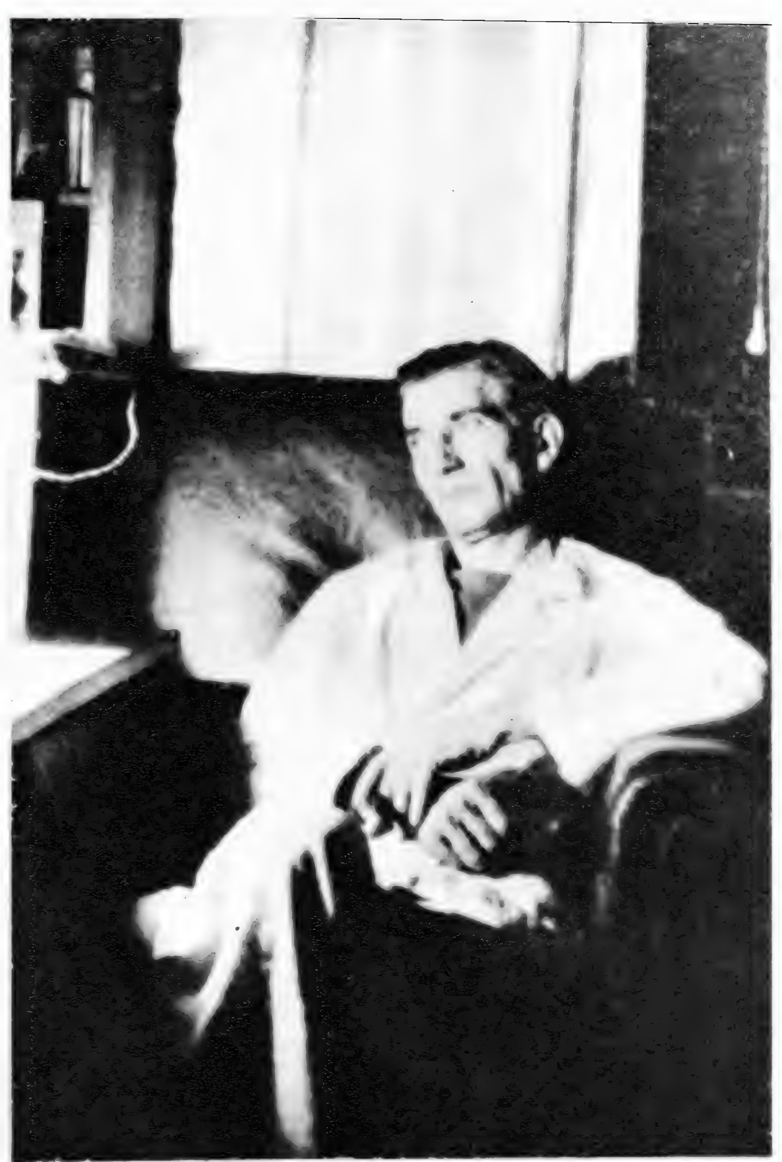
5

6

7

8

5. La Brăila (1931).

A Brăila, 1931.

6, 7. În casa lui Nicu Eremie din strada Polonă (Brăila, 1930).

Panaït Istrati chez Nicu Eremie (rue Polonă, Brăila, 1930).

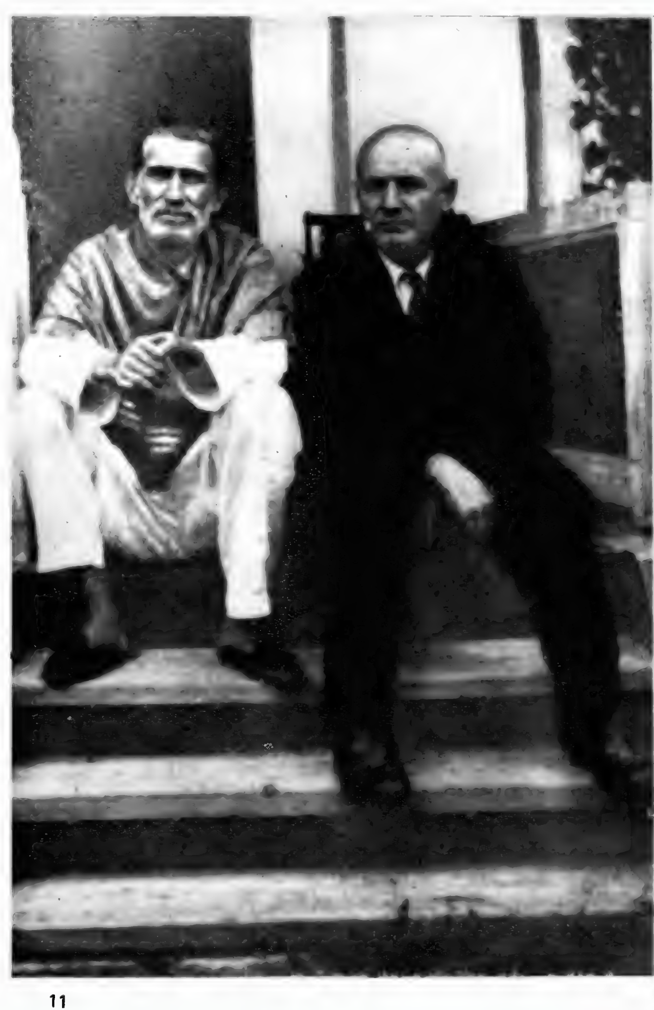
8. Panait Istrati (Brăila, 1931).

Panaït Istrati (Brăila, 1931).

9

10

11

9, 10. Panait Istrati la Mănăstirea Neamț (iulie 1932).

Panaït Istrati au monastère de Neamț (juillet 1932).

11. Cu prietenul său Romulus Cioflec la Mănăstirea Neamț.

Panaït Istrati et son ami Romulus Cioflec au monastère de Neamț.

12. Panait Istrati cu soția — Margareta Istrati — și Ana Cioflec, la Brăila (probabil 1932).

Panaït et Margareta Istrati en compagnie d'Ana Cioflec (Brăila, vers 1932).

12

13

15

13. Înaintea plecării la Paris, împreună cu soția sa, Margareta Istrati, în București (iulie 1933).

Panaït et Margareta Istrati avant leur départ pour Paris (Bucarest, juillet 1933).

14. Cu Margareta Istrati, București (august, 1934).

Panaït et Margareta Istrati (Bucarest, août 1934).

15. Panait Istrati, soția sa Margareta... și pisica lor Pița (august 1934).

Panaït et Margareta Istrati avec leur chatte Pitza (août 1934).

14

Ce mai faci, frate Ilias și cum o duci cu sărăcia? Noi greu, tare greu. M-am îngropat în datorii — Dar sănătatea se menține la limita suportabilului, și asta e pentru mine principalul. *Aici alăturat niște cărți poștale de cari ai putea să te servești*, iar pe verso al prezentei odorul nostru neprețuit, *Pița*, care ne mai înveselește cu nebuniile ei. Am trimis și Paolei și în Colisée. — Iată chiar acum primesc ilustrata din Strassbourg.
Cu dragoste Pan.

Comment va, mon petit Ilias? La misère se porte toujours bien? Pour nous, c'est dur, très dur. Je suis plongé dans les dettes jusqu'au cou, mais la santé se maintient à limite du supportable, et c'est le principal. *Ci-joint des cartes postales qui pourront te servir;* au verso de la présente, *Pitza*, notre cher trésor, dont les facéties font notre joie. J'en ai envoyé aussi à Paola et au Colisée. On m'apporte à l'instant une carte illustrée de Strasbourg.
Bien affectueusement Pan.

Ultima călătorie
Le dernier voyage

2

1

1. PanaitIstrati. (Paris, 1933).

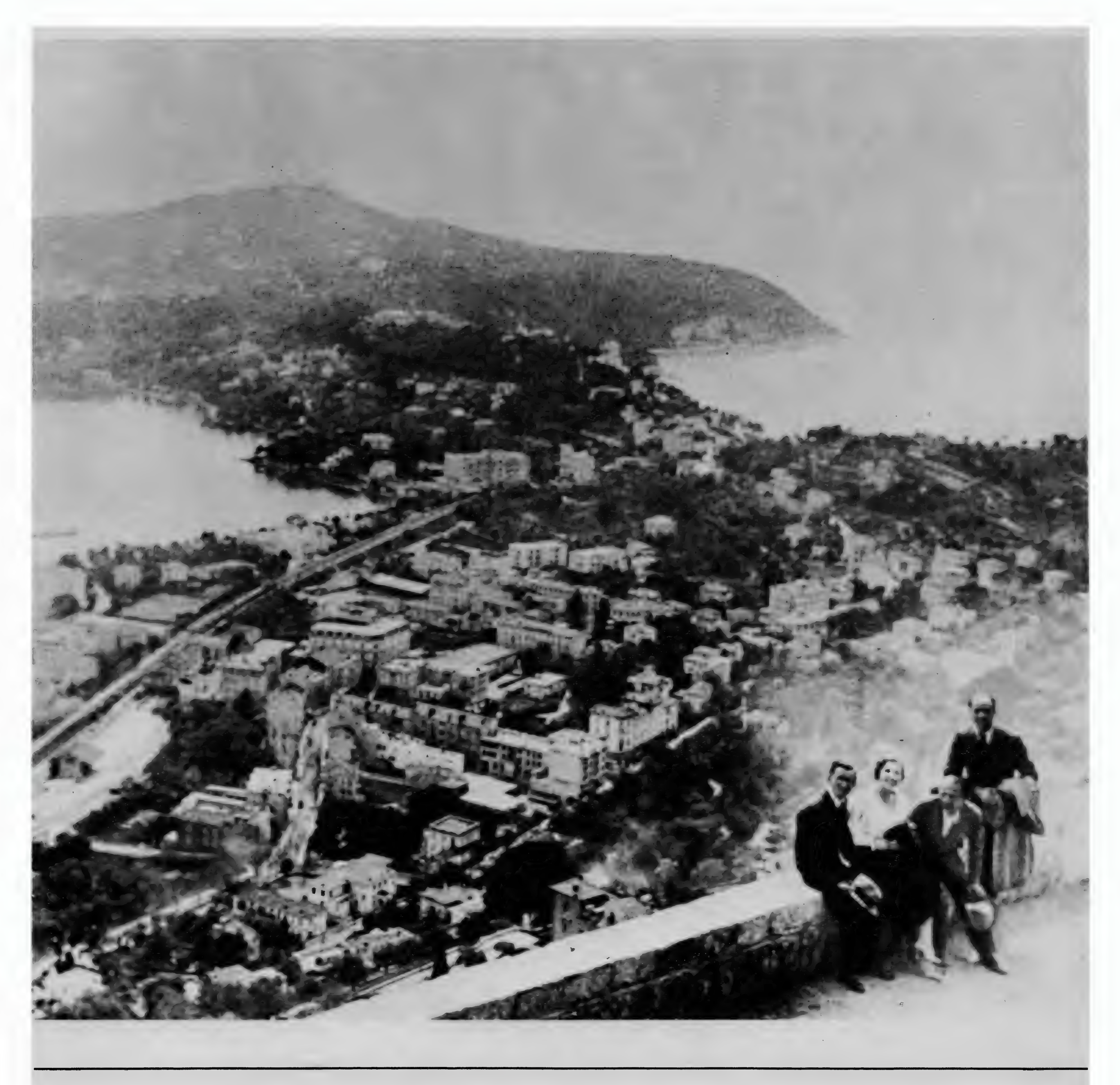
Panaït Istrati. (Paris, 1933).

2. Panait Istrati cu Margareta. Paris, „Hôtel du Colisée“ (august 1933)

Panaït et Margareta Istrati à Paris Hôtel du Colisée (août 1933).

3. Pe Coasta de Azur (1933—1934)

Sur la Côte d'Azur(1933 1934).

5

4

6

4. Panait Istrati cu soția sa Margareta, la Nisa (septembrie 1933).

Panaït et Margareta Istrati à Nice (septembre 1933).

5, 6, 7, 8, 9, 10. Panait Istrati cu soția, pe Promenade des Anglais.

Panaït et Margareta Istrati sur la Promenade des Anglais.

7

8

10

9

11, 12, 13. Soții Istrati și Rappaport (Seymour) (Nisa, decembrie 1933).

Panaït et Margareta Istrati avec M. et Mme Rappaport (Seymour) à Nice (décembre 1933).

11

13

12

14

Prietenia noastră, pecetluită de un roman scris împreună (*Familia Perlmutter* apărut la N.R.F., în 1926), se întemeia în parte pe faptul că ne completam de minune [...]. Fiecare din noi respectăm personalitatea celuilalt. Astfel, am putut să ne păstrăm prietenia intactă pînă la moarte, în ciuda pretinsei sale convertiri la antisemitism. Cînd l-am văzut la Nisa, în 1934, mi-am dat seama că era pentru ultima dată.

Notre amitié, qui fut scellée par un roman écrit ensemble, *la Famille Perlmutter* (paru en 1926 à la N.R.F.), était en partie fondée sur le fait que nous nous complétions fort bien [...]. Notre point commun était l'honnêteté dans l'indépendance. Chacun de nous respectait la personnalité de l'autre. Nous avons pu maintenir ainsi notre amitié intacte jusqu'à sa mort, malgré sa prétendue conversion à l'antisémitisme. Lorsque je l'ai revu, en 1934, à Nice, je savais que je le voyais pour la dernière fois.(*)

Josué Jéhouda

15

16

17

14. Panait Istrati cu Josué Jéhouda, coautor al „Familiei Perlmutter".

Panaït Istrati et Josué Jéhouda, co-auteur de «La Famille Perlmutter».

15. Josué Jéhouda pe Promenade des Anglais. Nisa. Fotografie făcută — probabil — de Panait Istrati (1934).

Josué Jéhouda sur la Promenade des Anglais, à Nice. Photo probablement prise par Panaït Istrati (1934).

16. 17. Cu Josué Jéhouda și Margareta Istrati (Nisa, 1934).

Panaït et Margareta Istrati en compagnie de Josué Jéhouda (Nice, 1934).

18. Panait Istrati cu soția pe Promenade des Anglais (1933–1934).

Panaït et Margareta Istrati sur la Promenade des Anglais (1933–1934).

18

19

20

21

22

19. În trăsură cu soția, în fața Grădinii Albert I din Nisa (1933).

L'écrivain et sa femme en fiacre devant le jardin Albert Ier (Nice, 1933).

20, 21, 22. 23. 24. Cu soția pe Promenade des Anglais (1933–1934).

L'écrivain et sa femme sur la Promenade des Anglais (1933–1934).

23 24

25

26

25. Panait Istrati cu Josué Jéhouda (Nisa, 1934).

Panaït Istrati et Josué Jéhouda (Nice, 1934).

26. Panait Istrati cu Margareta — ultima călătorie pe Coastă... (1934).

Panaït et Margareta Istrati. Dernier voyage sur la Côte. (1934).

27. Scriitorul la Paris. «Hôtel du Colisée» (Paris, 1934).

L'écrivain à Paris. Hôtel du Colisée (Paris, 1934).

Prietene învins de singurătate, oriunde te afli pe lumea aceasta, dezmeticește-te și fii mare ca bucuria și durerea în fața necunoscutului care-ți dăruie îndată sufletul său! Nu negustori comoara, pe care o ascunzi, aceluia care ți se dăruie! Oricare ar fi furtunile ce ți-au nimicit speranțele fii nobil, încrezător, nu te îndoi niciodată de căldura sufletului tău și n-o refuza însetatului care ți-o cerșește.

Ami vaincu par la solitude, où que tu te trouves en ce bas-monde, ressaisis-toi! Sois grand comme la joie et comme la douleur face à l'inconnu qui te fait sans hésiter don de son âme! Ne marchande pas ton trésor caché à qui se donne à toi! Quelque violentes qu'aient été les tempêtes qui dissipèrent tes espoirs, sois noble et confiant! Ne doute jamais de la chaleur de ton âme et ne la refuse pas à qui meurt de soif et qui te la mendie!

FOTOGRAFIILE REPRODUSE ÎN ACEST ALBUM APARȚIN MUZEULUI LITERATURII ROMANE, PRECUM ȘI MARGARETEI PANAIT ISTRATI, CĂREIA ÎI ADUCEM CUVENITELE MULȚUMIRI PENTRU GENEROZITATEA CU CARE NI LE-A PUS LA DISPOZIȚIE. DINTRE ACESTEA, UN ÎNSEMNAT NUMĂR VĂD ASTĂZI, PENTRU PRIMA OARĂ LUMINA TIPARULUI.
MULȚUMIM, DE ASEMENEA, PENTRU PREȚIOASELE CONSULTAȚII LUI ALEXANDRU TALEX.

NOUS ADRESSONS NOS REMERCIEMENTS AU MUSÉE DE LA LITTÉRATURE ROUMAINE AINSI QU À MARGARETA PANAIT ISTRATI POUR LA GÉNÉROSITÉ AVEC LAQUELLE ILS ONT MIS À NOTRE DISPOSITION LES PHOTOGRAPHIES REPRODUITES DANS CET ALBUM ET DONT UN GRAND NOMBRE SONT INÉDITES.
NOUS SAVONS ÉGALEMENT UN GRÉ INFINI À ALEXANDRE TALEX POUR SES PRÉCIEUX CONSEILS.

Prezentarea grafică și macheta Présentatation graphique et maquette
NICOLAE NOBILESCU
Redactor pentru versiunea română Rédacteur pour la version roumaine
DAN PINETA
Redactor pentru versiunea franceză Rédacteur pour la version française
MANUELA CORAVU
Tehnoredactor Rédacteur technique
MIHAIL BOITOR
Bun de tipar 1.IX.1984
Apărut : 1984, coli de tipar : 12.
Intreprinderea Poligrafică „Filaret"
Str. Fabrica de chibrituri nr. 9—11, București
Republica Socialistă România

Panaït Istrati